

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

**VENEZUELA EKONOMİSİNDE YAŞANAN
GELİŞMELERİN HOLLANDA HASTALIĞI
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SELİN ALKAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

**VENEZUELA EKONOMİSİNDE YAŞANAN
GELİŞMELERİN HOLLANDA HASTALIĞI
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SELİN ALKAN

Danışman: DOÇ. DR. YAŞAR SERHAT YAŞGÜL

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI İKTİSAT Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SELİN ALKAN'ın VENEZUELA EKONOMİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN HOLLANDA HASTALIĞI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.08.2019 tarih ve 2019-24/13 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 28.08.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Doç. Dr. Y.SERHAT YAŞGÜL	
2. Jüri Üyesi Doç. Dr. ESRA YÜKSEL ACI	
3. Jüri Üyesi Doç. Dr. RANA ATABAY KUŞCU	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Selin ALKAN
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: Uluslararası İktisat
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Yaşar Serhat YAŞGÜL
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Ağustos 2019
Anahtar Kelimeler	: Venezuela, Hollanda Hastalığı, Doğal Kaynaklar, İmalat Sektörü, Sanayisizleşme

ÖZET

VENEZUELA EKONOMİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN HOLLANDA HASTALIĞI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Doğal kaynak zengini ülkelerde; kaynak ihracatından elde edilen gelirlerin, reel döviz kurunda ve imalat sektöründe yarattığı olumsuz etkiler Hollanda Hastalığı teorisi ile açıklanmaktadır. Doğal kaynak keşfi veya küresel kaynak fiyatlarındaki beklenmedik artışlar sonucunda döviz girişinin artması, yerli para biriminin değerlenmesine yol açarak imalat sektörünün rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Çalışmada; ihracat gelirlerinin %99'u petrol gelirlerinden oluşan Venezuela'da, 1998-2018 yılları arasında yaşanan gelişmeler Hollanda Hastalığı bağlamında incelenmiştir. 1998 yılı sonrasında artmaya başlayan petrol fiyatları, Venezuela'nın petrol bağımlılığını arttırmış ve sanayisizleşme sürecini tetiklemiştir. Analiz sonucunda Venezuela'da Hollanda Hastalığı'nın varlığı tespit edilmiştir. Uygulanan ekonomi politikalarının Hollanda Hastalığı'nı daha fazla derinleştirdiği sonucuna varılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Selin ALKAN
Field	: Economics
Programme	: International Economics
Supervisor	: Associated Prof. Dr. Yaşar Serhat YAŞGÜL
Degree Awarded and Date	: Master – August 2019
Keywords	: Venezuela, Dutch Disease, Natural Resources, Manufacturing Sector, De-industrialization

ABSTRACT

THE STUDY OF THE DEVELOPMENTS IN THE VENEZUELAN ECONOMY IN THE CONTEXT OF DUTCH DISEASE

In countries with rich natural resources, the negative effects of income, which is generated from resource exports, on the real exchange rate and manufacturing sector are explained by the Dutch Disease theory. The large inflow of the foreign exchange, as a result of discovery of natural resources or unexpected increases in global resource prices, weakens the competitiveness of the manufacturing sector by leading to the appreciation of the domestic currency. In the study, the developments in Venezuela, where 99% of export revenues consist of oil revenues, between 1998 and 2018 have been investigated in the context of Dutch Disease. Oil prices, which started to climb after 1998, have increased the oil dependency in Venezuela and triggered the de-industrialization process. As a result of the analysis, the presence of Dutch disease in Venezuela has been determined. It is concluded that the implemented economic policies have deepened the Dutch Disease further.

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince değerli desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Yaşar Serhat Yaşgöl'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Her konuda olduğu gibi tez çalışmamda da bana inanan, motive eden nişanlım Burak Yalçıntaş'a, bu sürecin her aşamasında yanımda olduğu ve desteklediği için teşekkür ederim.

Hayatım boyunca aldığım tüm kararlarda arkamda olan ve bana güç veren aileme, bu zorlu süreçte göstermiş oldukları ilgi ve destekleri için minnettarım.

İstanbul, 2019

Selin ALKAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ ŞEKİL LİSTESİ KISALTMALAR

1.GİRİŞ.....	1
2. HOLLANDA HASTALIĞI.....	3
2.1. Doğal Kaynak Bolluğunun İktisadi Gelişme Üzerindeki Olumsuz Etkileri.....	3
2.2. Hollanda Hastalığı.....	5
2.2.1. Teorik Çerçeve.....	7
2.2.1.1. Kaynak Hareketi Etkisi.....	8
2.2.1.2. Harcama etkisi.....	8
2.2.1.3. Net Etki.....	9
2.3. Hollanda Hastalığı İle İlgili Literatür Araştırması	11
2.4. Hollanda Hastalığı Kapsamında Örnek Ülkelerin İncelenmesi	15
2.4.1. Rusya.....	16
2.4.2. Nijerya.....	19
2.4.3. Botsvana.....	20
2.4.4. Endonezya.....	23
2.4.5. Norveç.....	25
3. VENEZUELA’DA PETROL SEKTÖRÜNÜN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ.....	28
3.1. Petrolün Keşfi.....	28
3.2. Petrol Endüstrisinin Güçlenmesi.....	32
3.2.1. Petrol Gelirlerinin Tohumlarını Ekme.....	32
3.2.2. Petro-Devletin Rolü.....	34
3.2.3. Sanayileşme Dönemi.....	35
3.3. OPEC’in Kuruluş Sürecinde Venezuela’nın Rolü	40
3.4. Birinci Petrol Şokunun Etkileri (1973-1978)	41
3.5. Venezuela Petrol Endüstrisinin Millileştirilmesi.....	46
3.6. İkinci Petrol Şokunun Etkileri (1979-1982)	49
3.7. Neoliberal Politika Dönemi (1989-1998)	54
3.7.1. Yapısal Reformlar.....	56
3.7.1.1. Özelleştirme Programı.....	57
3.7.1.2. Ticaretin Serbestleştirilmesi.....	58
3.7.2 Petrol Endüstrisinin Liberalizasyonu.....	59

3.7.3. İmalat Sektörünün Neoliberal Politikalara Tepkisi.....	61
3.7.4. Neoliberal Politikaların Büyüme Performansına Etkisi.....	63
4. VENEZUELA EKONOMİSİNDE HOLLANDA HASTALIĞI BELİRTİLERİNİN İNCELENMESİ.....	65
4.1. Petrol Politikası.....	66
4.1.1. Petrol Reformuna Karşılık Darbe Girişimi ve Grev.....	69
4.1.2. Petrol Gelirlerinin Kullanım Alanları.....	70
4.1.3. Dış İlişkilerde Petrolün Rolü.....	74
4.2 Hollanda Hastalığı Olgusunun Venezuela Makroekonomik Verileriyle Değerlendirilmesi.....	77
4.2.1. Petrol Fiyat Değişimlerinin Venezuela İhracat Gelirlerine Etkisi.....	78
4.2.2. Cari İşlemler Dengesi.....	79
4.2.3. Petrol ve Petrol Dışı Malların Dış Ticaret Göstergeleri.....	80
4.2.4. GSYİH’da Sektörlerin Payı.....	85
4.2.5. Sektörel Büyüme Oranları.....	89
4.2.6. İstihdam Oranları.....	90
4.2.7. Ekonomik Büyüme.....	93
5. SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA.....	99

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 : Hollanda Hastalığı'nın Makroekonomik Etkileri.....	10
Tablo 2 : 1920-1935 Yılları Arasında Hükümet Gelirleri ve Petrol İhracatının Değeri.....	29
Tablo 3 : 1920-1945 Yılları Arasında Nüfus Dağılımı.....	30
Tablo 4 : 1950-1960 Yılları Arasında Sabit Sermaye Yatırım Oranı.....	36
Tablo 5 : 1948-1957 Yılları Arasında İmalat Çıktı Endeksi.....	37
Tablo 6 : 1950-1960 Yılları Arasında Ekonomik Bağımlılık Göstergeleri.....	37
Tablo 7 : 1973-1978 Yılları Arasında Birinci Petrol Şokundan Elde Edilen Petrol Kazancı.....	42
Tablo 8 : 1970-1978 Yılları Arasında Merkezi Hükümet Harcamaları, Yatırım ve Kamu Borcu.....	43
Tablo 9 : 1960-1978 Yılları Arasında Günlük Petrol Üretimi.....	44
Tablo 10 : 1974-1981 Yılları Arasında Reel Ücret Trendi.....	45
Tablo 11 : 1979-1982 Yılları Arasında İkinci Petrol Şokundan Elde Edilen Petrol Kazancı ve Kullanım Alanları.....	51
Tablo 12 : 1979-1992 Döneminde Merkezi Hükümet Harcamaları, Yatırım ve Kamu Borcu.....	52
Tablo 13 : 1974-1984 Yılları Arasında Reel Efektif Döviz Kuru.....	53
Tablo 14 : 1974-1982 Yılları Arasında Beklenmedik Kazancın Genel Makroekonomik Etkileri.....	54
Tablo 15 : Petrol İhracatının GSYİH ve Toplam İhracat İçindeki Payı.....	82
Tablo 16 : Enflasyon ve Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi.....	83
Tablo 17 : Sektörlerin GSYİH 'ya Katma Değer Oranları.....	87
Tablo 18 : Ekonomik Faaliyete Göre Yıllık GSYİH Büyüme Oranları.....	90
Tablo 19 : 2009-2013 Yılları Arasında Ücret Endeksi.....	91

Tablo 20 : 1998-2018 Yılları Arasında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Göstergeleri.....	94
Tablo 21 : Seçilmiş OPEC Ülkelerinin 2018 Yılı Petrol Göstergeleri.....	95

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1 : 1920-1940 Yılları Arasında Petrol ve Petrol Dışı Sektörlerin Büyüme Performansı.....	32
Şekil 2 : 1950-1965 Yılları Arasında Kamu, İmalat ve Petrol Sektörlerinde İstihdamın Dağılımı.....	38
Şekil 3 : 1980-1998 Katma Değer Yöntemiyle İmalat Büyüme Oranı.....	62
Şekil 4 : 1985-1995 Yıllarında Sektörel Büyüme Oranları.....	63
Şekil 5 : 1980-1998 Yıllarında GSYİH Büyüme Performansı.....	64
Şekil 6 : 1998-2017 Yıllarında Petrol Üretimi.....	68
Şekil 7 : 1999-2015 Yıllarında Kamu Harcamasının GSYİH'ya Oranı.....	73
Şekil 8 : Venezuela'nın Ticaret Partnerleri ve Ticaret Payları (2017).....	76
Şekil 9 : Venezuela'nın Bölgelere Göre Ham Petrol İhracatı (2018).....	77
Şekil 10 : Petrol Fiyatı ve Venezuela'nın Petrol İhracatının GSYİH'ya Oranı.....	78
Şekil 11 : Cari İşlemler Dengesi.....	80
Şekil 12 : Petrol Dışı Malların Dış Ticaret Göstergeleri.....	85
Şekil 13 : Sektörel İstihdam Oranları.....	92

KISALTMALAR

<i>ABD</i>	Amerika Birleşik Devletleri
<i>AD</i>	Acción Democrática (Demokratik Hareket Partisi)
<i>ALBA</i>	Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América (Latin Amerika için Bolivarcı İttifak)
<i>BCV</i>	Banco Central de Venezuela (Venezuela Merkez Bankası)
<i>BP</i>	British Petroleum
<i>CANTV</i>	Compañía Anónima Nacional Teléfonos de Venezuela (Venezuela Ulusal Telekomünikasyon Şirketi)
<i>CIA</i>	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
<i>CNPC</i>	China National Petroleum Corporation (Çin Ulusal Petrol Şirketi)
<i>CTV</i>	Confederación de Trabajadores de Venezuela (Venezuela İşçi Konfederasyonu)
<i>ECLAC</i>	Economic Commission for Latin America and the Caribbean (Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu)
<i>EIA</i>	U.S. Energy Information Administration (ABD Enerji Enformasyon Başkanlığı)
<i>FEDECÁMARAS</i>	Federación de Cámaras y Asociaciones de Comercio y Producción de Venezuela (Venezuela Ticaret ve Üretim Odaları Federasyonu)
<i>FEM</i>	Fondo de Estabilización Macroeconómica (Makroekonomik İstikrar Fonu)

<i>FIV</i>	Fonda de Inversiones de Venezuela (Venezuela Yatırım Fonu)
<i>FTAA</i>	Free Trade Area of the Americas (Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması)
<i>GATT</i>	General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
<i>GSYİH</i>	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
<i>IESA</i>	Instituto de Estudios Superiores de Administración (Yüksek Yönetim Çalışmaları Enstitüsü)
<i>IMF</i>	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
<i>INE</i>	Instituto Nacional de Estadística (Ulusal İstatistik Enstitüsü)
<i>INTESA</i>	Informática, Negocios, y Tecnología, S.A. (Bilişim ve Teknoloji Anonim Şirketi)
<i>ISIC</i>	The International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırması)
<i>MERCOSUR</i>	Mercado Común del Sur (Güney Amerika Ortak Pazarı)
<i>NAFTA</i>	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması)
<i>NBIM</i>	Norges Bank Investment Management (Norveç Merkez Bankası Yatırım Yönetimi)
<i>OAPEC</i>	Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği)

<i>OPEC</i>	Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği)
<i>PAIS</i>	Poblaciones Agro-Industriales Sustentables (Sürdürülebilir Tarımsal-Sınai Yerleşim Yerleri)
<i>PDVSA</i>	Petróleos de Venezuela, S.A. (Venezuela Petrolleri Şirketi)
<i>PEQUIVEN</i>	Petroquímica de Venezuela, S.A. (Venezuela Petrokimya Şirketi)
<i>UNASUR</i>	Unión de Naciones Suramericanas (Güney Amerika Ulusları Birliği)
<i>VIASA</i>	Venezolana Internacional de Aviacion Sociedad Anónima (Venezuela Uluslararası Havayolu Şirketi)

1. GİRİŞ

Doğal kaynak bolluğuna sahip ülkelerde, kaynakların ekonomik gelişme üzerinde yarattığı olumsuz etki, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha kapsamlı araştırmalara konu olmuştur. 1959 yılında Kuzey Denizi'nde keşfedilen doğal gaz yatakları Hollanda'nın ihracat gelirlerini arttırarak reel kurun değerlenmesine ve imalat sektörünün zayıflamasına yol açmıştır. Benzer şekilde 1970'li yıllarda gerçekleşen petrol şoklarının etkisiyle kaynak zengini ülkelerde artan döviz girişi, reel kurun değer kazanmasına ve sanayisizleşmeye neden olmuştur. 26 Kasım 1977 tarihinde "The Economist" dergisinde yayınlanan "Hollanda Hastalığı" başlıklı makale ile Hollanda ve benzer deneyimi yaşayan kaynak zengini ülkelerin ortak sorununa dikkat çekilmiştir. Bu tarihten itibaren kaynak zengini ülkelerin analizlerinde "Hollanda Hastalığı" terimi kullanılmaya başlamıştır.

Venezuela bugün dünyada kanıtlanmış en geniş petrol rezervlerine sahip ülke konumunda iken, içinde bulunduğu kriz ortamı büyük bir çelişki yaratmaktadır. Doğal kaynak zengini ülkelerin büyüme performanslarının olumsuz yönde etkilenmesini açıklayan "Kaynak Laneti" olgusunun temelini oluşturan çelişki de tam olarak budur. Kaynak lanetinin, kaynak zengini ülkelerde yarattığı olumsuz ekonomik, sosyal ve siyasi değişimlerin tümünü karşılaması ve oldukça geniş bir kavram olması dolayısıyla bu çalışma, lanetin ekonomik boyutu olan Hollanda Hastalığı ile sınırlandırılmaktadır. Çalışma kapsamında Venezuela ekonomisinde 1998-2018 yıllarını kapsayan dönemde yaşanan gelişmelerin Hollanda Hastalığı ile ne ölçüde açıklanabileceği sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır.

Tez sorusu; Venezuela'nın son yıllarda yaşadığı krizin ortaya çıkmasında petrol gelirlerinin etkisinin irdelenmesi açısından önemlidir. 1998 yılından sonra artan petrol kazancının yarattığı ekonomik genişlemenin büyüklüğü ve politika tercihlerinin radikal değişimi nedeniyle, çalışma dönemi olarak 1998 sonrası seçilmiştir. Neoliberal politikaların terkedilip devletçilik anlayışının benimsendiği ve yüksek petrol fiyatlarının geçerli olduğu bu kritik dönem için, sanayileşme faaliyetlerinin durumu ortaya konulmaktadır.

Dünyada kanıtlanmış en büyük petrol rezervlerine sahip olan Venezuela'nın içinde bulunduğu kriz, diğer ülkelerin kriz deneyimlerinden farklı olarak oldukça yıkıcı olmuştur. Krizin petrol gelirleri ile ilişkilendirilmesi, doğal kaynak bakımından zengin olan diğer ülkelere örnek oluşturması açısından anlamlıdır.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hollanda Hastalığı'na yönelik teorik tartışmalara yer verilerek literatür araştırması yapılmıştır. Hollanda Hastalığı'nın teşhisi, alınacak önlemlerin belirlenmesi ve uygun tedavi yöntemlerinin seçilmesi; hastalık tehlikesi yaşayan çeşitli ülkelerin deneyimlerinden yola çıkarak açıklanmıştır.

İkinci bölümde, Venezuela'nın petrol keşfiyle birlikte yaşadığı dönüşüm genel bir kaynak laneti perspektifiyle irdelenmiştir. Artan petrol gelirlerinin, Venezuela'nın ekonomik yapısının şekillenmesindeki rolü açıklanarak Hollanda Hastalığı analizinin zemini oluşturulmuştur. Neoliberal politikalara geçiş süreciyle gerçekleşen politika değişikliğinin içeriği incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise 1998 sonrası petrol politikalarının genel çerçevesi çizilerek Venezuela ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın etkileri tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılarak Venezuela'da Hollanda Hastalığı'nın tedavi edilmesi için öneriler sunulmaktadır.

2. HOLLANDA HASTALIĞI

Yeryüzünde doğal kaynakların dağılımının eşit olmaması nedeniyle, ülkelerin sahip olduğu doğal kaynak ve bunların miktarları farklılık göstermektedir. Ülkeler doğal kaynak bakımından zengin ve doğal kaynak bakımından fakir ülkeler olarak ayrışmakta ve kaynakların ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri farklı olmaktadır. Kaynak bakımından zengin ülkelerde, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olduğu görüşünü savunan araştırmalara karşın doğal kaynakların iktisadi gelişme üzerinde negatif etki yarattığı görüşünü destekleyen birçok ülke örneği bulunmaktadır.¹ Kaynak bolluğunun nimet ya da lanet olarak iki farklı uçta yorumlanmasının en temel nedeni, ülkelere göre makroekonomik politikaların kaynak patlamasına verdiği tepkinin farklılaşmasıdır. Son elli yıl içerisinde yaşanan kaynak patlamalarının, kaynak zengini ülkelerin birçoğu üzerinde yarattığı etkinin olumsuz olması, kaynakları lanet olarak kabul eden görüşün daha baskın gelmesini sağlamıştır.

2.1. Doğal Kaynak Bolluğunun İktisadi Gelişme Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kaynak bolluğunun iktisadi gelişme üzerinde olumsuz etkilerinin araştırılmaya başlanması 1950'li yıllara dayanmaktadır. Raul Prebisch ve Hans Singer 1950'de birbirlerinden bağımsız olarak birincil mal üreten ülkelerin sanayi malı üreten ülkelere göre dış ticarete dezavantajlı oldukları görüşünü ortaya atmışlardır. Birincil mal ihracatına dayalı ekonomik büyümenin, emtia fiyatlarında yaşanabilecek düşüşler sonucunda olumsuz etkilenebileceğini ileri sürmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası emtia fiyatlarındaki değişimin yarattığı etki ve 1970'li yıllardan sonra doğal kaynaklar ile ilgili yaşanan küresel gelişmelerin öne çıkması, daha fazla incelemeler yapılmasını teşvik etmiş ve geniş bir literatürün oluşmasını sağlamıştır.

Doğal kaynak zengini ülkelerin ekonomik performansları ile ilgili önemli çalışmalara imza atan Neary ve Wijnbergen, doğal kaynak patlamasının kaynak zengini

¹ Thorvaldur Gylfason, Resources, "Agriculture, and Economic Growth in Economies in Transition", **KYKLOS**, Vol.53, No.4 (Kasım 2000), s.545.

ülkelerde sanayisizleşme ve reel değerlenmeye yol açtığını tespit etmişlerdir.² Terry Lynn Karl ise kaynaklara bağımlı ülkelerde ortaya çıkan bu semptomların ekonomileri ne kadar etkileyeceğinin, kamusal alanda alınan kararlarla büyük ölçüde ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin kaderinin, kurumsal yapıyı geliştirebilme kabiliyetleri ile yakından ilgili olduğunu savunmaktadır.³

Gelb vd., 1970 ve 1980’li yıllarda yaşanan birinci ve ikinci petrol şokunun kaynak zengini ülkelerde etkisini araştırdığı çalışmasında, şoklar sonucunda yüksek miktarda beklenmedik kazanç (windfall) sağlayan ekonomilerde rant arayışının arttığı ve gelirlerin verimsiz kamu harcamalarında kullanıldığı sonucuna varmıştır.⁴ Benzer sonuçları elde eden Sachs ve Warner, doğal kaynak bolluğu ve ekonomik büyüme arasındaki negatif ilişkiyi incelediği çalışmasında, kaynak bolluğunun rant arayışı, yolsuzluk ve hükümet verimliliğinin azalmasına yol açabileceği sonucuna varmıştır.⁵ Bir diğer inceleme, Gylfason vd. tarafından yürütülen, 1960-1992 dönemini kapsayan 125 ülke verisiyle oluşturulan çalışmadır. Model sonucunda birincil sektörün büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ters ilişki olduğu doğrulanmaktadır.⁶ Doğal kaynak bolluğu ile ekonomik gelişme arasındaki negatif ilişkiyi savunan çalışmalarda, kaynağın bu ülkeler için lanet olduğu söylemi yaygınlaşmaya başlamıştır.

Kaynak laneti olgusu, doğal kaynağa bol miktarda sahip ülkelerin, doğal kaynağı daha az bulunan ülkelere oranla daha kötü ekonomik performansa sahip olmaları durumunu açıklamaktadır.⁷ Karşılaştırmalı bir örnek verecek olursak, Nijerya, Angola, Sudan ve Kongo gibi doğal kaynak bakımından zengin birçok Afrika ülkesinde kişi başına gelirin ve yaşam kalitesinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Buna karşın

² J. Peter Neary ve Swedar van Wijnbergen, “Natural Resources and the Macroeconomy: A Theoretical Framework”, **UCD Centre for Economic Research Working Paper Series**, No. 36 (Haziran 1985).

³ Terry Lynn Karl, **The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States**, London: University of California Press, 1997, ss.5-6.

⁴ Alan Gelb ve Diğerleri, **Oil Windfalls: Blessing or Curse?**, Washington: The World Bank, 1988.

⁵ Jeffrey D. Sachs ve Andrew M. Warner, “The Curse of Natural Resources”, **European Economic Review**, Vol.45, No.4-6 (2001), ss.827-838.

⁶ Thorvaldur Gylfason, Tryggvi Thor Herbertsson, Gylfi Zoega, “A Mixed Blessing: Natural Resources and Economic Growth”, **Macroeconomic Dynamics**, Vol.3, No.2 (1999), ss.204-225.

⁷ Joseph Stiglitz, “We Can Now Cure Dutch Disease”, *The Guardian*, 18 Ağustos 2004, <https://www.theguardian.com/business/2004/aug/18/comment.oilandpetrol> (27 Kasım 2018).

Japonya, Singapur, Kore ve Tayvan gibi doğal kaynak bakımından fakir Doğu Asya ülkelerinin şaşırtıcı bir şekilde zenginleştikleri vurgulanmaktadır.⁸ Bu yüzdendir ki Nobel ödüllü iktisatçı Joseph Stiglitz, genellikle bol miktarda doğal kaynak servetinin “fakir insanlarla dolu zengin ülkeler” oluşturduğunu söylemektedir.

Kaynak bolluğunun yaşandığı ülkelerin analiz edildiği bazı çalışmalarda, kaynak laneti ve Hollanda Hastalığı'nın aynı kavram olarak nitelendirildiği görülmektedir. Ancak doğal kaynak zenginliğine sahip ülkelerde, kaynak gelirlerine bağımlılığın yaratmış olduğu olumsuz etkiler, tek başına Hollanda Hastalığı fenomeniyle açıklanamayacak kadar geniştir. Hollanda Hastalığı'nın etkileri ile birlikte ekonomide büyüme oranlarının düşmeye başlaması, yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliğinin artması, yaşam standartlarının düşmesi, rant arayışının yolsuzlukları tetiklemesi, yönetim anlayışının otoriterleşmesi, kurumsal kalitenin bozulması, beşeri sermaye yatırımlarına önem verilmemesi, verimsizlik, iç savaş ve çatışma riskinin artması gibi ekonomik ve politik etkilerin tümü kaynak laneti veya bolluk paradoksu adı altında incelenmektedir. Çeşitli aktarım mekanizmaları aracılığıyla makroekonomik değişkenlere etki eden kaynak lanetinin, ekonomik açıdan işleyişi Hollanda Hastalığı yoluyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda tezimizin kapsamı, kaynak laneti olgusunun ekonomik aracı olan Hollanda Hastalığı ile sınırlandırılmıştır.

2.2. Hollanda Hastalığı

Hollanda Hastalığı, ekonomide ticarete konu olan mallar sektöründe; kazanç patlaması yaşayan ve daralan sektörün eş zamanlı olarak bir arada bulunması durumudur.⁹ Doğal kaynak keşfi veya kaynak fiyatlarının yükselmesiyle birlikte ihracat gelirlerinde beklenmedik artış, kaynak sektöründe kazanç patlaması yaşanmasına ve üretim faktörlerinin sektörel dağılımının değişmesine neden olmaktadır.¹⁰ Diğer bir ifadeyle, çıktı artışı veya fiyat artışlarıyla birlikte patlama yaşayan kaynak sektörünün genişlemesi ve reel kurun değerlenmesiyle imalat sektörünün daralması olarak ifade edilebilir.

⁸ Jeffrey A. Frankel, “The Natural Resource Curse: A Survey”, **NBER Working Paper Series**, Working Paper No.15836 (Mart 2010), s.3.

⁹ W. Max Corden ve J. Peter Neary, “Booming Sector and De-Industrialisation in a Small Open Economy”, **The Economic Journal**, Vol.92, No.368 (Aralık 1982), s.825.

¹⁰ Gelb vd., s.22.

Merkantilist dönemden bu yana, doğal kaynaklara bol miktarda sahip olmanın düşük ekonomik performansa neden olduğu belli ülke örnekleri mevcuttur.¹¹ 1571 yılında İspanya'nın Amerika'da altın ve gümüş madenlerini keşfetmesi, ülkenin ekonomik yapısını büyük değişime uğratmıştır. Bu büyük girdinin sonucunda, İspanya'nın aşırı değerlenen para birimi ithalatı teşvik ederek üretimin azalmasına neden olmuştur. Artan enflasyon ile mücadele için tahıla getirilen fiyat kontrolü gıda sektörünü sekteye uğratmış ve ülke içi gıda talebini karşılayamayan İspanya, gıda ürünlerinde de ithalata yönelmiştir. Yüz yılın sonunda fiyatlar beş katına çıkmış ve işsizlik artmıştır. Vergiler ile ülkenin ekonomik durumu dengelenemediği için dış borçlanmaya baş vurulmak zorunda kalmıştır.¹² John Cairnes'in 1859 yılında yayınladığı çalışmasında, 19. yüzyılda Avustralya'daki altın keşfinin diğer sektörler üzerindeki etkisi spesifik olarak adlandırılmasa da, analiz Hollanda Hastalığı etkilerini taşımaktadır.¹³

1959 yılında Kuzey Denizi'nde doğal gaz rezervlerinin bulunması, Hollanda ihracat gelirlerini arttırmıştır. Hollanda florini değer kazanmış, imalat sektörünün rekabet gücü azalarak ithalatın artmasına ve ekonomik büyümenin durmasına yol açmıştır. Doğal gaz keşfiyle artan gelirlerin, reel kuru arttırıcı ve imalat sektörü üzerinde daraltıcı etkisi, kaynak zengini ülkelerde yaşanan ortak sorunun daha geniş çapta incelenmesine neden olmuştur. Hollanda ve benzer geçmişe sahip ülkelerde, doğal kaynak gelirlerine bağlı olarak artan gelirlerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini açıklamak üzere, 26 Kasım 1977 tarihli "The Economist" dergisinde "Hollanda Hastalığı" isimli makale yayınlanmıştır. "Hollanda Hastalığı" terimi ilk defa bu makalede kullanılarak, doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin analizlerinin oluşturduğu literatürde bu isimle anılmaya devam etmiştir.

Hollanda Hastalığı'nın bilimsel olarak ele alınıp semptomlarının irdelendiği 1982 tarihinde W. Max Corden ve J. Peter Neary tarafından kaleme alınan, "Booming Sector and De-industrialization in a Small Economy" isimli makale ile hastalığın teorik

¹¹ Fatih Yardımcıoğlu ve Ahmet Gülmez, "OPEC Ülkelerinde Hollanda Hastalığı: Petrol Fiyatları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi", **Sosyoekonomi Dergisi**, Cilt.19, Sayı.19 (Ocak- Haziran 2013), s.120.

¹² Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*, ss.32-43.

¹³ W. Max Corden, "Booming Sector and Dutch Disease Economics: Survey and Consolidation", **Oxford Economic Papers**, Vol.36, No.3 (Kasım 1984), s.359.

çerçevesi çizilmiştir. İktisat yazınında Hollanda Hastalığı'nın temel modeli olarak kabul edilen çalışma, konu ile ilgili araştırmaların ilerlemesine öncülük etmiştir.

2.2.1. Teorik Çerçeve

Hollanda Hastalığı klasik modeli olarak kabul edilen Corden ve Neary'nin çalışması ile birlikte araştırma alanları genişletilerek teorik çerçeve oluşmaya başlamıştır. 1982 tarihli temel modelin esas amacı, doğal kaynak sektöründe yaşanan patlamanın imalat sektörü üzerinde yarattığı baskı ve sanayisizleşmeye (de-industrialization) neden olan bu baskıların kaynağının araştırılmasıdır.¹⁴

Reel olarak ele alınan modelde parasal etkiler göz ardı edilmekte, fiyatlar nispi olarak belirlenmekte, milli gelir ve harcamalar eşit kabul edilmektedir. Mal ve faktör piyasalarında dengesizlik olmadığı varsayımıyla, reel ücretler tamamen esnek ve tam istihdam koşulları her zaman geçerli olmaktadır. Ekonomi, emek ve sermaye olmak üzere yalnızca iki üretim faktörüne sahiptir. Ekonomide fakirleştiren büyüme* ihtimali dahil edilmemiştir. Patlama etkisiyle yaşanabilecek potansiyel ulusal refah artışının, farklı faktörler arasındaki kazanç dağılımı ile ilgilenilmektedir. Model, dünya fiyatlarını etkileyemeyecek kadar küçük ve dışa açık bir ekonomide, ticarete konu olan iki mal ve ticarete konu olmayan bir mal olduğu varsayımıyla kurulmuştur. Ticarete konu olan malların üretildiği sektör enerji ve imalat sektörü olarak ikiye ayrılmakta, bu malların ticareti dünya fiyatları üzerinden sağlanmaktadır. Ticarete konu olmayan mal sektörü olarak tanımlanan hizmet sektörü fiyatları ise ülke içerisindeki arz ve talep koşullarıyla belirlenmektedir.¹⁵ Corden'ın 1984 tarihli çekirdek modelinde enerji sektöründe gerçekleştiği varsayılan kazanç patlaması, kaynak hareketi etkisi ve harcama etkisiyle açıklanmış ve temel modelin analizi derinleştirilmiştir.

¹⁴ Corden ve Neary, s.825.

(*) 1958 yılında Jhagdish Bhagwati tarafından ortaya atılan teori; gelişmiş ülkelerde artan üretime bağlı olarak ihracat ürünlerinin fiyatının düşmesi ve dış ticaret dengesinin olumsuz etkilenmesi nedeniyle büyüme performansının yavaşlaması durumunu açıklamaktadır.

¹⁵ Corden ve Neary, s.826.

2.2.1.1. Kaynak Hareketi Etkisi

Enerji sektöründeki kazanç patlaması, sektördeki üretim faktörlerinin marjinal ürününü arttırmaktadır. Emek ve sermaye talebi artan sektörde, ücret ve karlar artma eğilimindedir. Mobil olan üretim faktörleri, enerji sektörüne geçiş avantajlarından yararlanmak isteyeceklerdir. Diğer sektörlerden enerji sektörüne doğru geçiş, enerji sektöründe istihdamı ve çıktıyı artırırken, imalat ve hizmet sektörünün istihdam ve çıktı miktarı azalmaktadır. Kaynak hareketi etkisinin ilk aşamasında kaynak hareketinin imalat sektöründen enerji sektörüne doğru gerçekleşmesi durumunun üretim çıktısı üzerinde yarattığı bu daraltıcı etki, Corden ve Neary'nin oluşturdukları mekanizma içerisinde “doğrudan sanayisizleşme” olarak adlandırılmaktadır. Bu etapta hizmet sektörü dışarıda tutularak sadece sanayi üretimindeki düşüş, reel döviz kuru değerlenmesine bağlı olmaksızın açıklanmaktadır.

İkinci kısımda ise sabit reel döviz kurunun geçerli olduğu durumda; hizmet sektöründen, patlama yaşanan enerji sektörüne doğru kaynak hareketi söz konusu olmaktadır. Bu etki, hizmet sektörü arzının azalmasına yol açmaktadır. Ticarete konu olan malların fiyatı uluslararası piyasalarda belirlendiği için imalat sektörü üretimindeki düşüş, fiyatlar üzerinde etkisizdir. Ancak hizmet sektöründe, kaynak hareketi etkisine bağlı olarak arzın azalmasına rağmen, harcama etkisinin yaratmış olduğu toplam talep artışı bu malların fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Ticarete konu olmayan malların nispi fiyatının artıyor olması reel döviz kurunun değerlenmesini tetiklemektedir. Bu etki sonucunda, imalat sektöründeki emek, hizmet sektörüne doğru hareket etmektedir.

2.2.1.2. Harcama etkisi

Kaynak sektöründe; yeni enerji kaynaklarının keşfi, teknolojik ilerleme veya fiyat artışları vasıtasıyla yaşanan gelir artışı, ekonomide harcama eğilimini arttırarak toplam talebin genişlemesine sebep olmaktadır. İç piyasada belirlenen hizmet sektörü fiyatları, talep artışıyla birlikte yükselirken, dış piyasada belirlenen enerji ve imalat sektöründeki fiyatlar, bu talep artışından etkilenmemektedir. Hizmet sektöründeki nispi fiyat artışı reel döviz kurunun değerlenmesini sağlamaktadır. Talebin yurt içi hizmet

sektöründe değerlendirilmesi ile hizmet sektörünün çıktısı ve emek talebi artmaktadır. Dolayısıyla hizmet sektöründe ücret artışları gerçekleşmektedir. Emeğin hizmet sektörüne geçişini önlemek için, enerji ve imalat sektörleri de ücretleri arttırmak zorunda kalmaktadırlar. Ticarete konu olan mallar dünya fiyatlarıyla işlem gördükleri için, enerji ve imalat sektörünün ücret artışlarını fiyatlara yansıtma durumu mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, imalat sektöründe üretim ve istihdam azalmaktadır. İmalat sektöründe yaşanan daralma Corden (1984) tarafından “dolaylı sanayisizleşme” olarak nitelendirilmiştir.

2.2.1.3. Net Etki

Ticarete konu olan kaynak sektörü ve imalat sektöründe fiyatlar uluslararası arz ve talep koşullarına göre belirlendiği için, kaynak hareketi ve harcama etkisi ticarete konu olmayan sektördeki malların fiyat artışına neden olmaktadır. Dolayısıyla kaynak hareketi ve harcama etkisinin fiyatlar üzerindeki toplam net etkisi, ticarete konu olmayan malların fiyatının yükselmesidir. Temel modelde ticarete konu olmayan malların nispi fiyat artışının reel döviz kuru artışı olarak tanımlanması dolayısıyla reel kur değerlenmesi söz konusu olmaktadır. Kaynak bolluğu sonucunda her iki etki tüm sektörlerde ücretlerin yükselmesini sağlamaktadır. İhracat üzerinde toplam etki sadece kaynak sektörü için pozitif yöndedir. Kaynakların imalat sektöründen kaynak sektörüne kayması ve harcama etkisiyle reel kur artışı sonucunda imalat sektöründe net etki, üretimin daralmasına ve ihracat oranının düşmesine neden olmaktadır. Ticarete konu olmayan malların yurtiçi ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğu varsayımıyla ihracat etkisi yok sayılmaktadır.

Kaynak hareketi etkisiyle imalat ve hizmet sektöründen kaynak sektörüne geçişler kaynak sektörü üretimini arttırmakta ancak harcama etkisiyle ticarete konu olmayan malların üretiminin artışı gerçekleşirken kaynak sektöründe üretim azalmaktadır. Dolayısıyla kaynak sektörü ve ticarete konu olmayan sektörün üretimi için net etki kaynak hareketi ve harcama etkilerinin baskınlığına göre şekillenmektedir. Kaynak hareketi etkisinin daha baskın olduğu ülkelerde üretimde net etki kaynak sektöründe artmakta iken, ticarete konu olmayan sektörde azalmaktadır. Harcama etkisinin daha güçlü hissedildiği ekonomilerin üretimindeki net etki ise kaynak

sektöründe azalmakta, ticarete konu olmayan sektörde artmaktadır. Üretim için geçerli olan net etki, aynı şekilde sektörel istihdam için de geçerlidir.

Tablo 1
Hollanda Hastalığı'nın Makroekonomik Etkileri

	Fiyat	Ücret	İhracat	Üretim	İstihdam
Kaynak Hareketi Etkisi					
Kaynak Sektörü	Uluslararası koşullarda belirlenir	Artar	Artar	Artar	Artar
İmalat Sektörü	Uluslararası koşullarda belirlenir	Artar	Azalı	Azalı	Azalı
Ticarete Konu Olmayan Sektör	Artar	Artar	-	Azalı	Azalı
Harcama Etkisi					
Kaynak Sektörü	Uluslararası koşullarda belirlenir	Artar	Artar	Azalı	Azalı
İmalat Sektörü	Uluslararası koşullarda belirlenir	Artar	Azalı	Azalı	Azalı
Ticarete Konu Olmayan Sektör	Artar	Artar	-	Artar	Artar
Net Etki					
Kaynak Sektörü	Uluslararası koşullarda belirlenir	Artar	Artar	Belirsiz	Belirsiz
İmalat Sektörü	Uluslararası koşullarda belirlenir	Artar	Azalı	Azalı	Azalı
Ticarete Konu Olmayan Sektör	Artar	Artar	-	Belirsiz	Belirsiz

Kaynak: Bernardina Algieri, "The Dutch Disease: Evidences from Russia", **Economic Change and Restructuring**, Vol.44, No.3, Ağustos 2011, s.247.

2.3. Hollanda Hastalığı İle İlgili Literatür Araştırması

Doğal kaynak zengini ülkelerde, kaynak gelirlerinin ekonomide yarattığı etkinin teorik olarak incelendiği Corden ve Neary'nin Hollanda Hastalığı modeli, birçok çalışmaya kaynak oluşturmuş ve konu ile ilgili analizler çeşitlendirilmiştir.

Sachs ve Warner (1995), kaynak bolluğu ve ekonomik büyüme ilişkisini incelediği çalışmasında Hollanda Hastalığı semptomlarını doğrulamaktadır. Kaynak bolluğunun sektörler üzerindeki etkisinde, doğal kaynak ihracatından sağlanan gelir ne kadar büyük olursa, ticarete konu olmayan mal talebi de o kadar yüksek olmakta ve bu malların nispi fiyatı artmaktadır. İş gücü imalat sektöründen ziyade hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Sektörler arasındaki emek hareketinin yönü, yaparak öğrenmenin (learning by doing) geçerli olduğu imalat sektöründen, talep artışının karşılandığı sektöre doğru gerçekleşmektedir. Dolayısıyla emek verimliliği azalmaktadır. GSYİH içerisinde kaynak ihracatının payının artması durumunda, hizmet sektörünün genişlemesi ve imalat sektörünün küçülmesi beklenmektedir.¹⁶

Krugman (1987) doğal kaynak keşfinin, reel döviz kuru üzerindeki etkisini ve üretimde dışlanan kaynak dışı ticarete konu olan sektörün ülke içindeki faaliyetlerini sürdürüp sürdürememe durumunu incelemektedir. Modelinde, Hollanda Hastalığı'nı doğal kaynak gelirleri ile değil ödemeler bilançosu kalemi olan yurtdışı transfer ödemeleri ile değerlendirmektedir. Çalışma sonucunda, küçük miktardaki transferlerin ülkedeki uzmanlaşma şeklini değiştirmeden ücretleri arttırıcı etkisi olduğu tespit edilmektedir. Uzun süreli büyük miktardaki transferler ise ülkenin verimliliğinin düşmesine, bazı sektörlerin yurtdışına taşınmasına ve transfer ödemeleri sona erdiğinde dahi sektörlerin faaliyetlerine yurtdışında devam etmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla yerli ülkede ücretler düşmekte, ticaret sektörü küçülmekte ve uluslararası piyasalarda rekabet gücü azalmaktadır.¹⁷

¹⁶ Jeffrey D. Sachs ve Andrew M. Warner, "Natural Resource Abundance and Economic Growth", **NBER Working Paper**, WP No.5398 (Aralık 1995), ss.6-21.

¹⁷ Paul Krugman, "The Narrow Moving Band, The Dutch Disease, And The Competitive Consequences of Mrs. Thatcher: Notes on Trade in The Presence of Dynamic Scale Economies", **Journal of Development Economics**, Vol.27, No.1-2 (Ekim 1987), ss.49-52.

Matsuyama (1997), tarım ve imalat sektörlerinin yer aldığı iki sektörlü modelinde, sektörler arası kaynak hareketini açık ve kapalı ekonomilerin büyüme performanslarıyla açıklamaya çalışmıştır. Tarımsal verimliliğin yüksek olduğu ekonomilerde ticari liberalizasyon; kaynakların imalat sektörü yerine tarımda yoğunlaşmasına, yaparak öğrenmeye dayalı olan imalat sektörünün sıkışmasına ve büyüme oranının düşmesine neden olmaktadır. Matsuyama'nın modelindeki kaynak hareketi, doğal kaynak zengini ülkelerdeki üretim faktörlerinin hareketiyle benzerlik göstermekte ve model Hollanda Hastalığı ile uyusmaktadır.¹⁸

Petrol gibi ticarete konu olan bir sektörde yaşanabilecek bir servet artışı, ticarete konu olan ve olmayan mallara olan talebin yani ekonomideki toplam talebin artmasına sebep olmaktadır. Bu servet artışının yaratmış olduğu harcama etkisine odaklanan Bruno ve Sachs (1982) ekonomide; enerji, enerji dışı ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan üç sektörlü model üzerinden ilerlemektedir. Dinamik simülasyon yöntemiyle, İngiltere'nin 1973 yılı verileri kullanılarak, Kuzey Denizi'ndeki petrol keşfinin sektörler üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Petrol keşfi sonucunda ticarete konu olmayan sektörde yatırımlar artmakta iken, enerji dışı ticaret sektöründe yatırımların azalarak karlılığın düştüğü gözlemlenmektedir. Bu etkilerin derecesinin, artan petrol vergi gelirlerinin yeniden dağıtımı ile şekillenen bütçe politikasına bağlı olabileceği de vurgulanmaktadır. Dünya enerji fiyat artışının, sektörler üzerindeki benzer etkileri ortaya koyulmuştur. Çalışmada, enerji sektöründe yaşanan gelişmelerle, uzun dönemde enerji dışı ticarete konu olan malların üretiminin düştüğü ancak nihai malların ticaret koşullarının geliştiği sonucuna ulaşarak, Hollanda Hastalığı'nın varlığı teyit edilmektedir.¹⁹

Wijnbergen (1984), petrol gelirlerinin ekonomide yarattığı harcama etkisine odaklanarak, ticarete konu olmayan malların ticarete konu olan mallara göre nispi fiyatının artışını yani reel döviz kurunun aşırı değerlenmesini önlemek için tüketimin kontrol edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Y yaparak öğrenmenin geçerli olduğu imalat sektörüne sübvansiyon verilmesi, kaynakların ticari olmayan mallar sektöründen petrol

¹⁸ Kiminori Matsuyama, "Agricultural Productivity, Comparative Advantage and Economic Growth", **Journal of Economic Theory**, No.58 (1997), ss.317-334.

¹⁹ Michael Bruno ve Jeffrey Sachs, "Energy and Resource Allocation: A Dynamic Model of The Dutch", **NBER Working Papers**, WP No.852 (Şubat 1982), ss.23-37.

dışı ticari mallar sektörüne geçişini mümkün kılmaktadır. Tüketim harcamalarını düzeltmek için petrol gelirlerinin bir kısmının yabancı varlıklara yatırım yapılarak değerlendirilmesini önermektedir. Wijnbergen'in Hollanda Hastalığı'nın hastalık olarak kabul edilip edilmemesi sorusuna cevap aradığı çalışmasında, düzeltilmesi gereken bir sorunun varlığı ve tedavi yöntemleri bulunan bir durum olduğu sonucuna vararak hastalık kabul edilmektedir.²⁰

Neary ve Wijnbergen'in (1985), petrol ihraç eden ülkelerin petrol şoklarına verdiği tepkiyi inceledikleri çalışmada, Hollanda Hastalığı'nın kaynak hareketi etkisi ve harcama etkisinin sanayisizleşme ve reel değerlenmeye neden olduğu teyit edilmektedir. Doğal kaynak sektöründe yaşanan ani kazanç patlamasının, teknolojik gelişmeyi temsil eden yaparak öğrenmenin geçerli olduğu imalat sektöründe yarattığı daraltıcı etkinin, gelecekte geri dönülmez sonuçlara yol açmasını engellemek için devletin imalat sektörüne sübvansiyonu arttırması gerekmektedir. Ayrıca doğal kaynak keşfinin parasal sonuçları değerlendirilerek, Hollanda Hastalığı'nın inceleme alanı genişletilmiştir. Kazanç patlaması, sabit döviz kuru sistemi uygulamadayken enflasyonist baskılara yol açmakta ve reel etkilerin ortaya çıkmasını geciktirmektedir. Enflasyonist sonuçların ortaya çıkmasından endişe duyan ekonomi otoriteleri, döviz girişinin sterilize edilmesi kararını aldıkları durumda; reel döviz kurunun değerlenmesinin önüne geçerek, sanayisizleştirme etkisi hafifletilebilmektedir.²¹

Harding ve Venables'in (2010), 1975-2007 yılları arasında 134 ülkenin verilerini kullanarak, doğal kaynak gelirleri ve dış yardımların, ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, ülkelerin sağladığı döviz kazancının; doğal kaynak dışı sektörün ihracatı ve ithalatı ile dış tasarruflarda ne gibi değişiklikler yarattığı analiz edilmiştir. Doğal kaynak ihracatından elde edilen 1 \$'lık gelire karşılık olarak kaynak dışı ihracat gelirininin 50 cent azaldığı, ithalatın ise 15 cent arttığı gözlemlenmiştir. Dolar

²⁰ Sweder van Wijnbergen, "The Dutch Disease: A Disease After All?", *The Economic Journal*, Vol.94, No.373 (Mart 1984), ss.41-55.

²¹ Neary ve Wijnbergen, ss.1-30.

başına net kaynak dışı ticaret 65 cent düşmekte iken net dış tasarruf hesabı 35 cent artmaktadır.²²

K. İsmail'in (2010), petrol fiyat şoklarının petrol ihraç eden ülkeler üzerindeki etkilerini çeşitli imalat sektörleri aracılığıyla gösterdiği çalışmasında, Hollanda Hastalığı'nı, sektörlerin göreceli faktör yoğunlukları* ve faktörlerin ülkeler arasındaki hareketliliğine odaklanarak açıklamıştır. Sermaye piyasasının kapalı olduğu varsayımıyla oluşturulan Hollanda Hastalığı klasik modelinin sonucu doğrulanmaktadır. Ek olarak Hollanda Hastalığı'nın, açık sermaye piyasalarının geçerli olduğu ülkelerdeki sektörlerin faktör yoğunluklarına bağlı olarak gösterdiği değişikliğe değinilmiştir. Açık sermaye piyasasına sahip ülkede petrol şoku yaşandığında ve ticarete konu olmayan sektörün emek-yoğun olması durumunda, imalat sektöründen ticarete konu olmayan sektöre geçen emek kadar sermaye karşılığı yaratılamaz ve sermaye çıkışı gerçekleşir. Dolayısıyla açık sermaye piyasalarına sahip kaynak zengini ülkelerin imalat sektöründeki daralma, kapalı bir sermaye piyasasında geçerli olan Hollanda Hastalığı durumundan daha fazla olmaktadır.²³

Önceki çalışmalarda yalnızca ticarete konu olan sektörün yaparak öğrenmeye katkı sağladığı varsayılırken, Torvik (2001) ticarete konu olmayan sektörde de yaparak öğrenmenin geçerli olduğunu ve sektörler arasında, öğrenmenin yayılma etkisinin olduğunu varsaymaktadır. Ekonomide işsizliğin olmadığı, döviz girişinin doğal kaynaklardan ya da dış yardımdan kaynaklanabileceği, ticaretin dengede olduğu ve tek üretim faktörünün emek olduğu kabul edilmektedir. Çalışmada, kaynak hareketi ve harcama etkisinin katkısıyla değerlendirilen reel döviz kurunun, uzun vadede sektörlerdeki göreceli verimlilik etkisi doğrultusunda değişebileceği iddia edilmektedir. Artan döviz kazancı ile birlikte ticarete konu olmayan sektörde daha fazla kullanılan emek, yaparak öğrenmenin bu sektöre kaymasını ve ticarete konu olan sektöre göre verimliliğin

²² Torfinn Harding ve Anthony J. Venables, "Foreign Exchange Windfalls, Imports and Exports", **University of Oxford**, (2010), ss.1-25.

²³ Kareem İsmail, "The Structural Manifestation of the Dutch Disease: The Case of Oil Exporting Countries", **IMF Working Paper**, WP 10/103 (Nisan 2010), ss.1-36.

(*) Çalışmada, kalıcı petrol fiyat şokları sonucunda petrol ihraç eden ülkelerde ortaya çıkan Hollanda Hastalığı'nın yapısal belirtileri Heckscher-Ohlin Faktör Donatımı Teorisi'yle açıklanmıştır. 1977-2004 yılları arasında, toplam ihracatının en az %20'sini petrolün oluşturduğu 15 petrol ihracatçısı ülkenin yer aldığı 90 ülke üzerinde yapılan araştırma, 81 imalat sektörünün verilerini kapsamaktadır.

artmasını sağlamaktadır. Göreceli verimlilik etkisi, uzun vadede reel döviz kurunun değer kaybetmesine yol açmaktadır. Bir diğer önemli çıkarım, Hollanda Hastalığı'nın önceki modellerindeki ticarete konu olan sektör çıktısının azalacağı görüşünden farklı olarak, üretim ve verimliliğin ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan sektörlerin her iki tarafında da gerçekleşebileceğidir.²⁴

Yaparak öğrenmenin sadece ticarete konu olan sektörde geçerli olduğunu kabul eden Hollanda Hastalığı klasik literatürü Van Wijnbergen (1984), Krugman (1987), Matsuyama (1992), Sachs ve Warner (1995) ve Gylfason (1999), doğal kaynak bolluğunun büyüme üzerindeki olumsuz etkisini açıklarken; doğal kaynak patlamasının, sanayi sektöründe küçülmeye neden olarak yaparak öğrenme ve verimlilik artışının azalmasına neden olduğunu savunmaktadırlar.²⁵ Kaynak servetinin ekonomik büyüme üzerinde bu tarz bir etki yaratması, sahip olunan kaynağın yönetimi konusundaki önerileri arttırmaktadır. Matsen ve Torvik'in (2005) çalışmasında, kaynak gelirlerinin tasarruf edildiği ülkelerin, kaynak lanetinden daha az etkilendiği sonucuna varmışlardır.

2.4. Hollanda Hastalığı Kapsamında Örnek Ülkelerin İncelenmesi

Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerde, ortaya çıkan Hollanda Hastalığı'nın semptomları, hastalığa yakalanmamak için alınan önlemler ve tedavi yöntemleri farklılaşmaktadır. Bu bağlamda kaynak bolluğu çeşitli ülke deneyimleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Doğal kaynak gelirlerinin yönetiminde başarılı ve başarısız olan ülke örneklerinin analizi için Rusya, Nijerya, Endonezya, Botsvana, Norveç örnekleri seçilmiştir. Hollanda Hastalığı ile mücadele konusunda çıkarılan dersler ve önerilere sonuç bölümünde yer verilecektir. Başarı elde eden ülke deneyimlerinin, Venezuela'ya uygulanabilirliği değerlendirilecektir.

²⁴ Ragnar Torvik, "Learning By Doing and The Dutch Disease", **European Economic Review**, Vol.45, No.2 (Şubat 2001), ss.285-306.

²⁵ Egil Matsen ve Ragnar Torvik, "Optimal Dutch Disease", **Journal of Development Economics**, Vol.78, No.2 (Aralık 2005), s.495.

2.4.1. Rusya

Doğal kaynak üreticileri içerisinde ilk sıralarda yer alan Rusya’da ihracat gelirlerinin büyük bir kısmını doğal gaz, kömür ve petrolden elde edilen kazançlar oluşturmaktadır. Toplam mal ihracatının yaklaşık %80’ini hammadde ihracatı oluşturmaktadır. Hammadde ihracının %80’i petrol ve doğal gaz ihracatına dayanmaktadır.²⁶ Rusya, doğal kaynak ticaretinde aktif rol oynayan ülkeler arasında, petrol ve doğal gaz ihracatında en büyük paya sahip olan ülkedir. 2018 yılında dünya doğal gaz üretiminde ikinci sırada, petrol üretiminde üçüncü sırada yer almaktadır.²⁷ Hidrokarbonlara önemli derecede bağımlı olan Rusya ekonomisinde, bütçe gelirlerinin üçte birinden fazlasını doğal kaynak gelirleri oluşturmaktadır.²⁸ Dolayısıyla Hollanda Hastalığı araştırmalarına oldukça uygun bir ekonomidir.

Oomes ve Kalcheva (2007), Hollanda Hastalığı modelinden üretilen tahminlerin 1995-2005 yılları arasında Rusya ekonomisinde geçerli olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmada, petrol fiyatlarındaki %1’lik artışın, yaklaşık %0,5 oranında reel kur değerlenmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Analizde, petrol fiyatı haricinde reel kurun diğer belirleyicilerine de yer verilmektedir. Kamu harcamalarının, yabancı para rezervinin, verimlilik farklılıklarının ve yolsuzluk etkilerinin reel kurda yaratacağı değerlenmenin vurgusu yapılmaktadır. Bu etkiler sonucunda Rusya’da ortaya çıkan reel kur değerlenmesinin çok yüksek seviyelerde olmadığı ve “aşırı değerlenme” olarak tanımlanamayacağı belirtilmektedir.²⁹ İmalat sektöründe üretimin düştüğü, hizmet sektöründe genişleme yaşandığı ve Rusya’da mutlak (doğrudan) sanayisizleşmeden ziyade nispi (dolaylı) sanayisizleşmenin hakim olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu etkiyi tam anlamıyla Hollanda Hastalığıyla ilişkilendirmek hatalı olur, zira bu olgular Rusya’nın geçiş dönemindeki yapısal değişiklikleriyle de açıklanabilir. 2000 yılı

²⁶ Valeriy V. Mironov ve Anna V. Petronevich, “Discovering The Signs of Dutch Disease in Russia”, **Resources Policy**, Vol.46, No.2 (Aralık 2015), s. 97.

²⁷ BP, Statistical Review Russia’s energy market in 2018, 2019, <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/country-and-regional-insights/russia.html> (3 Nisan 2019), ss.1-2.; Peak Oil Barrel, World Oil 2018-2050: World Energy Annual Report, <http://peakoilbarrel.com/world-oil-2018-2050-world-energy-annual-report-part-2/> (3 Nisan 2019).

²⁸ EIA, Country Analysis Brief: Russia, 2017, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=RUS> (14 Mart 2019).

²⁹ Nienke Oomes ve Katerina Kalcheva, “Diagnosing Dutch Disease: Does Russia Have the Symptoms?”, **IMF Working Paper**, WP 07/102 (Nisan 2007), ss.11-16.

sonrasında hızla artan ücretlerin, verimlilik artışı ve 1998 krizi sonrası yaşanan toparlanmadan kaynaklanması mümkündür.³⁰ Çalışmada incelenen yıllar içerisinde, Rusya’da Hollanda Hastalığı belirtilerinin gözlemlendiğine dair kanıtlar sunulmaktadır ancak bu sonuçların, ekonomideki diğer değişkenlerden kaynaklanma olasılığı göz önünde bulundurularak hastalık için kesin yorum yapılamamaktadır. Ülkenin petrol ve doğal gazdan elde ettiği gelirlerin sanayisizleşme üzerindeki etkileri ile ilgili ihtiyatlı bir değerlendirme yapılmış olsa da, Hollanda Hastalığı riskinin var olduğu kabul edilmektedir.

Petrol fiyatlarındaki artışın, Rusya ekonomisinde yarattığı etkilerin Hollanda Hastalığı bağlamında incelendiği bir diğer çalışma Algieri (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Hollanda Hastalığı belirtilerinin değerlendirildiği çalışmada, uluslararası petrol fiyatlarında %10’luk bir artış sonucunda reel efektif döviz kurunun %3,7 değer kazandığı ve ekonomide %3,1 oranında büyüme yaşandığı gözlemlenmektedir. Reel kurdaki %3,7 değerlenmenin, ekonomide %1,35 oranında negatif büyümeye neden olduğu hesaplanmıştır. Reel kurdaki değerlenmenin ekonomide yarattığı daralmanın büyüme rakamlarına dahil edilmesiyle birlikte, uzun vadede petrol fiyatındaki %10’luk artış, Rusya’da büyüme oranını %1,75 oranında arttırmaktadır. Petrol fiyatlarındaki %10’luk artış, patlama olmayan sektörün çıktısını %3,1 oranında azaltmaktadır. 1990-2006 yılları arasında sektörlerin GSYİH’ya katkısı incelendiğinde, hizmet sektörünün katkısı 1999 yılında %35 iken 2006 yılına gelindiğinde %58’e çıkmaktadır. İmalat sektöründe ise bu oran aynı yıllar için %48’ten %36’ya düşmektedir. Sektörlerin yıllara göre büyüme oranlarındaki değişimlere bakıldığında, imalat büyüme oranlarının yavaşladığı, hizmet sektörünün büyüme oranlarının arttığı görülmektedir. Bu bağlamda Hollanda Hastalığı’ndaki genişleyen hizmet sektörü vurgusu Rusya için anlam kazanmakta ve Rusya’da hizmet çıktısına göre imalat çıktısının azaldığı yani dolaylı sanayisizleşmenin ortaya çıktığı sonucuna varılmaktadır.³¹ Bunun yanında Rusya’da 2000 yılından 2008 yılına kadar incelenen verilerde, tüm sektörlerde reel ücret artışı

³⁰ Oomes ve Kalcheva, s.23.

³¹ Bernardina Algieri, “The Dutch Disease: Evidences from Russia”, **Economic Change and Restructuring**, Vol. 44, No.3 (Ağustos 2011), ss.254-255.

yaşandığı görülmektedir.³² Algieri, tüm bu veriler doğrultusunda Rusya’da Hollanda Hastalığı’nın semptomlarının gözlemlendiği sonucuna ulaşmaktadır.

1998 yılı sonrası petrol fiyat artışlarıyla birlikte 2000-2008 dönemi Rusya’nın büyüme oranları ortalama %7 civarında iken, 2009 yılında petrol fiyatının düşmesiyle ekonomideki büyüme %7,8 oranında gerilemektedir. 2009 yılında imalat sektöründeki %15,2 negatif büyüme sonucunda GSYİH içinde imalat sektörünün payı azalmaktadır. Sonraki yıllarda tekrar yükselen petrol fiyatlarına rağmen, imalat sektörünün büyüme oranlarının toparlanması zorlaşmaktadır.³³ Miranov ve Petronevich’in (2015) ekonometrik analizinde, Rusya ekonomisinde doğal kaynaklarının en büyük paya sahip olduğu ihracat gelirlerindeki %1’lik artış, reel efektif döviz kurunun %0,2 oranında değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Bu bulgu Hollanda Hastalığı’nın araştırılması için gerekli ancak yeterli değildir. Yazarlar, belirtilerin tamamen Hollanda Hastalığı’nı yansıttığı konusunda çekimser kalmaktadırlar. Rusya ekonomisinde “Sovyet Hastalığı” olarak adlandırdıkları olgunun son bulması sonucunda piyasa ekonomisine geçişin ekonomide yaratacağı etkilerin analize dahil edilmesiyle, açıklamanın tamamlanacağını savunmaktadırlar. Hollanda Hastalığı temel modelinde reel kurun değerlendirilmesi ile hizmet sektöründe ortaya çıkan genişleme Rusya için geçerli görünmekte iken, imalat sektöründe öngörülen daralmanın geçiş ekonomisinin etkisiyle hafifletildiği iddiası imalat sektörü büyüme oranlarıyla ortaya konulmaktadır.

Petrol sektörünün sermaye yoğun yapısı nedeniyle istihdamın çok düşük olması ve kısıtlı istihdam olanaklarının petrol sektörüne doğru gerçekleşebilecek emek hareketliliğini engellediği göz önünde bulundurularak, güçlü bir petrol sektörüne sahip olan Rusya ekonomisinde, Hollanda Hastalığı’nın kaynak hareketi etkisinden ziyade harcama etkisi önemli yer tutmaktadır. Harcama etkilerini hafifletmek adına, 2004 yılında Petrol İstikrar Fonu kurularak petrolden elde edilen kazançlar, belli kanallara yönlendirilmiştir. Fonun varlıklarının arttığı dönemlerde, vadesi dolmayan borçların

³² Algieri, ss.264-265.

³³ Mironov ve Petronevich, s.97.

ödemeleri gerçekleştirilmiş, kaynakların bir bölümü emeklilik fonuna aktarılmış ve yurtdışındaki finansal varlıklara yatırımlar arttırılmıştır.³⁴

Rusya’da sektörlerin ve ekonominin genelinde meydana gelen değişimlere kaynak gösterme konusunda, iki farklı açıklama getirilmektedir. Bir grup çalışma değişimlerin Hollanda Hastalığı’ndan kaynaklandığını kabul etmekte iken diğer grup bu açıklamaya ihtiyatlı yaklaşarak, benzer belirtilerin oluşmasına yol açabilecek farklı olgulara dikkat çekerek, geçiş döneminin ve kriz sonrası ekonomideki toparlanmanın etkileri olabileceğini savunmaktadırlar.

2.4.2. Nijerya

Gelişmekte olan ülkelerde sanayi sektörünün göreceli yokluğunda, doğal kaynak gelirlerinin sektörler üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden biri olarak tarımsızlaştırma (de-agriculturization)³⁵ olgusu, Hollanda Hastalığı analizlerine dahil edilmektedir. Teoriye göre, petrol gelirlerinin arttığı dönemlerde tarım sektörü imalat sektörüne göre daha fazla etkilenmektedir. Tarımsızlaştırma süreci, doğal kaynak zengini ve ekonomisinin büyük çoğunluğu tarıma dayalı olan Nijerya için değerlendirme konusu olmuştur.

Nijerya’da 1956 yılında keşfedilen petrol, 1958 yılında ihraç edilmeye başlamıştır.³⁶ Bu tarihten itibaren ekonominin ticari ve sektörel yapısı değişime uğramaya başlamıştır. 1970’li yıllarda yaşanan petrol şoku ile birlikte, değişim ciddi oranda ivme kazanmıştır. 1970 yılında tarım sektörünün üretimdeki payı %48 civarında iken, petrol şoku sonrası bu oran 1982 yılında %22’ye düşerek, petrol gelirlerinin sektörel üretim oranlarında yarattığı etkilerden en olumsuz etkilenen sektör olmuştur. İstihdam oranında da azalma meydana gelmektedir. 1970 yılında toplam ihracat içinde tarım sektörünün payı %71, petrol sektörünün payı ise %15 olarak gerçekleşmiştir. 1982 yılında tarım sektörünün ihracat payı %2’ye düşerken, petrol sektörünün payı ise %97’ye yükselmiştir. Sektörlerin ticaret paylarında yaşanan bu değişim, petrol ihracatındaki artışın boyutunu

³⁴ Sarvar Gurbanov, **Hollanda Hastalığı Teori ve Ülke Örnekleri**, Akis Kitap, 2012, s.66.

³⁵ Jean Philippe Stijns, “An Empirical Test of The Dutch Disease Hypothesis Using a Gravity Model of Trade”, **Congress of the EEA**, Stockholm (20-24 Ağustos 2003), s.9.

³⁶ Gelb vd., s.227.

ve tarım sektöründeki çarpıcı düşüşü gözler önüne sermektedir. Sektörler içerisinde en az paya sahip olan imalat sektöründeki değişimler ekonominin gidişatını tarım sektörü kadar etkilememektedir. Söz konusu yıllar için, hizmet sektörünün üretim ve istihdam payı artmaktadır.³⁷ Petrol şoku sonrası artan petrol gelirlerinin ekonomiye yayılımı konusunda başarısız olan Nijerya; bu gelirleri tarımsal verimliliğin artırılması için kullanamamıştır. Ticari olmayan mallara kamu harcamaları artmış, ithalata olan bağımlılık ciddi boyutlara ulaşmıştır.³⁸ Petrol gelirlerinin verimsiz kullanılması sonucu, 1982-1984 döneminde madencilik sektörü dışındaki GSYİH'daki büyüme %5,6 oranında daralmıştır.³⁹

Araştırma dönemi olarak 1981-2014 yıllarını kapsayan güncel bir çalışmada, Nijerya'da Hollanda Hastalığı'nın varlığı kabul edilmektedir. Çalışmada, enerji fiyatındaki artışların, Nijerya ihracat gelirlerini arttırarak toplam gelirin artmasında önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Ancak toplam gelirdeki bu artışa rağmen ekonomik standardın düşüşe geçtiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuca ithafen, doğal kaynak sektörlerinde yatay ve dikey bağlantıların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Oluşacak alt sektörlerde üretim ve istihdamın artırılması ile birlikte, sürecin iyileştirilmesine katkı sağlayacağı savunulmaktadır.⁴⁰ Başka bir çalışma, Nijerya ekonomisini kaynak laneti argümanı ile ele alarak, doğal kaynak gelirlerinin büyüme üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi Hollanda Hastalığı'ndan ziyade kurumsal kalitenin düşmesine bağlamaktadır. Yolsuzluk ve aşırı tüketim eğiliminin önüne geçmek için devlete, petrolden elde edilen gelirlerin yönetimi ve dağıtımını konusunda öneriler sunulmaktadır.⁴¹

2.4.3. Botswana

Botswana 1966 yılında bağımsızlığını ilan ettiği dönemde dünyanın en fakir üçüncü ülkesi durumundayken, 1967 yılında elmas madenlerinin keşfedilmesiyle ülke

³⁷ T. Ademola Oyejide, "The Effects of Trade and Exchange Rate Policies on Agriculture in Nigeria", **Research Report International Food Policy Research Institute**, No.55 (Ekim 1986), s.37.

³⁸ Gelb vd., s.228.

³⁹ Gelb vd., s.249.

⁴⁰ Anjande Gbatsoron ve Aor Raymond, "An Economic Analysis of Dutch Disease in Nigeria", **International Journal of Management Studies Business & Entrepreneurship Research**, Vol. 2, No.1 (Ocak 2017), ss.75-90.

⁴¹ Xavier Sala-i-Martin ve Arvind Subramanian, "Addressing the Natural Resource Curse: An Illustration from Nigeria", **NBER Working Paper**, WP 9804 (Haziran 2003), ss.1-46.

tarihi yeniden yazılmaya başlamıştır.⁴² Elmas ihracatının sağladığı olağanüstü gelirler sayesinde, 1965-1995 yılları arasında yıllık ortalama %7,7 büyüme oranıyla, dünyada en hızlı büyümenin gerçekleştiği ekonomi olmuştur.⁴³ Afrika ülkelerinin genel durumuna baktığımızda, hakim olan politik ve ekonomik istikrarsızlıklar içerisinde sınırlanabilen Botsvana'nın başarısının kaynakları, zengin yer altı kaynaklarına sahip ülkelere örnek oluşturabilecek niteliktedir.

Botsvana'da doğal kaynak bolluğunun büyüme üzerinde yarattığı pozitif etkinin sürdürülebilir olup olmadığı konusunda birtakım ihtimaller sıralanabilir. İhracatının yaklaşık %80'ini başta elmas olmak üzere, bakır, nikel, altın gibi madenlerin yer aldığı doğal kaynak sektörü oluşturmaktadır. Doğal kaynak sektörünün sermaye yoğun yapısından dolayı diğer sektörlerle oranla istihdam olanakları oldukça kısıtlıdır. İş gücünün Botsvana'nın temel gelir kaynağı olan madencilik sektörü tarafından dışlanıyor olması, dengeli bir sektörel yapının işleyişi açısından tehdit oluşturabilmektedir. Kaynak gelirlerinin artışıyla birlikte, madencilik sektörüne yapılan yoğun yatırımlara karşılık ekonomideki diğer sektörlerle yapılan yatırımların azalmasından dolayı ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların, sektörel çeşitliliği engelleme potansiyeli vardır. Coğrafi olarak denize kıyısı olmaması da kaynak ihracatının maliyetini arttırmaktadır. Mevcut doğal kaynak bolluğundan kaynaklanabilecek Hollanda Hastalığı'na yakalanma konusundaki endişeler, Botsvana büyüme performansının incelenmesini anlamlı kılmaktadır.⁴⁴

Ülkedeki madencilik sektörünün sermaye yoğun yapısı, Hollanda Hastalığı'nın kaynak hareketi etkisinin ortaya çıkmayacağını göstermektedir. Ancak kaynak patlamasının 1982-1987 yılları arasında reel kurun değerlenmesine yol açarak hastalığın harcama etkisinin ekonomiyi etkilediği tartışılmaktadır.⁴⁵ Hollanda Hastalığı'nın yol açtığı harcama etkisiyle mücadele etmek için atılan adımlar harcama etkisinin azaltılmasında kritik önem taşımaktadır.

⁴² Mürsel Bayram, "Afrika Genelinde İstisnai Bir Devlet: Botsvana", **Adam Akademi**, Cilt.4, No.1 (2014), s.80.

⁴³ Scott A. Beaulier, "Explaining Botswana's Success: The Critical Role of Post-Colonial Policy", **Cato Journal**, Vol.23, No.2 (2003), s.231.

⁴⁴ Atsushi Iimi, "Did Botswana Escape from the Resource Curse?", **IMF Working Paper**, WP/06/138 (Haziran 2006), ss.6-9.

⁴⁵ Imogen Mogotsi, "Botswana's Diamonds Boom: Was There a Dutch Disease?", **South African Journal of Economics**, Vol.70, No.1 (Mart 2002), s.144.

Doğal kaynak servetinin büyüme üzerinde ne ölçüde etkili olduğunu belirleyen yönetim*, Botsvana'nın kaynak yönetimindeki başarılı performansında etkili rol oynamaktadır.⁴⁶ Madencilik sektöründen elde edilen gelirler, yatırım harcamaları olarak tanımlanan eğitim, sağlık ve kalkınma harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır. Uzun vadeli yatırımların yapıldığı bir devlet varlık fonu bulunmaktadır. Ayrıca devlet, doğal kaynak sektöründeki yatırımlar için uzun vadeli anlaşmalara gitmekte ve sektörün gelişiminde etkin rol oynayan özel sektör faaliyetlerini engelleyici politikalar uygulamamaktadır.⁴⁷ Kaynak patlamasının Hollanda Hastalığı bağlamındaki etkilerinden kaçınmak için benimsenen güçlü ekonomik politikaların, Botsvana'da uzun vadeli sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesine en önemli katkıyı sağladığını söyleyebiliriz.

Başka bir çalışma Botsvana'da Hollanda Hastalığı hipotezini test etmek üzere, elmas patlamasının ihracatta en fazla paya sahip olan imalat, tarım ve madencilik ürünleri üzerindeki etkisini çekim modeli kullanarak ölçmektedir. Modelin sonucunda, elmas gelirlerinin ana ihracat ürünlerinin ticaretini negatif etkilemediği görülmekte ve Botsvana'da Hollanda Hastalığı'nın geçersizliği bir kez daha onaylanmaktadır.⁴⁸

Botsvana, tüm kaynak zengini ülkelerin kaynak lanetinden muzdarip olmadığını, temkinli ekonomik kararlar ve yönetim anlayışıyla lanetin zararlı etkilerinin azaldığı hatta önlenebildiğini gösteren en çarpıcı örneklerden biridir.⁴⁹ Afrika mucizesi olarak görülen Botsvana'da akıllıca yönetilen kaynak gelirleri ile beşeri sermayeye yapılan yatırımlar, artan tasarruflar, güçlenen kurumsal kalite sayesinde kaynak zenginliğinin büyüme üzerinde etkisinin olumlu yöne çevrilebileceği kanıtlanmaktadır.⁵⁰ Botsvana ekonomisi

⁴⁶ Iimi, ss.9-12.

(*) Politik istikrar, hesap verebilirlik, hükümetin etkinliği, hukukun üstünlüğü, düzenleyici kalite ve yolsuzluğun kontrolünün ölçüldüğü verilerin toplamı "Yönetişim Araştırma Göstergesi'ni" (Governance Research Indicator Country Snapshot (GRICS)) oluşturmaktadır. Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi (2003) tarafından geliştirilen veritabanına göre, Botsvana'da yönetim göstergelerinin küresel ve bölgesel standartlara göre iyi olduğu tespit edilmiştir.

⁴⁷ Iimi, ss.9-12.

⁴⁸ Albert Makocheke, "An Empirical Test Of The Dutch Disease Hypothesis On Botswana's Main Exports", Foreign Trade Relations Department, Ministry of Trade and Industry, Federal Democratic Republic of Ethiopia, 2009, <https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/4244.pdf> (8 Mayıs 2019), s.23.

⁴⁹ Maria Sarraf ve Moortaza Jiwanji, "Beating the Resource Curse: The Case of Botswana", **The World Bank Environment Department Papers**, No.83 (Ekim 2001), s.17.

⁵⁰ Scott Pegg, "Is there a Dutch Disease in Botswana?", **Resources Policy**, Vol.35, No.1 (Mart 2010), s.18.

için, Hollanda Hastalığı'nın varsaydığı gibi kalkınmayı olumsuz etkileyen ticari bozulmanın yaşandığına dair net bir kanıt bulunmamaktadır.⁵¹

2.4.4. Endonezya

Dünyanın en eski petrol endüstrisine sahip olan Endonezya'da, ilk ticari petrol üretimi 1885 yılında gerçekleştirilmiştir. 1973 petrol şoku öncesinde vergi gelirlerinin büyük bölümü petrolden sağlanmakta, ancak kaynak tabanının zenginliği dolayısıyla petrol, toplam ihracatın üçte birini oluşturmaktadır. Birinci petrol şokuyla birlikte beklenmedik petrol kazancı elde eden ülkeler içinde en fakir ülke konumunda olan ve beklenmedik kazancın yönetimi konusunda daha deneyimsiz olan Endonezya, tüm olumsuzlara rağmen oldukça başarılı bir performans sergilemiştir.⁵²

Devletin petrol şirketi Pertamina, kısa vadeli borçlarını arttırması nedeniyle 1974 yılında görevlerini yerine getiremez duruma gelmiştir. Devlet, o yıl için petrol gelirlerinin beşte ikisine denk gelen bir miktarı şirketin borçlarını ödemek için kullanmıştır. Pertamina borç krizi, hükümetin petrole olan bağımlılıktan kaçınma ve aşırı borçlanmama konusundaki kararlılığını pekiştirmiştir. Bu bağlamda kalkınma harcamalarının arttırılması planlanarak, kaynak gelirlerinin %49'u yatırımlara, %18'i ise kamu ve özel tüketim harcamalarına ayrılmıştır. Artan iç harcamalar, reel efektif döviz kurunun artmasına yol açmıştır. 1974-78 döneminde reel efektif döviz kurunun %33 oranında değer kazandığı görülmektedir (baz yıl 1970-72=100).⁵³ Hükümet, reel döviz kurunda yaşanan değerlenmenin, petrol dışı ticaret sektörünün rekabet gücünü azaltmasını önlemek amacıyla birtakım tedbirler almıştır. İlk olarak başvurulan yöntem devalüasyon olmuştur. 1978 yılında alınan devalüasyon kararı sonucunda başta imalat sektörü olmak üzere kaynak dışı ticaret sektörünün daralması engellenmiştir. Petrol gelirlerinin ekonomik değişkenleri olumsuz etkilememesi amacıyla alınan bir diğer tedbir, denk bütçe politikasının uygulanma kararının alınmasıdır. 1979-80 dönemindeki denk bütçe kararı ile petrol gelirlerinin sterilizasyonu sağlanmıştır.⁵⁴

⁵¹ Iimi, s.24.

⁵² Gelb vd., s.197.

⁵³ Gelb vd., ss.204-208.

⁵⁴ Norio Usui, "Policy Adjustments to the Oil Boom and Their Evaluation: The Dutch Disease in Indonesia", **World Development**, Vol.24, No.5 (Mayıs 1996), s.897.

Endonezya’da madencilik sektörü, 1978 yılında madencilik dışı GSYİH’nın %15’ini oluştururken ikinci petrol şoku etkisiyle artan gelirler ile bu oran 1980 yılında %26’ya yükselmiştir. Beklenmedik kazancın %22’si tüketimde, %36’sı yurtiçi yatırımlarda, %42’si ise ticaret ve faktör dışı açıkların kapatılmasında kullanılmıştır. Aynı zamanda uluslararası rezervlerde de artış yaşanmıştır. 1980 yılında %10’luk büyüme oranı sağlayarak, petrol gelirlerinin yönetimi konusunda göstermiş olduğu performans sayesinde, Hollanda Hastalığı’ndan kaçınmayı başarmıştır.⁵⁵

2007-2008 yıllarında petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artışın Endonezya ekonomisine etkilerini analiz eden bir çalışmada, petrol üretimi azalmış olmasına rağmen petrol ve doğal gaz sektöründe ihracat gelirlerinin arttığı ve reel döviz kurunun değerlendirildiği gözlemlenmektedir. İlk başta kaynak sektörünün büyümesine, imalat ve tarım sektörü büyümesi de eşlik etmektedir. Ancak daha sonra reel kurun değerlendirilmesiyle imalat ve tarım sektörünün ihracatı kısıtlanmaktadır. Bütçede önemli bir paya sahip olan enerji sektörü gelirlerinin bir kısmı yerli petrol sektörünün sübvansiyonu için harcamalarda kullanılmaktadır. Tüketim amaçlı verimsiz bir sübvansiyon olarak görülen bu uygulama, harcamalar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Hükümetin petrol sektörüne yapılan sübvansiyonları kaldırması ya da azaltması ile kaynak gelirlerinin beşeri sermaye yatırımı olarak kullanılması ve imalat, tarım gibi üretken sektörlerin sübvansiyonlarla desteklenmesi önerilmektedir.⁵⁶

Birinci petrol şokunda elde edilen gelirler ile ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanırken, ikinci petrol şokunda ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçilmiştir. 1965 yılında %8 olan imalat çıktısı, 1997 yılında %26’ya yükselirken, aynı yıllar için imalat sektörünün ihracatı %2’den %42’ye yükselmiştir. Bu dönem Endonezya’da imalat sektörünün altın yılları olarak görülmektedir.⁵⁷ Ancak 1998 yılında Asya krizinin patlak vermesinden bu yana Endonezya imalat sektöründe ciddi durgunluk yaşanmıştır. Günümüzde Hollanda Hastalığı’yla mücadele edebilmek için imalat sektörünü

⁵⁵ Gelb vd., ss.209-212.

⁵⁶ Rini Yayuk Priyati, “Dutch Disease Economics: A Case Study Of Indonesia”, **Economic Journal Of Emerging Markets**, Vol.1, No.3 (Aralık 2009), ss.156-157.

⁵⁷ Lionel Priyadi, “Dutch Disease and the End of Export-led Industrialization Strategy”, *Tenggara Strategics*. 25 Mayıs 2018, <https://www.tenggara.id/insights/Dutch-disease-and-the-end-of-exportled-Industrialization-strategy> (6 Nisan 2019).

güçlendirme projeleri hayata geçirilmektedir. Bu bağlamda hükümetin attığı en önemli adım Endüstri 4.0'ı başlatmak olmuştur. Bu süreçte imalat sektöründe yaşanacak gelişmenin ekonomik büyümeyi yılda %1-2 oranında arttırması hedeflenmektedir. 2018-2030 yılları arasında %5-7 olması beklenen büyüme oranı ve 2030 yılına gelindiğinde GSYİH'nın yaklaşık %21-26'sının imalat sektörü katkısıyla oluşması beklenmektedir.⁵⁸

2.4.5. Norveç

Yabancı petrol şirketleri tarafından araştırılan ve finanse edilen Norveç petrolü 1960'lı yılların sonlarına doğru keşfedilmiştir. Yerli piyasada, keşfedilen yeni kaynakla ilgili bilgi eksikliğinden dolayı, ilk yıllarda yabancı şirketlerin faaliyetlerine izin verilmiştir. Ancak sonraki süreçte Norveç şirketlerinin petrol sahalarındaki sahiplikleri kademeli olarak arttırılarak, sektörün işletim ve mülkiyeti yerli şirketlerin hakimiyeti altına girmiştir.⁵⁹ İlk ticari üretim 1971'de başlamış ve 1972'den itibaren devletin petrol şirketi olan Statoil, yeni petrol alanlarının %50'sini satın almıştır. 1970'li yıllarda yatırımların finansmanında güçlük çeken Norveç ekonomisi cari açıkla yüz yüze gelmiş fakat 1980 petrol şokuyla artan petrol gelirleri, ekonominin toparlanmasına imkan vermiştir.⁶⁰

1979-1986 yılları arasında ikinci petrol şokunun etkisiyle yükselen petrol fiyatları sonucunda, Norveç'in ticaret partnerlerinin petrol talebi azalmakta ve buna bağlı olarak Norveç'ten ithal ettikleri petrol oranı düşmektedir. Ancak devletin ihtiyatlı bir harcama stratejisi benimsemesi ve aynı zamanda iç talebin teşvik edilmesi ile birlikte, dış ticarete yaşanan olumsuz etkiler dengelenmektedir. Bu denge sayesinde ekonominin daralması engellenmiş ve 1979-1993 döneminde GSYİH ortalama %1,3 oranında artmıştır. Petrolden elde edilen beklenmedik kazancın uygun mali politikayla birleşimi; kamu ve özel tüketimin artmasını, işsizliğin azalmasını ve refah artışını sağlamaktadır.

⁵⁸ Fauzul Muna, "Policy Review: Can Indonesia Get Cured from the Dutch Disease?", *The Insider Stories*, 11 Nisan 2018, <https://theinsiderstories.com/policy-review-can-indonesia-get-cured-from-the-dutch-disease-illness/> (5 Nisan 2019).

⁵⁹ Juan M. Ramirez Cendrero ve Eszter Wirth, "Is The Norwegian Model Exportable To Combat Dutch Disease?", *Resource Policy*, Vol.48 (Haziran 2016), s.91.

⁶⁰ Steinar Holden, "Avoiding The Resource Curse The Case Norway", *Energy Policy*, Vol.63 (Aralık 2013), ss.870-87.

Dolayısıyla Norveç ekonomisinin ikinci petrol şokundan kazançlı çıktığı gözlemlenmektedir.⁶¹

Devlet, yüksek karlara sahip olan petrol sektöründen özel bir vergi sistemi aracılığıyla gelir sağlanmaktadır. Bu vergi uygulaması ile devlet, 1980 yılından beri kaynak rantının %80'ini elinde bulundurmaya başarmıştır. Norveç'te faaliyet gösteren tüm firmalara uygulanan %28'lik kurumlar vergisine ek olarak petrol sektörüne uygulanan %50'lik özel kaynak vergisi, %8-16 oranında royalty* ödemesi, karbondioksit vergisi ve alan ücreti gibi kanallardan gelir sağlanmaktadır.⁶² Ayrıca ulusal petrol şirketi olan Statoil'in 2001 yılında özelleştirilmesinden sonra şirketin %67'sinin mülkiyetine sahip olan devlet, şirketin temettülerinin önemli bir payına sahiptir.⁶³ Devletin gelir yaratma alanının, petrol sektöründen ciddi oranda beslendiği açıkça görülmektedir.

Petrol gelirleriyle finanse edilen harcamalarda kontrol sağlamak adına 1990 yılında Petrol Fonu kurulmuştur. Fonu yönetme görevi Maliye Bakanlığı adına Merkez Bankası bünyesindeki Norveç Merkez Bankası Yatırım Yönetimi (NBIM) varlık kuruluşu tarafından yürütülmektedir. 2006 yılında isim değişikliği ile Emeklilik Fonu olarak faaliyetlerine devam eden fonun nihai sorumluluğu Norveç parlamentosuna aittir.⁶⁴ 1990'lı yılların başlarında düşük petrol fiyatları nedeniyle fonda durgunluk yaşanmış olsa da, daha sonra artan petrol fiyatları ile fona gelir aktarılmaya başlamıştır. Fonda biriken gelirlerin, harcama ve tasarruflar üzerinde ne ölçüde etkili olacağını belirlemek adına 2001 yılında mali kural kabul edilmiştir. Petrol dışı mali açığın kapatılmasında, ekonomik faaliyetlerin tarafsız etkisini sağlamak amaçlanmıştır. Mali kural uyarınca, fondaki petrol gelirlerinden merkezi bütçeye sadece %4'lük bir oranın aktarılmasına izin verilmektedir. Devlet tarafından elde edilen petrol gelirleri doğrudan mali bütçeye girmemekte, fonda toplanan gelirler ile yabancı finansal ve reel varlıklara yatırım yapılmaktadır. Fondaki gelirlerin yabancı yatırımlara yönlendirilmesi ile

⁶¹ Torbjørn Eika, Knut A. Magnussen, "Did Norway Gain from the 1979-1985 Oil Price Shock?", **Economic Modelling**, Vol.17, No.1 (Ocak 2000), ss.130-131.

(*) Royalty kavramı; mülkiyet hakkı veya doğal kaynaklardan yararlanmak üzere ödenen değer, tazminat, ücret olarak tanımlanmaktadır.

⁶² Thorvaldur Gylfason, "Lessons from the Dutch Disease: Causes, Treatment and Cures", **Institute of Economic Studies Working Paper Series**, WP 01/06 (Ağustos 2001), s.16.

⁶³ Holden, s.872

⁶⁴ Holden, s.873.

ekonomide sterilizasyon etkisi yaratılarak yerli para biriminin üzerindeki baskı azaltılmakta ve ekonominin aşırı ısınmasının önüne geçilmektedir. Harcama etkisini azaltmaya çalışan maliye politikası ve para politikası yoluyla gerçekleştirilen fiyat kontrolü (enflasyon hedeflemesi %2,5 olarak kabul edilmiş) aracılığıyla Hollanda Hastalığı'nın en belirgin tezahürlerinden biri olan reel değerlenme sınırlandırılmaktadır.⁶⁵

Norveç örneğinde, devlet doğal kaynaklar üzerinde mülkiyet hakkını elinde bulundurmakta ve sektör üzerinde oldukça aktif ve düzenleyici rol oynamaktadır. Petrol rantının vergi gelirleri olarak devlete dönüşü sağlanmakta ve kaynak gelirleri fon aracılığıyla yönetilmektedir. Doğal kaynak gelirlerinin yönetimi konusunda Norveç'in başarı hikayesi, diğer kaynak zengini ülkelere örnek teşkil etmesi açısından anlamlıdır. Ancak Norveç'in gelişmiş kurumları, coğrafi konumu, istikrarlı ekonomik ve politik geçmişinin sağladığı avantajlar unutulmamalıdır. Bu nedenle kaynak sektöründe uygulanan politikaların hayata geçirilmesinde diğer ülkelere göre daha başarılı sonuçların ortaya çıkması şaşırtıcı olmamalıdır.

⁶⁵ Ramirez-Cendrero ve Wirth, ss.89-93.

3. VENEZUELA'DA PETROL SEKTÖRÜNÜN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

“Bundan on yıl, yirmi yıl sonra göreceksiniz, petrol bize yıkım getirecek.” Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği'nin (OPEC) kurucu üyesi ve Venezuela'nın eski Maden ve Hidrokarbon Bakanı Juan Pablo Perez Alfonzo, 1975 yılında bu cümleyi kurduğunda Venezuela ekonomisi petrolden önemli gelirler elde etmekte ve ekonomi genişlemekteydi.⁶⁶ Ancak kısa bir süre sonra petrol gelirlerinin etkisi tersine dönmüş ve Alfonzo'nun yaptığı yorumun ne kadar isabetli olduğu görülmüştür.

Venezuela 20. yüzyılın başlarında Latin Amerika'nın en yoksul ülkesi iken petrolün keşfiyle birlikte bölgenin en zengin ekonomilerinden birine dönüşmüştür.⁶⁷ Petrolün keşfedilmesi Venezuela'nın ekonomik, siyasi ve sosyal yapısında yaşanan dönüşümün başlangıcı olmuştur. Petrol, ekonominin merkezi haline gelerek modern Venezuela tarihinin yönünü belirlemiştir. Venezuela'da Hollanda Hastalığı'nın daha doğru analiz edilmesi için öncelikle 20. yüzyılda petrol sektörünün gelişimi ile ulusal ve uluslararası boyutta yarattığı etkiler incelenecektir.

3.1. Petrolün Keşfi

Venezuela petrol keşfinden önce, ana ihraç ürünü kahve ve kakao olan az gelişmiş bir tarım ekonomisi olarak tanımlanmaktaydı. Petrolün keşfedilmesi ile birlikte sektörel evrilmeler başlayarak geleneksel tarım ekonomisi olmaktan uzaklaşmıştır.

İlk yerli petrol şirketi 1878 yılında “Compania Nacional Petrolia del Tachira” kurulduğunda oldukça ilkel yöntemlerle petrol arama çalışmaları yürütülmüştür. Venezuela'nın yabancı petrol şirketleriyle tanışması, 1908 yılında General Juan Vincent Gomez'in devletin başına geçmesi ile olmuştur. Gomez'in iktidara gelmesi ile birlikte çeşitli yabancı şirketlerle anlaşmalar imzalanmış ancak 1913 yılında Venezuela petrolü için nihai anlaşma İngiliz-Hollanda şirketi olan “Royal Dutch Shell Oil Company” ile

⁶⁶ Jerry Useem, “The Devil's Excrement”, *Fortune Magazine*, 3 Şubat 2003, https://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune_archive/2003/02/03/336434/ (10 Şubat 2019).

⁶⁷ Ricardo Hausmann ve Francisco Rodríguez (Eds.), *Venezuela Before Chávez Anatomy of An Economic Collapse*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2014, s.1.

yapılmıştır.⁶⁸ Çalışmalar sonucunda bulunan petrol için ilk ticari sondaj 1917 yılında gerçekleştirilmiştir.⁶⁹ Bu dönem Venezuela modern ekonomik tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Uluslararası talebin artması ve petrol endüstrisinin hızlı gelişimiyle 1927 yılından itibaren petrol, Venezuela'nın ana ihracat ürünü olmuştur.⁷⁰

Petrol keşfine kadar minimalist olarak nitelendirilebilecek devletin yönü, petrol keşfiyle birlikte tamamen değişmeye başlamıştır. Yabancı şirketler Venezuela petrolü ile uluslararası stratejik planlarını güçlendirirken, dönemin lideri Juan Vicente Gomez ülkeye akan petrol gelirleri ile iktidarını pekiştirmiştir. Petrol gelirleri arttıkça vergi yapısı da değişikliğe uğramıştır.

Tablo 2
1920-1935 Yılları Arasında Hükümet Gelirleri ve Petrol İhracatının Değeri
(Milyon Bolivar)

Yıllar	Hükümet Gelirleri	Toplam İhracat	Petrol İhracatı	Toplam İhracatta Petrol İhracatının Değeri %
1920	104,4	170,6	3,3	1,9
1925	147,6	330	137,5	41,6
1930	243,7	762,5	643,1	83,2
1935	206,4	711,7	649,3	91,2

Kaynak: Franklin Tugwell, **The Politics Of Oil In Venezuela**, Stanford University Press, 1975, s.182; Aktaran: Terry Lynn Karl, "Petroleum and Political Pacts: The Transition to Democracy in Venezuela". **Latin American Research Review**, Vol.22, No.1 (1987), s.68.

1908 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) desteğini alarak darbe ile iktidara gelen Gomez, petrolün keşfi ve yabancı şirketlerin ülkeye girişi ile birlikte, yirmi yedi yıl süren başkanlık döneminde istikrarı korumayı başarmıştır. Venezuela'da petrolün keşfedilmesi, kaynak ihracatına bağımlı bir ekonomik yapının oluşmasını tetiklemiş, petrol ihracatının artışıyla toplam ihracat gelirleri önemli oranda artış göstermiştir. Öyle ki 1920-1925 yılları arasında petrolün toplam ihracattaki payı %1,9'dan %41,6'ya

⁶⁸ Johannes Alvarez ve James Fiorito, "Venezuelan Oil Unifying Latin Amerika", **Ethics of Development in A Global Environment-Stanford University**, No.297 (Haziran 2005), ss.4-5.

⁶⁹ Stace Nicholson ve Kishore G. Kulkarni, "Analysis of Dutch Disease Phenomenon in Case of Venezuela", **Journal Of Science, Technology and Management**, Vol.2, No.3-4 (Mart 2010), s.62.

⁷⁰ Manuel Hidalgo, "A Petro-State: Oil, Politics and Democracy in Venezuela", **Real Instituto Elcano Working Paper**, WP 49 (Kasım 2007), s.3.

yükselmiştir. 1935 yılında ihracattaki payı %91,2 gibi oldukça yüksek bir orana ulaşan petrol, ekonominin merkezi haline gelmiştir. Hükümet gelirleri 1920-1935 yılları arasında iki katına çıkmıştır.⁷¹

Petrol keşfinden önce, tarıma dayalı ekonominin hakim olduğu Venezuela'nın nüfus dağılımında kırsal alanların yoğunluğu söz konusudur. 1920'li yıllardan itibaren ise petrol sektörünün genişlemesine bağlı olarak kentte artan istihdam olanakları, kırdan kente göçü teşvik etmiştir. Tablo 3, Venezuela'nın 1920-1945 yılları arasında kır ve kentteki nüfus değişimini ortaya koymaktadır. 1920 yılında toplam nüfusun %16,4'ü kent yerleşiminde yer alırken, artan göç sonucunda kent nüfusu her yıl yükselerek 1945'te %36,5 olarak gerçekleşmiştir. Artan kent nüfusuna karşılık kırsal alandaki nüfusun toplam nüfus dağılımındaki payı azalarak 1945 yılında %63,5'e düşmüştür.

Tablo 3
1920-1945 Yılları Arasında Nüfus Dağılımı

Yıllar	Kır %	Kent %
1920	83,6	16,4
1925	80,4	19,6
1930	77,3	22,7
1935	74,3	25,7
1940	69,1	30,9
1945	63,5	36,5

Kaynak: Asdrúbal Baptista, **Bases Cuantitativas de la Economía Venezolana 1830-1995**, Fundación Empresas Polar, Caracas, 1997, s.28.

Sanayileşme sürecinin hızlanması ile tarımsal faaliyetlerin azalarak emeğin sanayiye kayması, Venezuela'nın kırsal bir tarım ekonomisinden, kentleşmeye başlayan bir sanayi ekonomisine geçişine katkı sağlamıştır. 1920'de tarımsal üretimin GSYİH'ya katkısı yaklaşık %30 iken, 1930 yılında %15 civarında gerçekleşmiştir. 1940 yılında ise bu oran %11'lere inmiştir.⁷²

⁷¹ Franklin Tugwell, **The Politics Of Oil In Venezuela**, Stanford University Press, 1975, s.182; Aktaran: Terry Lynn Karl, "Petroleum and Political Pacts: The Transition to Democracy in Venezuela". **Latin American Research Review**, Vol.22, No.1 (1987), s.68.

⁷² Asdrúbal Baptista, **Bases Cuantitativas de la Economía Venezolana 1830-1995**, Caracas: Fundación Empresas Polar, 1997, s.59.

Zengin petrol kaynaklarının keşfi sonrasında petrol üretimi ve ihracatının önemli oranda artması ile birlikte Venezuela, uluslararası rekabette öncülüğünü ilan etmiştir. 1928 yılında günlük 290.000 varilden fazla üretimi ile dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi olurken; günlük yaklaşık 275.000 varil petrol ihracatı gerçekleştirerek uluslararası alanda en büyük petrol ihracatçısı olmuştur. 1970 yılına kadar en büyük petrol ihracatçısı olmayı sürdürmüştür.⁷³ Petrol kaynaklı yükselen ihracat gelirlerinin etkisiyle, kişi başına düşen GSYİH'nın büyüme performansında pozitif artışlar yaşanmıştır. 1900 ve 1920 yılları arasında yılda %1,8 oranında büyüyen kişi başı GSYİH'da, 1920 ve 1948 yılları arasında yılda %6,8 oranında büyüme gerçekleşmiştir.⁷⁴

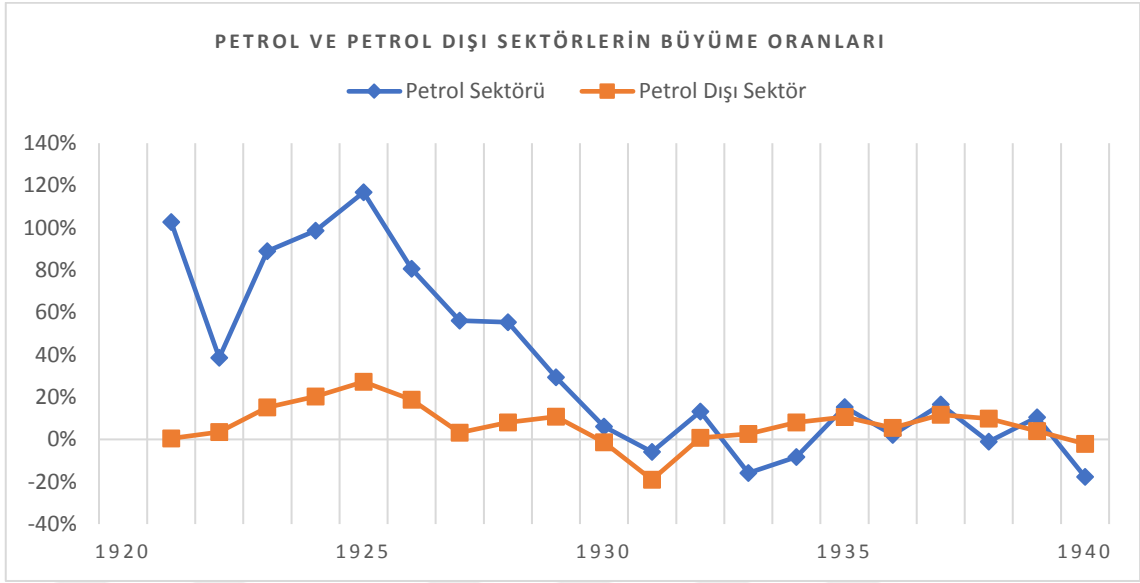
Venezuela'nın petrol ekonomisine geçişi ile Hollanda Hastalığı belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Yüksek petrol gelirleri, yerli para birimi olan bolivarın dolar karşısında değer kazanmasına neden olarak ithalat artışını teşvik etmiştir. 1920 ile 1929 yılları arasında ithalat oranı iki katına çıkmıştır. Yerli üretimin düşüşünü tetikleyen bu durum sonucunda ekonomide tarımın payı azalırken sanayileşme süreci de geciktirilmektedir. Rekabet gücü azalan imalat ve tarım sektöründe yaşanan daralma, Büyük Buhran ile daha fazla şiddetlenmiştir.⁷⁵ Kriz nedeniyle talepte yaşanan azalma, fiyatların düşmesi ve uluslararası ticarete korumacılığın artması ile kahve ve kakao ihracatı önemli derecede etkilenmiştir. Tekstil endüstrisinin faaliyetlerinde yaşanan düşüşün etkisi daha fazla hissedilmeye başlamıştır.⁷⁶

⁷³PDVSA, *The Industry*, (t.y.) http://www.pdvs.com/index.php?option=com_content&view=article&id=6541&Itemid=888&lang=en (15 Nisan 2019).

⁷⁴ Hausmann ve Rodríguez, s.1.

⁷⁵ Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States*, ss.77-82.

⁷⁶ Pablo Astorga, "Industrialisation in Venezuela,1936-83: The Problem of Abundance", *Researchgate*, Ocak 2000, https://www.researchgate.net/publication/304699316_Industrialization_in_Venezuela_1936-83_The_Problem_of_Abundance (12 Mart 2019), ss.4-5.

Şekil 1: 1920-1940 Yılları Arasında Petrol ve Petrol Dışı Sektörlerin Büyüme Performansı

Kaynak: Baptista, s.64.

(*) Şekil, Baptista'nın "GSYİH'nın Sektörel Birleşimi" tablosunda yer alan verilerinden oluşturulmuştur.

1920-1940 yılları arasında petrol sektöründe gerçekleşen büyüme oranlarını incelediğimizde, 1920 sonrası sektörün büyüme sürecinin ivme kazandığı görülmektedir. Ancak 1925 yılından sonra pozitif büyüme oranı tersine dönmüştür. Büyük Buhran'ın küresel piyasalarda yarattığı yıkıcı etki ile ihracatı olumsuz etkilenen Venezuela'nın 1920-1930 yılları arasında yıllık büyüme oranı ortalama %67,3 iken, 1930-1940 yılları arasında ciddi oranda azalarak yıllık ortalama %0,9 olarak gerçekleşmiştir. Petrol dışı sektörün büyüme trendi genel olarak petrol sektörünü takip etmektedir. 1920-1930 yıllarını kapsayan dönemde petrol dışı GSYİH'nın yıllık büyüme oranı ortalama %10,6 iken, 1930-1940 döneminde %3,1'e düşmüştür.

3.2. Petrol Endüstrisinin Güçlenmesi

3.2.1. Petrol Gelirlerinin Tohumlarını Ekme

Birçok petrol zengini ülke, çeşitli yatırımları finanse etmek için petrol gelirlerini kullanmakta ve endüstriyel kalkınma için "büyük itiş" hedeflemektedir. Venezuelalılar

bu durumu “petrol gelirlerinin tohumlarını ekme” (sowing the oil) olarak adlandırmaktadırlar.⁷⁷

1920’lerde petrolün keşfedilmesinden sonra hızla artan petrol gelirlerinin üretim ve ihracat yapısının çeşitlendirilmesi için kullanılması hedeflenmiştir. Hükümet, toplam gelirlerin en az dörtte birinin petrolden elde edilmesi sonucunda, rezervler tükenmeden petro-dolarların verimli yatırımlarda değerlendirilmesi kararını almıştır.⁷⁸ 1935 yılında Gomez’in ölümünden sonra görevi devralan General López Contreras, petrol dışı endüstriyel kalkınmayı teşvik etmek için bir program başlatmıştır. Bu dönemde, endüstrilerde ilerleme kaydedilmesi için ele alınan en yaygın sorunlar; imalat yatırımı için talep yetersizliği ve daralan pazarın getirmiş olduğu limitler, nitelikli iş gücünün eksikliği ve güçlü para biriminin engelleyici etkisidir. Ticaret, bankacılık ve emlak sektörlerinde güvenli ve yüksek kar getirenlerin dışındaki alanlara yapılacak olan yerli sermaye girişimine gösterilen isteksizlik nedeniyle, devlet müdahalesine duyulan ihtiyacın varlığı kabul edilmektedir. Modern devleti şekillendirecek kurumların oluşturulması ve müdahale araçlarının sağlanması için sağlam adımlar atılmıştır. Sanayi sektörünün girişimlerini desteklemek amacıyla 1937 yılında sermayesinin %60’ı devlet tarafından karşılanan sanayi bankası “Banco Industrial de Venezuela” kurulmuştur. Ayrıca özel bankacılık sistemi aracılığıyla firmalara uygun kredi imkanları sağlamak için politikalar uygulanmıştır. Gümrük Tarife Kanunu (1936), Gelir Vergisi Kanunu (1942) ve yeni bir Hidrokarbonlar Kanunu (1943) çıkarılmıştır. 1939’da Venezuela Merkez Bankası “Banco Central de Venezuela” (BCV) kurulmuş ve takip eden yılda bankacılık sistemini düzenleyen bir yasa çıkarılmıştır. Sosyal güvenlik ve eğitim alanlarında da düzenlemeler getirilmiştir.⁷⁹

Petrol gelirlerinin tohumlarını ekme anlayışı, 1945-1948 yıllarını kapsayan “trienio” olarak adlandırılan dönemde de devam ettirilmiştir. Üç yıl süren bu kısa dönem, Venezuela’da demokratikleşme çabalarının başlangıcı kabul edilmektedir. Darbe yoluyla iktidara gelmiş diktatör yönetimlerden sonra, demokratik olarak seçilen ilk lider olan Acción Democrática (AD) partisinden Romulo Betancourt’un görevi devralmasıyla

⁷⁷ Sachs ve Warner, *Natural Resource Abundance and Economic Growth*, s.3.

⁷⁸ Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States*, s.19.

⁷⁹ Astorga, ss.5-6.

başlayan trienio dönemi, özellikle Venezuela'nın yoksul halkı için nefes alma fırsatı yaratmıştır. Bu dönemde devlet petrol ile ilgili kendi keşif çalışmaları için yatırım yapmaya başlayarak kendi ağır ham petrolünü rafine etme kabiliyetini arttırmıştır. Nitelikli ve niteliksiz iş gücü olanakları genişlemiştir. İstihdam ve sendikalaşma oranında artış yaşanmış, reel ücretler yükselmiştir. 1945 yılında Tarım Reformu Yasası onaylanarak, petrol gelirlerinin artışıyla devlete ait toprakların bir kısmı yeniden dağıtılmaya başlamıştır. Devlet harcamalarının önemli bir kısmı fakir kesimin refahını artırma amacıyla yapılmıştır. Altyapı sistemi düzenlenerek hastane ve konut yapımı artmıştır. Bununla birlikte eğitim harcamaları da arttırılmıştır. Sanayi kalkınmasını hızlandırmak için Venezuela yatırım şirketi kurulmuştur.⁸⁰

3.2.2. Petro-Devletin Rolü

İkinci Dünya savaşı sırasında ekonomide yaşanan daralma, Venezuela'nın ana sektörü olan petrol için radikal kararlar alma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Meksika'da savaş sırasında petrol sektörünün millileştirilmesi, Venezuela'da devlet otoritelerinin sektöre müdahale kanallarını geliştirmeleri için örnek oluşturmuştur. 13 Mart 1943'te Ulusal Kongre tarafından 20. yüzyılda Venezuela'nın en önemli Hidrokarbon Yasası kabul edilmiştir. Yasanın hükümleri gereğince petrolden sağlanan vergiler ve royalti ödemeleri arttırılmıştır.⁸¹ Sürekli artan petrol gelirinden elde edilen vergiler, Venezuela vergi sisteminin bireysel gelir vergileri yerine petrol kazançlarına daha fazla güvenmesine neden olmuştur.

Hidrokarbon Yasası gereğince, petrolün çıkarılmasında yabancı şirketlerinin elde ettiği net gelir devletten daha fazla olmamalıdır.⁸² Petrol endüstrisi tarihinde bir dönüm noktası olarak görülen bu yasa ile devlet ve petrol şirketlerinin sektörden elde edilen kazançları eşit derecede paylaşması adına yüzde elli-elli ilkesi kabul edilmiştir. Ancak muhalefet tarafından özellikle büyük petrol şirketlerine uygulanan imtiyazların devam ettiği ve geçmişte adil paylaşılmayan karların şirketlerden tazmin edilmesi

⁸⁰ Elizabeth Gackstetter Nichols ve Kimberly J. Morse. **Venezuela, Latin America in Focus**, California: ABC-CLIO, 2010, ss.55-56.

⁸¹ PDVSA, http://www.pdvsa.com/index.php?option=com_content&view=article&id=6541&Itemid=888&lang=en (15 Nisan 2019).

⁸² Gregory Wilpert, "The Economics, Culture, and Politics of Oil in Venezuela", *Venezuelanaylsis*, 30 Ağustos 2003, <https://venezuelanaylsis.com/analysis/74> (20 Ocak 2019).

gerektiği tartışılmaktadır. 1945 yılında Betancourt hükümetinde Kalkınma Bakanı olarak görev yapan daha sonra Maden ve Hidrokarbon Bakanlığı ve OPEC kuruculuğunu üstlenecek olan Juan Pablo Perez Alfonzo, 1943 yılı Hidrokarbon Yasası ile ilgili eleştirilerini dile getirerek, yüzde elli-elli olarak kabul edilen ilkenin aslında yüzde altmışa yüzde kırk olarak petrol şirketleri yararına işlediğini ifade etmektedir. Paylaşım ilkesinin pratikte de yarı yarıya olmasını sağlamak için vergi kanunlarında önemli ayarlamalar yapmıştır. Bu düzenlemeler neticesinde devlet ve şirketler arasında petrol rantlarının paylaşımı, yasada belirtilen şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu değişikliklerin sonucu olarak, üretimin hızlı bir şekilde genişlemesiyle birlikte, hükümetin 1948'deki toplam geliri, 1942'deki gelirinden altı kat daha yüksek olmuştur. Devletin çıkarlarını ön planda tutan bu düzenlemeler sonucunda petro-devlet, çok uluslu şirketler karşısında daha fazla güçlenmiştir.⁸³

3.2.3. Sanayileşme Dönemi

Venezuela'da demokratikleşme sürecine katkı sağlayan trienio dönemi, muhalefetin yoğunlaşması ve tekrar baskıcı otoriter yönetimin iktidarı ele geçirmesi sonucunda sona ermiştir. 1948-1957 arasındaki on yıllık yönetimde, trienio döneminde başlatılan yatırımlar ve yapılan reformlar iptal edilmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısında, petrol bakımından zengin olan Orta Doğu ülkelerinde meydana gelen çatışma ve savaşlar, petrol fiyat artışlarını tetiklemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri devam ederken, İran'da yaşanan petrol krizi ve Süveyş Kanalı'nın kapatılması sonucunda küresel petrol talebi artmıştır. 1956 yılında İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a saldırısı neticesinde ülkelerin petrole erişimde yaşadığı zorluklar daha fazla artmıştır. Talep artışı karşısında yükselen fiyatlar, petrol üreticisi olan ülkelerin olağanüstü beklenmedik karlar elde etmesini sağlamıştır.⁸⁴ Venezuela bu dönemde petrol ihraç eden ülkeler arasında en fazla döviz girişi olan ülkelerin başında gelmektedir. Ülkenin bu dönemde elde ettiği döviz sayesinde hazine rezervleri üç kat

⁸³ Daniel Yergin, **The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power**, 1. Baskı, New York: Touchstone/Simon & Schuster, 1993, ss.435-436.

⁸⁴ Oystein Noreng, **Ham Petrol Ham Güç**, Nurgül Durmuş (çev.), 1. Baskı, Ankara: Elips Kitap, 2004, s.41.

artmıştır.⁸⁵ 1957 yılındaki petrol ihracatı, 1950 yılı petrol ihracatının iki katından fazla olmuştur.⁸⁶ Kaynak kazancının oldukça yüksek olduğu 1948-1957 yıllarında, Perez Jimenez yönetimindeki askeri cunta hükümeti petrol tahsisi yoluyla ekonomik faaliyetlerde önemli rol oynamıştır. Karayolları, limanlar ve elektrik tesislerinde altyapının geliştirilmesiyle sanayileşmeyi teşvik edici kamu harcamaları arttırılmıştır. Venezuela’da elektrik üretim kapasitesi 1950 yılında Güney Amerika’nın en düşük seviyelerinde iken, kamu yatırımları sayesinde 1959’da bölgede en yüksek elektrik üretim kapasitesine sahip olan ikinci ülke olmuştur. İthal ikame projelerinin başlangıcı için fonlar ayrılmıştır. Bu dönemde imalat sektörü yıllık ortalama %11,2 oranında büyümekte iken; elektrik, gaz ve su sektörleri yıllık ortalama %18,1 büyüme oranıyla en hızlı büyüyen sektörler olarak gösterilmektedir. Ek olarak, 1950’li yıllarda artan sanayileşme faaliyetleri, kentleşme oranının daha fazla artmasını mümkün kılmıştır.⁸⁷

Tablo 4
1950-1960 Yılları Arasında Sabit Sermaye Yatırım Oranı

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Yatırım Oranı	25,6	24,4	28,6	29,6	30,8	26,7	26,2	24,9	24,4	23,3	17,4

Kaynak: Enrique A. Baloyra, “Oil Policies and Budgets in Venezuela, 1938-1968”, *Latin American Research Review*. Vol.9, No.2, 1974, s.37.

Tablo 4’te sanayileşme döneminde yapılan brüt sabit sermaye yatırımlarının GSYİH’ya oranı verilmektedir. Sanayileşme döneminin özellikle ilk yıllarında sabit sermaye yatırımlarda görülen artış, petrol dışı ticarete konu olan sektörlerin desteklendiğini kanıtlamaktadır.

1930’lu yıllardan sonra ekonomik büyümeyi sağlayan faktör petrol iken, 1950’lerden sonra GSYİH’nın yapısı değişmeye başlamıştır. Sanayi yatırımları sonuç vermeye başlamış ve 1950 yılında imalat sektörünün toplam GSYİH içindeki payı %5

⁸⁵ Jorge Salazar-Carrillo, *Oil in the Economic Development of Venezuela*, New York: Praeger. 1976, s.101 Aktaran: Terry Lynn Karl, *Petroleum and Political Pacts: The Transition to Democracy in Venezuela*, sy.71.

⁸⁶ Baptista, s.94.

⁸⁷ Omar D. Bello, Juan S. Blyde ve Diego Restuccia, “Venezuela’s Growth Experience”, *Latin American Journal of Economics*, Vol.48, No.2 (Kasım 2011), s.202.

iken, 1960 yılında %8,6'ya çıkmıştır.⁸⁸ Sanayileşme faaliyetlerindeki gelişimi gösteren bir diğer gösterge olan imalat çıktı endeksi, bu dönem içerisinde hızla artmaya başlamıştır. Tablo 5'te görüleceği üzere 1948 yılında 350 olan endeks değeri, 1957 yılında dört katına çıkmıştır.

Tablo 5
1948-1957 Yılları Arasında İmalat Çıktı Endeksi (1938=100)

	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
İmalat Çıktı Endeksi	350	413	538	650	716	880	1000	1165	1273	1446

Kaynak: Jorge Salazar-Carrillo, *Oil in the Economic Development of Venezuela*, New York: Praeger, 1976, s.119 Aktaran: Terry Lynn Karl, *Petroleum and Political Pacts: The Transition to Democracy in Venezuela*, sy.72.

Petrolden sağlanan döviz kazancının sanayileşme faaliyetlerine yönlendirilmesiyle, Venezuela ekonomisinin petrole olan bağımlılığı azalmıştır. 1950-1960 yılları arasında ülkenin ihracat bağımlılığı her yıl azalmakta iken mali bağımlılık ve üretim bağımlılığı istikrarlı bir düşüş göstermemekte, dalgalı bir seyir izlemektedir.

Tablo 6
1950-1960 Yılları Arasında Ekonomik Bağımlılık Göstergeleri

Yıllar	İhracat Bağımlılığı*	Mali Bağımlılık**	Üretim Bağımlılığı***
1950	97,3	73	29,8
1951	94,7	78,2	30,4
1952	95,7	81	30,1
1953	95,3	80,5	27,8
1954	94,9	75	27,3
1955	94,7	74,6	28,5
1956	94,3	75,3	29,5
1957	93,4	77,1	29,9
1958	93	75	27,8
1959	91,8	73,8	27,4
1960	91,1	69,8	27

Kaynak: Baloyra, s.39.

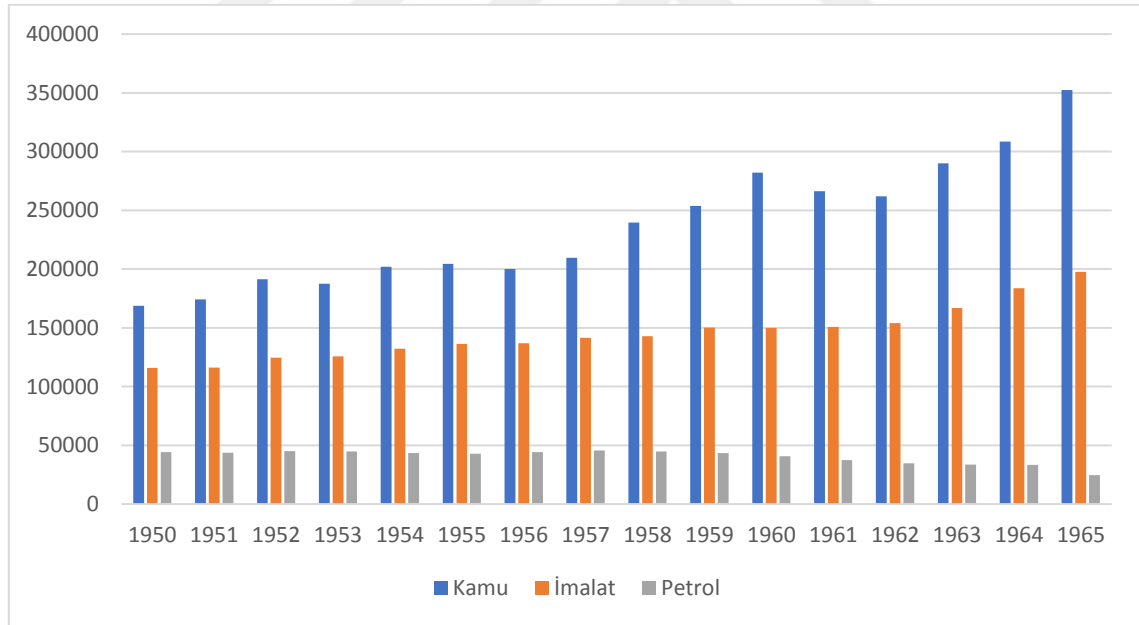
(*) İhracat bağımlılığı=Petrol ihracatının toplam ihracata oranı

⁸⁸ Baptista, ss.64-65.

(**) Mali bağımlılık =Petrol gelirlerinden elde edilen verginin toplam gelir vergilerine oranı

(***) Üretim bağımlılığı =Petrol üretiminin GSYİH'ya oranı

Petro-devletin doğuşu ile birlikte kurumsal yapının düzenlenmesi ve sonrasında teşvik edilen sanayileşme süreci, belli sektörlerde emek talebinin artmasına sebep olmuştur. Artan emek talebi kırdan kente göç eden nüfus aracılığıyla karşılanmış ve göç eden iş gücü petrol, kamu ve imalat sektörlerindeki istihdam olanaklarından faydalanmıştır. Kamu sektörü istihdamı 1950 yılında 1936 yılındaki istihdam oranının üç katına çıkmış, imalat sektöründeki istihdam oranı ise aynı yıllar için iki buçuk kat artmıştır. Petrol sektörünün sermaye yoğun yapısı nedeniyle diğer sektörlerle oranla daha az iş gücü istihdam etmektedir. Ancak sektörün kendi içindeki istihdam artışı 1936 yılına kıyasla 1950'de üç katından fazla gerçekleşmiştir.⁸⁹ 1936-1950 yılları arasında kamu ve imalat sektöründe artan istihdam, 1950-1965 yılları arasında sanayileşme süreci ve ithal ikame stratejisinin etkisiyle ivme kazanmaktadır. Buna karşılık petrol sektöründe istihdam oranı azalmıştır.

Şekil 2: 1950-1965 Yılları Arasında Kamu, İmalat ve Petrol Sektörlerinde İstihdamın Dağılımı

Kaynak: Baptista, s.33.

⁸⁹ Baptista, s.33.

Dinamik bir ithal ikame sürecinin sonucunda imalat sektörü en hızlı büyüyen sektör olmuştur. İthal ikame stratejisi ile 1958-1965 yılları arasında imalat sektöründe ortalama %8,4 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Ancak bir süre sonra, artan imalat üretime karşılık iç piyasaların imalat ürünlerine olan talebinin yetersiz kalması, imalat sektöründe kullanılmayan kapasite oranının artmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda 1958-1965 yılları arasında ortalama %8,4 olan imalat sektöründeki büyüme oranı, 1965-1969 döneminde %4,7'ye düşmüştür. İthal ikame uygulamasının imalat sektörü için görevinin tamamlandığına inanan Rafael Caldera yönetimindeki hükümet, geleneksel sektör dışındaki ihracata dayalı kalkınma stratejisini gündeme getirmiştir. Gerekli düzenlemeler yapılarak kaynak bazlı projeler başlatılmıştır. İhracat vergi oranlarında artış sonrasında, yabancı petrol şirketleri ile ulusal petrol şirketi arasındaki ilişkilerin tekrar gözden geçirilmesi söz konusu olmuştur. Bunun sonucunda petrol ve doğal gaz sektörlerinin millileştirilmesinin adımları atılmıştır.⁹⁰

1968'de petrol sektörünün toplam GSYİH içindeki oranı %31'den %20'ye düşmüştür. Tarım sektöründe de gelişme gösterilememiştir. İç talebin tamamını karşılayamayan gıda üretimi nedeniyle ihtiyacın %15'i ithalat yoluyla karşılanmıştır.⁹¹

1967 yılında Mısır ve İran arasında yaşanan altı gün savaşı petrolde büyük kesintilere neden olmuş ve tekrar yükselen petrol fiyatları, petrol üreten ülkelerin lehine olmuştur.⁹² Artan petrol gelirlerinin kullanım alanları konusunda belirlenen politikalar sonucunda 1968-1972 yılları arasında yüksek yatırım oranları görülmektedir. Petrol gelirlerinin bir kısmının yatırıma yönlendirilmesinin yanı sıra bu gelirler sayesinde kamu sektöründe olağandışı bir büyüme gözlenmiştir. 1970 yılında kamu tasarruflarının toplam tasarruf içindeki payı %40 olarak gerçekleşmiştir. Devlet, tasarrufları özel sektöre devretmek yerine petrol, çelik, alüminyum, demir, elektrik, haberleşme ve nakliye gibi çeşitli alanlarla devlet şirketleri kurmayı tercih etmiştir. 1972 yılına gelindiğinde tüm

⁹⁰ Gelb vd., s.292.

⁹¹ Gelb vd., ss.290-291.

⁹² Noreng, s.221.

kamu sektörünün GSYİH'ya katkısı %16'yı aşmıştır.⁹³ Petrol dışı GSYİH 1958-1972 yılları arasında %6,8 oranında büyümüştür.

3.3. OPEC'in Kuruluş Sürecinde Venezuela'nın Rolü

1940'lardan sonra dünya petrol üretiminin %83'ünden fazlasını gerçekleştiren en büyük petrol şirketleri, bir kartel olarak faaliyet göstermiş ve petrol üreten ülkeler üzerinde hakimiyet kurmuşlardır.⁹⁴ “Yedi kız kardeşler”* olarak adlandırılan dünyanın önde gelen petrol şirketleri birbirleriyle rekabet halinde olsalar da, kendileri dışındaki bir şirketin yükselişine karşı birlik olmakta ve piyasanın koşullarını belirleyebilme gücünü ellerinde bulundurmaktaydılar. Ana ihraç ürünü petrol olan ülkeler için sorun yaratan bu durumu kontrol altına almak amacıyla petrol üreticisi ülkelerden bazıları birlik oluşturma kararı almışlardır. Şirketlerin bu ülkeler aleyhine aldıkları kararlardan kendilerini korumak için ortak bir girişim başlatmışlardır.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries-OPEC) 1960 yılında 10-14 Eylül tarihleri arasında Bağdat Konferansı'nda alınan kararlar sonucunda oluşturulmuştur. Güçlü petrol üreticileri ve ihracatçıları olan İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela'nın kurucu üyeliğini üstlendiği örgüt, petrol üreticileri için istikrarlı ve adil fiyat sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında petrol politikalarını düzenlemek; tüketici konumundaki ülkeler için ise verimli, ekonomik bir petrol arzı sunmak ve sektöre yatırım yapanlara adil bir sermaye getirisi sağlamak üzere kurulmuştur.⁹⁵ Venezuela'da dönemin Maden ve Hidrokarbon Bakanı Juan Pablo Perez Alfonzo petrol üreticileri arasında güçlü ilişkilerin oluşturulması fikrini ortaya atmış ve OPEC'in oluşturulmasını sağlamıştır. Venezuela, OPEC'in kurulduğu 1960 yılında kurucu üye ülkeler arasında günlük 2.8 milyon varil üretim ile en büyük üretime sahip olan ülkedir. Aynı yıl diğer OPEC üyelerinden Suudi Arabistan'ın günlük petrol üretimi 1.3 milyon varil, Kuveyt'in 1.7 milyon varil, İran'ın 1.1 milyon varil ve Irak'ın 1 milyon

⁹³ Gelb vd., s.291.

⁹⁴ Nadir Avşaroğlu, “Yedi kız kardeş (Seven Sisters)”, *Researchgate*, Şubat 2018, https://www.researchgate.net/publication/323267793_Yedi_Kizkardes_Seven_Sisters (20 Nisan 2019).

(*) Yedi kız kardeşler (Seven Sisters), 1970'lere kadar dünya petrol sektörünü yönlendiren yedi büyük petrol şirketini tanımlamak için İtalyan Politikacı Enrico Mattei tarafından ortaya atılan ifadedir. Bu tanımlamadaki şirketler; British Petroleum (BP), Chevron, Shell, Exxon, Mobil, Texaco, Gulf şirketleridir.

⁹⁵ OPEC, *Brief History*, (t.y.) https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (7 Ocak 2019).

varil olarak gerçekleşmiştir.⁹⁶ Venezuela'nın önerisiyle bir araya gelen topluluk kısa zaman içerisinde genişlemiştir. Petrol fiyatlarında kontrolü sağlamak adına atılan bu güçlü adım, üye ülkelerin ortak politikalar yürütebilmesine imkan tanımıştır. Alınan kararlara bazı ülkeler belli dönemlerde uyum sağlamamış olsa da, kolektif bir şekilde hareket edildiğinde başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

OPEC oluşturulmadan önce, petrol üretim seviyelerinin belirlenmesinde şirketler devletlerden daha baskın rol oynamışlardır. Buna bağlı olarak çıktı miktarı üzerinde kontrolü ele alan şirketler fiyatlar üzerinde belirleyici olmuşlardır. OPEC'in oluşturulması, üye ülkelerin petrol üretimi üzerinde kontrolü sağlaması ve petrol ihracat fiyatlarına karar verme yetkisi kazanma konusunda başlangıç olmuştur.⁹⁷ Örgüt, 1973 petrol şokuyla birlikte daha fazla güçlenmiş ve üye ülkelerin yerli petrol endüstrilerinde söz hakkı artmıştır. Böylece üretilen ve ihracat edilen petrolün fiyatının belirlenmesinde etkin rol oynamışlardır.⁹⁸ Bu dönemde beş kurucu üye ülkeye ait gelirler 1960'ta 2.25 milyon dolar iken, 1974 yılında 80 milyar dolara yükselmiştir.⁹⁹

3.4. Birinci Petrol Şokunun Etkileri (1973-1978)

1973 yılında Mısır ve Suriye'nin İsrail'e saldırması ile başlayan Arap-İsrail savaşında ABD'nin İsrail'i desteklemesine karşılık olarak Arap ülkeleri ellerinde bulundurdukları en büyük koz olan petrolü kullanmayı planlamışlardır. Savaş devam ederken Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği (OAPEC), başta ABD olmak üzere Batılı ülkelere petrol ambargosu uygulama kararı almış ve bu kararı hayata geçirmişlerdir. OAPEC üyeleri, İsrail ele geçirdiği topraklardan çıkacağı tarihe kadar ve Filistin halkının hakları güvence altına alınıncaya kadar, petrol üretiminin her ay %5 oranında azaltılması kararını almışlardır. 1 Ekim'den itibaren uygulamaya koydukları karar, dünya genelinde petrol kaynaklı bir krizin yaşamasına yol açmıştır.¹⁰⁰ Yükselen petrol fiyatlarının yarattığı şok etkisi, özellikle sanayileşmeye dayalı gelişmiş ülkelerin ekonomilerini derinden

⁹⁶ OPEC, Oil Data: Upstream OPEC Crude Oil Production, 2019, <https://asb.opec.org/index.php/interactive-charts/oil-data-upstream> (11 Ocak 2019).

⁹⁷ Raymond Vernon vd., **The Oil Crises**, Toronto: American Academy of Arts and Sciences, 1976, ss.171.

⁹⁸ Alvarez ve Fiorito, s.5.

⁹⁹ Vernon vd., s.213.

¹⁰⁰ Salih Öztürk ve Selin Saygın, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.6, Sayı.12 (2017), ss.2-3.

sarsmıştır. 1974 yılında %400 oranına ulaşan petrol fiyat artışının, karlara ve ücretlere etkilerinin azaltılması için, petrol fiyat artışı maliyetlere yansıtılmıştır. Bu uygulama sonucunda petrol ithal eden ülkelerde enflasyon hızla artmaya başlamıştır.¹⁰¹ 1973 yılında Mısır ve İsrail arasında yaşanan savaşın etkileri, önceki krizlerden farklı olarak daha uzun döneme yayılmıştır. Petrol ihraç eden ülkeler için beklenmedik kazançların önemli oranda arttığı birinci petrol şoku, büyük rantların merkezde olduğu bir dönemin başlangıcı olmuştur.¹⁰²

Petrol patlaması, büyük bir petrol üreticisi olan Venezuela ekonomisinde de beklenmedik kazançların artmasına yol açmıştır. 1972 ve 1974 yılları arasında Venezuela ham petrolün varil başına fiyatı 2.50 dolardan 10.50 dolara çıkmıştır. Petrol fiyatlarındaki bu yükselişin milli gelirde yarattığı pozitif etki sayesinde Venezuela'nın sanayileşmiş demokrasileri yakalayabilmesi ve ekonomik kalkınma sürecinin hızlanması beklenmiştir.¹⁰³

1973 yılında yaşanan petrol krizi, Venezuela ve diğer petrol üreticisi ülkelerde olağanüstü petrol gelirlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Alan Gelb vd., Venezuela'da petrol patlamasının yarattığı karların boyutunu hesaplamışlardır. Çalışmaya göre Venezuela ekonomisinde 1974-1978 yılları arasında beklenmedik petrol kazançları GSYİH'nin %20'sini oluşturmaktadır.

Tablo 7
1973-1978 Yıllarında Birinci Petrol Şokundan Elde Edilen Petrol Kazancı
(Milyar Bolivar)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Petrol Endüstrisindeki Katma Değer	17,9	44,6	34,5	36,6	38,5	35,3
Toplam Petrol Kazancı	2,4	28,9	22,8	21,7	23,1	18,7
Petrol Kazancı Hariç GSYİH	68,4	82,9	100,8	116,7	136,7	156,3
Petrol Kazancının GSYİH'ya (petrol kazancı haricindeki) Oranı (%)	3,5	34,9	22,6	18,5	16,9	12

¹⁰¹ Ahmet Karaaslan, "Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2 (Haziran 1999), s.52.

¹⁰² Noreng, s.221.

¹⁰³ Gelb vd., s.293.

Kaynak: Gelb vd., s.294.

Petrol şokunun etkisi ile 1974 yılında Venezuela’da petrol endüstrisinin katma değeri iki buçuk katına çıkmıştır. 1973’te petrolden elde edilen toplam beklenmedik kazanç 2,4 milyar bolivar iken 1974 yılında çarpıcı biçimde artış göstererek 28,9 milyar bolivara yükselmiştir. Aynı yıllar için beklenmedik kazancın, GSYİH (beklenmedik petrol kazançları haricinde) içindeki payı %3,5’ten %34,9’a çıkmıştır. Venezuela ekonomisinde petrol krizinin ilk yıllardaki etkisi belirgin bir şekilde hissedilmekte iken, sonraki süreçte bu etki azalarak devam etmektedir.

1973-1976 yılları arasında petrolden elde edilen ekstra gelirin tamamı devlet tarafından kullanılmıştır. 1976 yılında petrol endüstrisinin millileştirilmesiyle ulusal petrol şirketleri de kazançtan pay almaya başlamıştır.¹⁰⁴

Tablo 8
1970-1978 Yılları Arasında Merkezi Hükümet Harcamaları, Yatırım ve Kamu Borcu (Milyon Bolivar)

Yıllar	Toplam Harcamalar	Cari Harcamalar	Yatırım	Kamu Borcu
1970	10,295	7,159	2,959	177
1971	11,915	8,057	3,141	717
1972	12,842	8,924	3,489	429
1973	15,042	10,087	4,485	470
1974	40,059	15,368	24,103	588
1975	40,370	19,339	20,676	355
1976	39,468	21,250	17,615	603
1977	52,041	25,638	24,256	2,147
1978	49,905	26,745	20,956	2,564

Kaynak: Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*, s.165.

1970-72 yıllarında merkezi yönetim gelirleri madencilik dışı GSYİH’nın %25,2’sini oluşturuyorken, birinci petrol şokunun Venezuela ekonomisinde yarattığı

¹⁰⁴ Gelb vd, s.284.

bolluk sonucunda 1974-78 yıllarında gelirlerin GSYİH içindeki payı artarak %42,1 olarak gerçekleşmiştir.¹⁰⁵ Beklenmedik petrol kazancının gelir seviyesinde yarattığı pozitif etki kamu harcamalarını önemli ölçüde arttırmıştır. Toplam kamu harcamaları 1974 yılında 1970 yılı harcamalarının yaklaşık dört katı olarak gerçekleşmektedir. Aynı yıllar için cari harcamalar iki kat artmakta iken büyük kamu projelerinin başlatılması nedeniyle yatırımlar sekiz katına çıkarak toplam harcamalar içinde en fazla paya sahip olmuştur.

Petro-dolarların ekonomiye baskısını hafifletmek için hükümet tarafından iki mekanizma yoluyla önlem alınmıştır. Bunlardan ilki petrol üretim seviyesini düşürmek ve petrolün toplam ihracattaki payını azaltmak olmuştur. Tablo 9’da görüleceği üzere petrol krizinin yaşandığı yıl olan 1973’te Venezuela petrol üretimi günlük yaklaşık 3,4 milyon varil iken alınan karar doğrultusunda 1974 yılında yaklaşık 3 milyon varile, 1975 yılında ise 2,3 milyon varile indirilmiştir. Petrol ihracatı 1973 yılında ortalama 2,1 milyon varilden 1974 yılında 1,8 milyon varile, 1975 yılında 1,5 milyon varile düşmüştür. Bu uygulama yoluyla petrol endüstrisi korunmaya çalışılmıştır.

Tablo 9
1960-1978 Yılları Arasında Günlük Ham Petrol Üretimi
(Milyon Varil)

Yıllar	Günlük Üretim
1960	2,85
1965	3,47
1970	3,71
1971	3,55
1972	3,22
1973	3,37
1974	2,98
1975	2,35
1976	2,29
1977	2,24
1978	2,17

Kaynak: OPEC, Oil Data: Upstream, OPEC Crude Oil Production, 2019, <https://asb.opec.org/index.php/interactive-charts/oil-data-upstream> (11 Ocak 2019).

¹⁰⁵ Gelb vd., s.67.

Petrol gelirlerinin yaratacağı baskıyı azaltmak üzere alınan bir diğer önlem, petro-dolarların yerli ekonomiye girişini engellemek amacıyla beklenmedik kazançların aktarılacağı bir fon kurulmasıdır. Venezuela Yatırım Fonu “Fonda de Inversiones de Venezuela (FIV)” petrol kazançlarıyla yurtdışında yatırım yapılarak yerli ekonominin ısınmasını önlemek amacıyla kurulmuştur. Ayrıca Venezuela’nın iş birliği içinde olduğu ülkelere yaptığı yardımlar bu fon aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Fon beş yıllık yönetim süresince petrolden elde edilen toplam gelirin yarısını almayı hedeflemiştir.¹⁰⁶

Petrol gelirlerine bağımlılığın azaltılması için çeşitlendirilmiş mali taban oluşturma fikriyle geniş kapsamlı vergi reformu önerilmiştir. Petrol patlamasının ortasında uygulanması planlanan vergi artışları hükümetin kendi içinde bile eleştiri konusu olmuştur. Ayrıca yatırım fonunun bütçe aracılığıyla dağıtım kanalına dahil edilmemesi, başkanın doğrudan denetiminde olması mali kontrolü sürdürme beklentilerine zarar vermiştir. Bunun yanında yatırım fonu FIV hedeflediği petrol gelirlerinin yarısını alamamış ve 1975’ten sonra gelir akışı durdurulmuştur. Ayrıca bu dönemde hükümetin tasarrufları arttırma yönünde çabası olmamıştır. Aksine toplam talebi canlandırmak için bir dizi maliyetli politikalar seçilmiştir. Satın alma gücünü arttırmak amacıyla ilk yasal asgari ücret uygulaması yapılmış ve genel ücretler arttırılmıştır.

Tablo 10
1974-1981 Yılları Arasında Reel Ücret Trendi (1975=100)

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Mavi Yakalı Çalışanlar	106	100	94	129	135	106	106	103
Beyaz Yakalı Çalışanlar	107	100	98	117	112	110	97	97

Kaynak: Gelb vd., s.85.

Kamuda yeni istihdam alanları yaratılarak, çalışan sayısı neredeyse iki katına çıkarılmıştır. Kısa süre içerisinde uygulanan bu politikalar satın alma gücünü arttırmış olsa da, üretken sektör aynı tepkiyi verememiştir. Temel gıda maddelerinin fiyatları artmaya başlamış ve bu fiyat artışları ekonominin geneline yayılmaya başlamıştır. Sermaye çıkışı artmış ve toplam yatırımlarda düşüş yaşanmıştır. Hükümet bu durumu

¹⁰⁶ Karl, s.131.

tersine çevirmek için sermaye sahiplerine sübvansiyonlar vererek yatırımı teşvik etme yoluna gitmiştir. Vergileri yükseltmek yerine yatırımlar için %20'ye varan vergi indirimi uygulanacağı açıklanmıştır.¹⁰⁷ İç vergi tahsilatı arttırılmadığı için hükümet dış borçlara başvurma kararı almıştır. Bu dönemde hükümet ihracat gelirlerinin yaklaşık %70'ini borç yönetimi için harcamıştır.¹⁰⁸ Sermaye sahiplerinin artan taleplerinin karşılanması için alınan kararlar rant arayışını tetiklemiştir. Talep artışına odaklanan merkezi öncelik değiştirilerek büyüme ve verimliliğe verilmiştir. Finans ve tarım sektörü için kredi imkanları sağlanmıştır. Devletin harcamaları kitlesel ve plansız bir şekilde arttırması ile birlikte gelen ani politika değişikliklerinin sonuçları, petro-dolarların yönetiminin önemini göstermektedir.¹⁰⁹

Kamu sektörünün katma değerindeki büyüme 1968-1972 döneminde %4 iken, 1973-1978 yılları arasında %8,9'a yükselmiştir. Kamu kesiminin doğrudan yatırımlardaki büyüme oranı ilk petrol artışından sonraki beş yıl boyunca yılda %11'den fazla artmaktadır. Bu dönemde hanehalklarına yapılan tüm transferler beklenmedik kazanç yoluyla karşılanmaktadır. 1973-1978 dönemi boyunca hükümet petrol gelirlerinin yaklaşık %45'ini kullanmıştır. Doğrudan devlet tarafından kullanılmayanların bir kısmı yatırım fonu aracılığıyla dış varlıklara dönüştürülmüştür. 1977 yılından sonra kamu programlarını hızlandırmak isteyen hükümet, kamu bütçesine dahil olmayan kamuya ait petrol dışı şirketlere uygun kredi imkanları sunmuştur. Bunun sonucunda kamu şirketlerinin kısa vadeli borçlanma oranında büyük bir artış yaşanmıştır.¹¹⁰

3.5. Venezuela Petrol Endüstrisinin Millileştirilmesi

Petrol patlaması, Carlos Andres Perez hükümetinin politika değişikliği kararı almasına sebep olmuş ve geniş kapsamlı bir kalkınma planı hazırlanmıştır. Büyük Venezuela'yı (La Gran Venezuela) inşa etme planının dayanağı; fiyat kontrolleri, gelir artışları, istihdam yaratma ve sosyal hizmetlerin birleşimi ile talebi genişleterek yoksullukla mücadele etme ve ithal ikame stratejisini derinleştirerek ihracat yapısını çeşitlendirme olarak belirlenmiştir. Planın özünde, petrol tarafından elde edilen gücün

¹⁰⁷ Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States*, ss.132-135.

¹⁰⁸ Hidalgo, s.4.

¹⁰⁹ Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States*, ss.132-137.

¹¹⁰ Gelb vd., ss.296-301.

yerli sanayi ürünlerinin gelişimi için başta temel endüstri olan petrol ve petrokimyasalların yanında çelik ve alüminyum sektörlerinin kamulaştırılması ve genişletilmesi amaçlanmaktadır.¹¹¹

1976 yılına kadar uluslararası petrol şirketleri tarafından yönetilen Venezuela petrol endüstrisi, birinci petrol krizinden sonra faaliyetlerine devletin kontrolünde devam etmiştir. 1 Ocak 1976 tarihinde Carlos Andres Perez hükümeti, Venezuela’da sanayi ve hidrokarbon ticareti ile ilgili yasayı kabul etmiştir. Aynı tarihte Venezuela devletine ait olan petrol şirketi “Petroleos de Venezuela S.A. (PDVSA)” kurulmuştur. Şirketin amacı petrol endüstrisini planlamak, düzenlemek ve denetlemek olarak belirlenmiştir. Kurulduğu yıl PDVSA’nın günlük üretimi 2.3 milyon varil olmuş ve yatırımlar dört katına çıkmıştır.¹¹²

PDVSA’yı oluşturan yasada şirketin içerisinde siyasi ayaklanmaları önlemek için örgütlenme karşıtı maddeler eklenmiş ve devletin rolü açıkça belirtilmiştir. Yasaya göre, şirketin tek hissedarı devlet olmuştur ve şirket başkanlığını hükümet adına Enerji ve Madenler Bakanı yürütmüştür. Dolayısıyla hükümet şirket aracılığıyla petrol sektöründeki stratejilerinin oluşmasında kilit bir rol oynamaktadır.¹¹³ Venezuela’da faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin tamamının yapısı ve fonksiyonları korunarak ulusal petrol şirketi tarafından satın alınmıştır. Çok uluslu şirketlerde görev alan Venezuelalılar, yeni kurulan şirkette aynı şekilde istihdam edilmişlerdir.¹¹⁴ Ulusallaştırmanın yirmi beş yılı içinde, PDVSA’nın Latin Amerika’daki en büyük şirket ve dünyadaki en karlı onuncu şirket olması planlanmıştır.

Petrol gelirlerindeki artış ve öncelikli sektörlerin kamulaştırılmasının yarattığı ekonomik ve politik duruma bağlı olarak oluşturulan Beşinci Kalkınma Planı (1976-1980) ile kalkınma hedefleri resmileştirilmiştir. Daha önceki dönemlerde petrol sektöründe devletin rolünün önemli olduğu ancak özel sermayenin koşullarını hazırlamakla sınırlı kaldığı belirtilerek plan döneminde devlet yatırımlarının arttırılarak

¹¹¹ Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States*, ss.123-124.

¹¹² Alvarez ve Fiorito, s.6.

¹¹³ Luis E. Giusti, “La Apertura: The Opening of Venezuela’s oil Industry”, **Journal of International Affairs**, Vol.53, No.1 (Sonbahar 1999), s.112.

¹¹⁴ Vegard Bye, “Nationalization of Oil in Venezuela: Re-Defined Dependence and Legitimization of Imperialism”, **Journal of Peace Research**, Vol.16, No.1 (1979), s.67.

üretim faaliyetlerinin büyük oranda genişlemesi sağlanmıştır. Plan dahilinde özellikle dayanıklı tüketim malları, petrol ve madencilik alanlarına odaklanılmıştır. Toplam kamu yatırımları 28 milyar dolar olarak planlanmış ve bunun %57'si petrol, madencilik, demir, çelik ve alüminyum ve elektrik sektörleri için ayrılmıştır. Kamu faaliyetlerindeki artış, ihracatın çeşitlenmesini teşvik etmek için kullanılarak seçilen sanayi ürünlerinin ihracat payının artırılması hedeflenmiştir. 1958-1975 yılları arasında uygulanan ithal ikame stratejisine dayalı birikim modeli ile iç pazarın genişlemesi ve dağıtım kanallarının işleyişi, Beşinci Kalkınma Planı'nda öncelik verilen konular arasında olmamıştır. Ağır sanayi ürünlerinde ihracat avantajı yakalamak isteyen devlet, bu yolla yeni birikim kanalını oluşturmayı amaçlayarak gelirlerin dağıtımında sosyal harcamaların önemini göz ardı etmiştir.¹¹⁵

Bu dönem süresince kaynak temelli gelişme vurgusu ön planda tutulmuştur. Perez hükümetinin kalkınma planı büyük ölçekli ve hızlandırılmış bir girişim olarak tanımlanmaktadır zira yirmi yıllık sanayileşme süreci beş on yıl gibi bir zamana sıkıştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Dördüncü Kalkınma Planı'ndaki brüt kamu ve özel sabit sermaye yatırımlarının payının Beşinci Kalkınma Planı'nda iki katına çıkarılması, alınan kararların oldukça iddialı olduğunu göstermektedir. Yatırımlar büyük sermaye yoğun projelerden yana tercih edilmiştir. Dördüncü Kalkınma Planı eğitim, sağlık, kentleşme, barınma gibi kamu yatırımlarını %35,4 olarak hedeflerken, Beşinci Kalkınma Planı'nda bu hedef %19.9'a düşürülmüştür.¹¹⁶

Beşinci Kalkınma Planı kapsamında 1976-1980 döneminde kamu şirketlerine 10 milyar dolardan fazla yatırım yapılmıştır. Fiyat kontrolleri, sübvansiyonların sağlanması, tarımsal ve imalat mallarının ithalatına izin verilmesinin toplam etkisi ile reel efektif döviz kuru 1974-1978 döneminde 1970-1972 dönemine göre %7 değer kaybetmiştir. 1972 ve 1973 yıllarında %6 civarında gerçekleşen petrol dışı GSYİH büyümesi 1975 yılında artış göstererek %11'e çıkmıştır. 1978 yılında eski seviyesinin de altına düşerek %3,7 olmuştur. 1976'dan itibaren enflasyon artmaya başlamış ve ithalatın payı önemli

¹¹⁵ Bye, ss.69-70.

¹¹⁶ Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States*, ss.124-125.

oranda artmaya başlamıştır. Fiyat kontrolleri ve ücret seviyelerinin arttırılması dolayısıyla 1974-1978 döneminde özel tüketim artmıştır.¹¹⁷

3.6. İkinci Petrol Şokunun Etkileri (1979-1982)

Birinci petrol krizinin başrolünde yer alan Ortadoğu petrolü, ikinci petrol krizinin de merkezini oluşturmaktadır. Petrol ihracatının önemli yer tuttuğu İran'da yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler sonucunda 1979 yılında gerçekleşen İran Devrimi, küresel boyutta etkileri olan bir petrol şokunun daha ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kriz ile birlikte petrol üretimi kısıtlanmış, günlük İran petrolünün üretimi 1978 yılında 5,2 milyon varil iken, 1979 yılında günde 3,1 milyon varile düşmüştür. 1980 yılında çıkan İran-İrak Savaşı etkisiyle üretimde düşüş şiddetlenerek günlük 1,4 milyon varil olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁸ Petrol arzındaki bu azalış fiyatların varil başına 41\$'ın üzerinde seyretmesine neden olmuştur. OPEC üyelerinin farklı fiyat uygulamalarının ardından 1981'de örgütün aldığı kararlarla resmi referans fiyatı 34\$ olarak belirlenmiştir. Fiyat artışı sonrası küresel petrol talebi yaklaşık %15 oranında düşmekte iken OPEC petrol arzı da %40 civarında azalmıştır.¹¹⁹ 1978-1980 yılları arasındaki dönemde petrol fiyatları yıllık ortalama %114 artmıştır.¹²⁰

Birinci petrol patlamasının Venezuela ekonomisine sağladığı beklenmedik kazançlar, çok fazla maliyetli projenin aynı anda ve düzensiz bir şekilde başlatılmasında kullanılmış olup kamu sektörünün verimsiz yatırımlarının ve yolsuzluğun artışı söz konusu olmuştur. Bu süreci dış borç artışı takip etmiş ve enflasyon tehlikesiyle karşı karşıya kalınmıştır.¹²¹ İkinci petrol patlamasının etkisiyle daha fazla beklenmedik kazanç

¹¹⁷ Gelb vd., ss.301-303.

¹¹⁸ OPEC, Oil Data: Upstream OPEC Crude Oil Production, 2019, <https://asb.opec.org/index.php/interactive-charts/oil-data-upstream> (11 Ocak 2019).

¹¹⁹ Jahangir Amuzegar, "OPEC's Adaptation to Market Changes", Viewpoints Special Edition, **The 1979 "Oil Shock: Legacy, Lessons, and Lasting Reverberations** içinde. Washington, DC: The Middle East Institute, 2009, s.10.

¹²⁰ Julian Lee, "The Impact of Oil Price Shocks on Oil Demand Growth", Viewpoints Special Edition, **The 1979 "Oil Shock: Legacy, Lessons, and Lasting Reverberations** içinde. Washington, DC: The Middle East Institute, 2009, s.13.

¹²¹ Gelb vd., ss.309-310.

elde eden Venezuela, gelirlerin kullanımı konusunda başarılı performans sergileyememiştir.

Venezuela'da ilk patlamadan elde edilen beklenmedik petrol kazancı, kamu harcamalarının kontrolsüz büyümesine yol açmış, ikinci petrol şokuyla elde edilen kazançlar yine aynı şekilde değerlendirilmeye devam etmiştir. Tablo 11'de, 1972 referans yılı ile hesaplanan 1979-1982 döneminde Venezuela'nın elde ettiği petrol kazancı ve kullanım alanları gösterilmektedir. 1979 yılı itibariyle artmaya başlayan petrol kazançları ile doğru orantılı olarak, hükümet tarafından alınan ek gelirler de artmaktadır. Petrol şirketleri tarafından yapılan yatırımlarda da artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Patlamanın ilk etkisiyle ek cari harcamalar, hanehalkına yapılan transferler ve genel ücret seviyesi yükselmiştir. Artan kamu harcamalarının ekonomi üzerinde oluşturmaya başladığı baskı özel sektör ve petrol dışı kamu şirketlerinde daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Bu dönemde özel sektör yatırımlarında ciddi oranda düşüş yaşanmıştır. Benzer şekilde özel sektör ve kamuya ait petrol dışı şirketlerinin tasarruf oranları da azalmıştır.

Tablo 11
1979-1982 Yılları Arasında İkinci Petrol Şokundan Elde Edilen Petrol Kazancı ve
Kullanım Alanları
(Milyar Bolivar)

	1979	1980	1981	1982
Toplam Petrol Kazancı	41,7	61,2	66,6	54
Petrol Şirketleri Tarafından Alınan Petrol Kazancı	16,5	19,2	-1,1	8,8
Petrol Şirketleri Tarafından Gerçekleştirilen Yatırımlar	1,9	3,8	7,5	10,2
Hükümet Tarafından Alınan Kar Payı	17,7	28,2	51,8	28,9
Ek Cari Harcamalar	7,2	8,9	10,9	10,6
Ücretler	6	7,4	9	8,7
Hanehalkına Ek Transferler	2,2	4	2,9	2,9
Devletin ve Petrol Şirketlerinin Yabancı Pozisyonundaki Net Değişim	15,5	13,1	5,3	-34,9
Petrol Dışı Kamu Şirketlerine Yatırımlar	8	9,1	12,5	14,8
Özel Sektör ve Petrol Dışı Kamu Şirketlerinin Yabancı Pozisyonundaki Net Değişim	-14	7,1	11,8	20
Özel Sektördeki Yatırımlar	2,2	-15,8	-19,2	-29,4
Özel Sektörün ve Petrol Dışı Kamu Şirketlerinin Tasarruflarındaki Değişim	-10,1	-15,3	-10,3	-34,1

Kaynak: Gelb vd., s.313.

Venezuela'da 1970'li yıllardaki harcama eğilimi, 1980'li yıllarda da sürdürülerek ekonominin çıkmaza girmesine ve kriz sinyalleri vermesine neden olmuştur. Kamu harcamaları ve büyük projelerin finansmanında plansız ilerleyiş, özel sektör ve petrol dışı kamu şirketlerinin tasarruf oranlarının düşmesine ve beraberinde özel sektörde sermaye çıkışına yol açmıştır. Özel sektör ve petrol dışı kamu şirketleri, yatırımlarını ve cari açığını finanse edebilmek için kamudan borçlanmaya başlamışlardır. 1981 yılından itibaren beklenmedik kazancın büyük bir kısmı bu yolla şirketlere aktarılmıştır.¹²²

¹²² Gelb vd., s.314.

Tablo 12
1979-1992 Döneminde Merkezi Hükümet Harcamaları, Yatırım ve Kamu Borcu
(Milyon Bolivar)

Yıllar	Toplam Harcamalar	Cari Harcamalar	Yatırım	Kamu Borcu
1979	47,569	32,157	10,945	4,467
1980	68,551	41,209	21,987	5,955
1981	92,182	54,616	32,753	4,813
1982	88,942	54,440	27,438	7,064
1983	80,134	54,042	20,399	5,693
1984	99,706	68,797	19,461	11,448
1985	110,545	73,750	24,380	10,920
1986	117,658	72,224	32,212	13,222
1987	173,232	112,401	38,771	22,060
1988	212,794	161,894	30,596	20,304
1989	308,667	260,317	22,586	25,764
1990	565,509	439,263	60,090	66,156
1991	734,152	537,913	105,400	90,839
1992	887,178	665,014	132,890	89,274

Kaynak: Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*, s.165.

1970-1992 yılları arasında merkezi hükümet harcamaları sürekli artmakta olup, özellikle petrol patlamasının yaşandığı dönemlerde toplam harcamaların ve toplam harcamalar içerisinde cari harcamaların payında yaşanan artışlar, devlet harcamalarının gelişmemiş niteliği hakkında fikir vermektedir. Petrol şoklarından sonraki süreçte petrol fiyatlarının eski yüksek seviyelerinde olmamasına rağmen harcamalar kısıtlanmamıştır.

1974 yılında ilk beklenmedik kazançlar ile Venezuela'nın ana endüstrilerindeki yatırımlar finanse edilmiş ve yatırım miktarında sıçrama yaşanmıştır. Petro-dolar selinin 1982-1985 yılları arasında yarattığı ekonomik durgunluğun temel nedeni olarak ise toplam yatırımların reel olarak azalması gösterilmektedir.¹²³

¹²³ Hidalgo, s.4.

1973-1982 yılları arasında gerçekleşen petrol patlamaları Venezuela ekonomik ve politik sistem üzerinde önemli çarpıklıklar yaratmıştır. Petrol bolluğu verimsizlik, patronaj ve yolsuzluğun artmasını teşvik etmiştir.¹²⁴ 1979 petrol krizi sonucunda artan petrol fiyatı, 1983 yılı itibariyle dramatik bir düşüş içerisine girmiştir. Petrol gelirlerine bağımlılığın oldukça yüksek olduğu Venezuela ekonomisinde mevcut olumsuz duruma fiyat düşüşleri eklendiğinde mali kriz kaçınılmaz olmuştur. 1970’li yıllarda gerçekleşen petrol patlamaları sonucunda talep artmış ve elde edilen petrol gelirlerinin büyük bir kısmı ithalata harcanmıştır. Hükümet bu dönemde cari açığını finanse etmek için dış borçlanmaya başvurmuştur. 1979 yılı ABD faiz oranlarının bir önceki yıla göre neredeyse iki kat artması Venezuela’nın dış borç yükünü arttırmıştır.¹²⁵

Tablo 13
1974-1984 Yılları Arasında Reel Efektif Döviz Kuru
(1970-1972=100)

	1974-1978	1979-1981	1982-1983	1984
Reel Efektif Döviz Kuru	92,9	100,1	119,8	86,9

Kaynak: Gelb vd., s.79.

Bolivarın 1983 yılında devalüasyonu, Venezuela kalkınma modelinin zayıflıklarını ortaya çıkarmış ve sosyo-ekonomik sorunların giderek derinleşmesini işaret etmiştir. 1981 yılından sonra düşmeye başlayan petrol fiyatları dış borçlanma politikasını sürdüren hükümetin gelir beklentisini sekteye uğratmıştır. Faiz oranlarının düşmesi sonucunda döviz çıkışını tetiklemesi hükümetin devalüasyon kararı almasına neden olmuş ve döviz kuru üzerinde kontroller kurulmuştur.¹²⁶ Dış borçlarını geri ödeyemeyen ve düşük faiz oranlarına sahip olan Venezuela ekonomisine karşı ortaya çıkan güven kaybı sermaye çıkışına neden olmuştur. Petrol patlamasının bolluk etkisi yerini kıtlığa bırakmıştır.

¹²⁴ Francisco Monaldi ve Michael Penfold, “Institutional Collapse: The Rise And Decline of Democracy Governance In Venezuela”, Hausmann, Ricardo ve Francisco Rodríguez (Eds.). **Venezuela Before Chávez Anatomy Of An Economic Collapse** içinde. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2014, s.22.

¹²⁵ Nicholson ve Kulkarni, s.63.

¹²⁶ Hidalgo, s.4.

Tablo 14
1974-1982 Yılları Arasında Petrol Kazancının Genel Makroekonomik Etkileri

Petrol Kazancının Makroekonomik Etkileri	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Petrol Dışı GSYİH'nın Büyüme Oranı	9,7	11	9,2	8	3,7	0,1	-1,9	1,4	1,1
İmalat Sektörünün Büyüme Oranı	9,2	12	11,8	3,8	5,6	4,4	1,7	-0,8	2,5
Tarım Sektörünün Büyüme Oranı	8,1	5	-2,4	7,3	6,8	4,2	-2	0	0
İnşaat Sektörünün Büyüme Oranı	-3,3	19,4	18,9	25	10,9	-9,8	-16,4	-2,2	-4,5
İthalatın Petrol Dışı GSYİH'ya Oranı	23,1	26,4	30,7	38	38,1	30,8	30,2	33,2	36,8
Özel Tüketim Büyüme Oranı	17,7	13,6	9,6	11,8	10,2	4,7	2,3	1	2,7
Özel Tüketimin Petrol Dışı GSYİH'ya Oranı	66,6	67,4	67,5	68,4	70	72,5	76,2	76,9	79,5
Yatırımların Büyüme Oranı	-2,4	25,6	28,3	28,9	2,7	-17,3	-18,3	6	-1,3
Tüketici Fiyat Endeksi	8,3	10,2	7,6	7,8	7,2	12,3	21,6	16,2	9,6

Kaynak: Gelb vd., ss.304-305.

Yerli imalat sektörü korumacılık çatısı altında yürütüldüğü için gerçek bir rekabetçi ticari üretim sistemi kurulamamıştır. Yerli sanayinin yerini alan ithalatla rekabet edebilirliği sağlamak adına hükümet sübvansiyonları arttırarak iç piyasada geçerli olan fiyatların düşük kalmasını sağlamıştır. Bu sayede Hollanda Hastalığı'nın sanayisizleşme etkisinden kaçmaya çalışılmıştır.¹²⁷

3.7. Neoliberal Politikalar Dönemi (1989-1998)

1980'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan ekonomik krizlere çözüm olarak 1989 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) danışmanı John Williamson'un önerdiği on maddelik neoliberal politika reçetesinde, krizden çıkış yolu olarak yapısal reformlar işaret edilmektedir. "Washington Konsensüsü" olarak bilinen uygulamada, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere

¹²⁷ Nicholson ve Kulkarni, s.63.

sağlanacak destek karşılığında neoliberal politika önerileri sunulmaktadır. Latin Amerika ülkeleri arasında bu önerilere uymayı kabul eden ilk ülkelerden biri Venezuela olmuştur. Bu bölümde Venezuela'nın neoliberal politikaları uygulama süreci açıklanarak, değişen siyasi ve ekonomik yapısı ile küreselleşen dünya ekonomisine entegrasyonu değerlendirilmiştir.

Venezuela'da 1974-1979 yılları arasında iktidarda olan Carlos Andres Perez, petrolden sağlanan beklenmedik kazançlarda yaşanan ilk patlama dönemini yönetirken, başta petrol sektöründe olmak üzere özel sektör hakimiyetine son vermek üzere hızlıca kamulaştırma sürecini başlatmıştır. O dönemde devlet, petrol gelirlerinin yönetimi ile ilgili en yetkili karar alıcı rolünü üstlenmiştir. Ancak 1989 yılında tekrar iktidara gelen Perez hükümetinin ilk görev döneminde yaşadığı bolluğun yerini, ekonomik ve politik sıkıntılarla baş etmeye çalışan bir Venezuela almıştır.

Bolivarın devalüe edilmesinin etkileri sürerken, enflasyonist süreç ivme kazanmaya başlamıştır. Artan enflasyon ile karaborsanın gittikçe yaygınlaşması şiddetli bir kıtlığın başladığının sinyallerini vermektedir. Kriz derinleştikçe yaşam standartları ve servet dağılımı üzerinde olumsuz etkiler daha fazla hissedilmiştir. İşsizlik artışı ve verimlilik düşüşleri yaşanmaya başlamış, mali dengesizlikler baş göstermiştir.¹²⁸ Yabancı rezervler yarıya düşmüş ve cari işlemler açığı 5,8 milyar dolara ulaşmıştır. Bütçe açığı 1985 yılında GSYİH'nın %3 iken, 1989'da %9'a yükselmiştir. Reel ücret düşüşüne bağlı olarak azalan kişi başına düşen reel gelir ile birlikte yoksulluk sınırında yaşayan hanehalkı sayısında artış gözlemlenmektedir.¹²⁹ Sermaye çıkışı ve dış borç yükünün artması sonucunda yükselen kriz ortamının yatıştırılması için neoliberal politikalara başvurulmuştur.¹³⁰

1989 yılında ekonominin genel görünümü bu şekilde iken, devletçilik anlayışını benimseyen, merkezîyetçiliği ön planda tutarak millileştirmeyi savunan Perez, tutumunu tamamen değiştirip neoliberal ekonomik reformları uygulamaya koymuştur. Bu reformlar

¹²⁸ Hidalgo, s.4.

¹²⁹ Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States*, s.179.

¹³⁰ World Bank, *Venezuela Structural and Macroeconomic Reforms The New Regime*, 1993, <http://documents.worldbank.org/curated/en/824411468317071288/Venezuela-Structural-and-macroeconomic-reforms-the-new-regime> (3 Mayıs 2019), s.47.

gereğince 1976 yılında kamulaştırılan Venezuela petrol endüstrisi özel sektör yatırımlarına tekrar açılmıştır.¹³¹ IMF ile müzakereler başlatılarak alınacak krediler karşılığında dış ticaret engelleri kaldırılarak tarifelerin indirilmesi, fiyat kontrollerinin kaldırılması, kamu hizmetlerine sübvansiyonların azaltılması ve kamu istihdamının genişletilmemesi kararı alınmıştır.¹³² Alınan kararlar ekonomide zincirleme reaksiyon yaratarak halkın ayaklanmasına yol açmıştır. Sosyal harcamaların azaltılması, reel ücretlerin düşüşü ve petrolün iç piyasadaki fiyatlarının arttırılması sonucu ulaşım maliyetlerinin yükselmesi, Venezuela halkının piyasa odaklı reformları reddetmesinde en büyük etken olmuştur. 1989 yılı şubat ayında, neoliberal politikaları protesto etmek amacıyla çıkan büyük çaplı isyanlarda yüzlerce vatandaş hayatını kaybetmiştir.¹³³ İsyanı rağmen hükümet reform programını devam ettirme kararı alarak aynı yıl için bütçe %10 düşürülmüştür. Ekonomi %10 küçülerek reel ücret seviyesi %11 azalmış ve işsizlik %7'den %10'a çıkmıştır. Enflasyon en yüksek seviyesine çıkarak %93,8 olarak gerçekleşmiştir. 1991 yılı itibariyle reform paketinin sonuçları büyüme oranlarına yansımaya başlamış ve 1990 yılındaki %7'lik büyüme oranı 1991'de %10,4'e yükselmiştir. Özel sektörde yaşanan canlanma ile sermaye çıkışı yön değiştirerek yabancı yatırımların arttığı gözlemlenmektedir.¹³⁴

3.7.1. Yapısal Reformlar

“Büyük Dönüşüm” (El Gran Viraje) olarak adlandırılan liberalleşme planı dahilinde; döviz kuru ve faiz oranının serbestleştirilmesi, serbest ticaret ortamının yaratılması ve yabancı yatırımlara ilişkin kısıtların ortadan kaldırılması, katma değer vergilerinin getirilmesini içeren vergi reformlarının başlatılması, finansal düzenlemelerin kaldırılması ve özelleştirme süreci başlatılmıştır. 1988 yılında yaşanan ödemeler dengesi krizi bu politikaların ivme kazanmasını tetikleyen en önemli unsur olmuştur. Fiyat kontrollerinin sürdürüldüğü, yolsuzluk artışının olduğu popülist bir makro yönetim ile karakterize edilen 1986-1988 dönemindeki mali açığın ve enflasyonun yükselişi,

¹³¹ Bernard Mommer, **The New Governance of Venezuelan Oil**, Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 1998, s.1.

¹³² Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States*, s.180.

¹³³ Mommer, s.33.

¹³⁴ Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States*, s.181.

neoliberal politikalara geçişin kaynağı olarak gösterilmektedir.¹³⁵ Hükümetin politika değişikliği kararında sanayi sektörünün liberalleşme baskısının yanında özelleştirme ve serbestleşme sonrası oluşacak yeni rant fırsatlarından faydalanmayı bekleyen ekonomik grupların etkili olduğu görüşü hakimdir. Perez seçildiğinde kabinedeki önemli pozisyonların çoğu Yüksek Yönetim Çalışmaları Enstitüsü'nde (IESA) görev alan neoliberal politikaların savunucusu olan akademisyenlere verilmiştir. Reform paketi bu ekip tarafından hazırlanmıştır.¹³⁶ IMF ve Dünya Bankası'nın bölge genelinde sağladığı destekler Venezuela'nın reform paketinin şekillenmesine yardımcı olmuştur.

Reformun temel unsurlarını döviz kuru sistemi ve ticaret reformu, devlete ait işletmelerin reformu, finansal sektör reformu, mali reform, gelişmiş sosyal politika uygulamaları, tarım reformu ve dış borcun azaltılması oluşturmaktadır. Alınan kararlar doğrultusunda serbest döviz kuru rejimine geçilmiş ve döviz kontrolleri kaldırılmıştır. Kamu harcamalarını azaltmak adına dolaylı ve genişletilmiş sübvansiyonların yerini doğrudan ve hedef odaklı sosyal programlar almıştır. Tarım sektörünün modernizasyonu için Dünya Bankası tarafından 300 milyon dolar kredi desteği ile tarımsal ticaretin serbestleşmesine katkı sağlanmıştır.¹³⁷ Faiz oranları serbest piyasa koşullarında belirlenmeye başlamış, yabancı portföy yatırımları desteklenerek finansal liberalizasyon süreci ilerletilmiştir. Hükümetin finansal aracılıktaki doğrudan rolünü azaltmak amacıyla kamu bankaları özelleştirilmiş, Merkez Bankası'nın likitide ve para yönetimi konusunda rolü kısıtlanmıştır.¹³⁸

3.7.1.1. Özelleştirme Programı

1989 yılında sanayi sektöründe yapısal reformların ilk uygulamaları için mütevazı bir çerçeve çizilmiştir. Kısa vadede özelleştirme, tarımsal sanayi, imalat, turizm

¹³⁵ Di John, *Economic Liberalization, Political Instability, and State Capacity in Venezuela*, s.109.

¹³⁶ Michael Coppedge, "Venezuelan Parties and the Representation of Elite Interests", Kevin J. Middlebrook (Ed.), **Conservative Parties, the Right and Democracy in Latin America** içinde. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2000, s.128.

¹³⁷ World Bank, *Venezuela and the World Bank: Preparing for the Future*, 1992, <http://documents.worldbank.org/curated/en/996051468778213070/Venezuela-and-the-World-Bank-preparing-for-the-future> (3 Mayıs 2019), ss.3-4.

¹³⁸ World Bank, *Venezuela and the World Bank: Preparing for the Future*, s.18.

ve bankacılık sektörlerindeki küçük ve orta ölçekli işletmelerle sınırlı olması kararlaştırılmıştır.

Devlete ait şirketlerin verimlilikleri ve rekabet edebilirliklerini arttırmak amacıyla başlatılan özelleştirme programına Dünya Bankası'nın Kamu İşletmeleri Reform Kredisi tarafından 350 milyon dolar tutarında destek sağlanmıştır.¹³⁹ 1990 yılında programın kapsamı genişletilerek ulusal telekomünikasyon şirketi (CANTV) ve uluslararası havayolu şirketinin (VIASA) özelleştirilmesine karar verilmiştir. Yıl sonunda üç ticari banka (Italo-Venezolano, Occidental, Republic), bir şeker fabrikası (El Tocuyo) ve bir tersanenin (ASTINAVE) özelleştirmeleri gerçekleştirilmiş olup yedi şirketin toplam işlem tutarı yaklaşık 2,2 milyar dolar olarak kayda geçmiştir. Bu satışlara ek olarak devlet, ulusal limanlar acentasını (INP) tasfiye etmiştir. Kargo, ulaşım ve tahliye kanalı özelleştirilerek limanların sorumluluğu bölgesel liman işletmelerine verilmiştir.¹⁴⁰

3.7.1.2. Ticaretin Serbestleştirilmesi

Latin Amerika ülkeleri arasında en yüksek tarife oranlarından birine sahip olan Venezuela'da %135 olan oran 1992 yılına kadar %20'ye düşürülmüştür. 1993 yılında ise bölgenin en düşük oranlarından biri olan %10 oranında tarife uygulanmıştır.¹⁴¹ Ortalama tarife oranı 1989 yılında %37 iken, 1991 yılında %16'ya düşmüştür.¹⁴²

1990 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) üye olmuş ve çeşitli bölgesel ticari entegrasyon anlaşmaları yapılmıştır. And Paktı, Orta Amerika Ortak Pazarı, Karayip Ortak Pazarı'na katılmıştır. 1995 yılında Kolombiya, Meksika ve Venezuela'nın oluşturduğu G-3 Serbest Ticaret Anlaşması kabul edilmiştir. Bu entegrasyonlar sonucu Venezuela ithalatının dörtte biri tarifelerden muaf tutulmuştur.¹⁴³

¹³⁹ World Bank, *Venezuela and the World Bank: Preparing for the Future*, s.4.

¹⁴⁰ World Bank, *Venezuela Structural and Macroeconomic Reforms-The New Regime*, s.4.

¹⁴¹ Javier Corrales ve Imelda Cisneros, "Corporatism, Trade Liberalization and Sectoral Responses: The Case of Venezuela, 1989-99", *World Development*, Vol. 27, No.12 (1999), ss.2102-2103.

¹⁴² World Bank, *Venezuela Structural and Macroeconomic Reforms-The New Regime*, s.10.

¹⁴³ Corrales ve Cisneros, s.2103.

3.7.2. Petrol Endüstrisinin Liberalizasyonu

1990'li yıllara kadar Venezuela ekonomisinde derinleşen devlet üstünlüğünün en fazla hissedildiği alan petrol endüstrisi olmuştur. Neoliberal politikalara geçiş sonrasında PDVSA ve yan kuruluşları üzerinde devletin kontrolü sınırlandırılarak daha özerk bir yapının oluşması için şirketlerin uluslararasılaşma süreci başlatılmıştır.¹⁴⁴

Sanayi sektörünün kalıplaşmış millileşme anlayışı, geleneksel bir özelleştirme programının seçilmesini zorlaştırmıştır. Bu açıdan tamamı devlete ait olan PDVSA'nın kısmen özelleştirilen bir şirkete evrilme süreci oldukça önemlidir. Yapısal reformların ilk yıllarında yaşanan uygulama zorlukları sonrasında 1994-1998 yılları arasında enerji sektöründe büyük bir dönüşüm başlamıştır. Bu dönüşüm, Venezuela ekonomisinde petrolün rolünün yeniden tanımlanmasını ve ulusal petrol şirketi PDVSA'nın yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Üretim, rafinaj, ulaştırma ve pazarlama süreçleri rekabetçi bir enerji sektörünün zorluklarıyla yüzleşmek için yeniden düzenlenmiştir.

1976 yılında petrol endüstrisi kamulaştırıldığında oluşturulan hidrokarbon yasasıyla petrole ilgili faaliyetler devlet ile sınırlı kalmıştır. Ancak yasanın beşinci maddesinde belirli şartlar altında operasyonel anlaşmalar ve stratejik dernekler aracılığıyla endüstriye özel katılımın mümkün olabileceği bir alan bırakılmıştır. Bu alan, kamulaştırma döneminde şirket tarafından yaygın olarak kullanılarak sondaj, kuyu bakımı gibi hizmetler için üçüncü taraflarla sözleşmeli ortaklıklar kurulmuştur. 1990 sonrası dönemde ise bu maddenin etkisi genişletilerek petrol saha operasyonlarının tümüyle dış kaynaklar kullanılarak yürütülmesi kararı alınmıştır. Stratejik anlaşmaların kurulma şartı olarak projenin belli bir süreyle kısıtlı olması, devletin projeyi kontrol etmesi ve girişimin kongre tarafından onaylanması gerekmektedir. Örneğin Conoco petrol şirketinin PDVSA ile ortak girişimi için süre 30 yıl olarak belirlenmiştir. Anlaşmaya göre her şirket Conoco'nun çoğunluk konumunda olduğu hisse senedine sahiptir. Ağır ham petrol rezervlerinin çıkarım maliyetlerinin fazla olması dolayısıyla kurulan ortak girişim için kongre onayı hızla çıkmıştır. Petrol endüstrisi faaliyetlerinde

¹⁴⁴ Hidalgo, s.5.

özel sektörün rolü artarken, devlet kontrolü şartı sektörde serbestleşmenin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemektedir.¹⁴⁵

Küresel arenada petrol endüstrisinin konumunu güçlendirmek amacıyla 1995 yılında PDVSA'da arama ve üretim bölümünün yer aldığı “upstream” sektörü ile rafinasyon, arıtma, dağıtım ve pazarlama kanalı olan “downstream” sektöründe dışa açılma stratejisi başlatılmıştır. Kısmi özelleştirme programının ilk aşaması, özel şirketlerin PDVSA ile operasyonel anlaşmalar sağlaması, dış kaynak kullanımının artması, yurtiçi dağıtım ve pazarlama kanalının özelleştirilmesini içermektedir. Bu uygulamalar sonucunda PDVSA ortak girişimlerinde artış yaşanmış ve başta ABD olmak üzere pazar ağını genişletmiştir.

1997 yılında şirketin yönetim ve hizmet gibi operasyonel maliyetlerinin azaltılması, personel tahsisatının iyileştirilmesi, hesap verilebilirliğin artırılması, iş süreçlerinin modernleştirilmesi ve PDVSA çatısı altındaki şirketlerin rolünün yeniden tanımlanması gibi şirket içi yapılanma planı hayata geçirilmiştir. Şirket tarafından reformların on yıl boyunca devam ettirilmesi halinde elde edilecek katma değer 12 milyar dolar olacağı tahmin edilmiştir.¹⁴⁶

Venezuela'da petrolün ulusal bir varlık olarak görünümü özelleştirme programının kısıtlanmasına neden olacak kadar güçlüydü. Şirketin küçük bir bölümünü piyasaya sürmek bile mevcut yasal sistemde ciddi düzenlemeler gerektirmekte ve bu şartlar altında bütünüyle özelleştirme mümkün görünmemektedir. Sınırlı politik seçenekler ile petrol endüstrisi faaliyetlerinin birçoğu özelleştirilmiştir. Bu kısmi özelleştirme, şirket hisselerinin satışından daha kapsamlı bir yapısal düzenlemenin ürünü olarak ülke içi ve dışındaki fırsatların değerlendirilmesine imkan tanımıştır. PDVSA'nın petrokimya ortağı olan Petroquímica de Venezuela, S.A. (PEQUIVEN) hisselerinin satışını gerçekleştirirken, petrol ürünlerinin dağıtım ve pazarlaması özel şirketlere açılmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Giusti, s.124.

¹⁴⁶ Giusti, ss.118-123.

¹⁴⁷ Giusti, s.125.

1994-1999 yılları arasında PDVSA'nın başkanı ve CEO'su olan Luis E. Guisti bu süreci değerlendirirken, iddialı reform stratejisi sayesinde PDVSA'nın, uluslararası petrol pazarında küresel bir varlık olarak yerini korumak için gerekli adımları attığını ve geçmiş uygulamaların savunucularına karşı direndiğini ifade etmektedir.

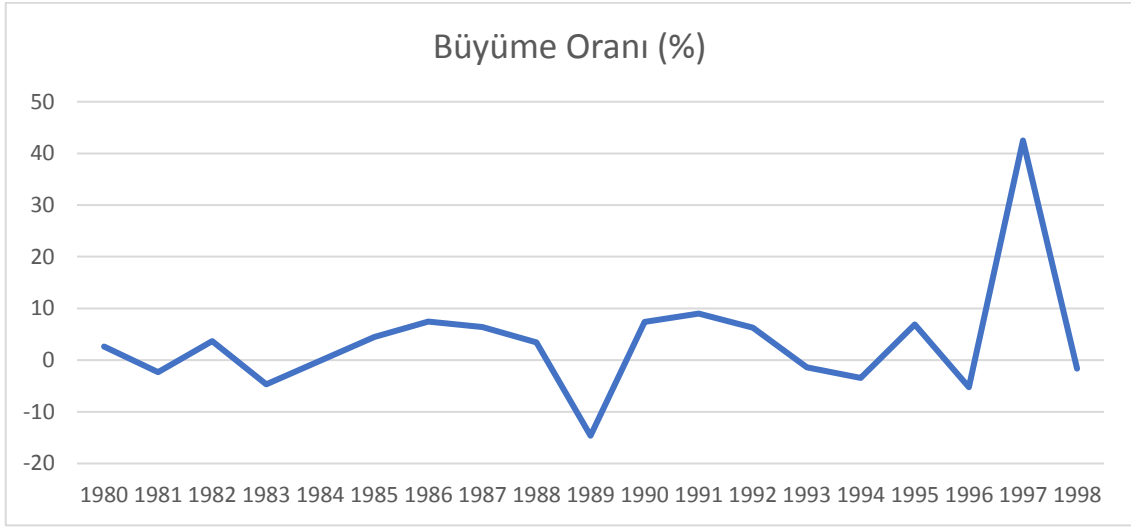
3.7.3. İmalat Sektörünün Neoliberal Politikalara Tepkisi

Venezuela'nın uzun dönemli büyüme performansının düşmesi ve devlet liderliğindeki sanayi stratejisinin giderek zayıflaması, politika değişikliğinin dayanaklarından birini oluşturmaktadır. 1973-1988 döneminde kişi başına düşen GSYİH %15 oranında azalmıştır. 1986 yılında petrol fiyatlarının yarıya düşmesi sonucunda gelirin azalması, iş çevrelerinin dağıtımın merkezinde yer alan devlete olan bağımlılığının azalmasına yol açmıştır. Ekonomik liberalleşmenin, verimliliği arttırmada ve devletin kaynaklar üzerindeki hakimiyetinin azaltılmasında en doğru yol olduğunu savunan iş gruplarının hükümete baskıları artmıştır.¹⁴⁸ Dolayısıyla neoliberal politikalara geçişi olumlu karşılayan ve destekleyen en güçlü taraf imalat sektörü olmuştur.

Yapısal reformlardan önce ticaret büyük ölçüde koruma duvarlarıyla sürdürülmüştür. Sektörlerin korumaya olan güveni nedeniyle ekonomideki genel sektörel görünümü rekabetçi olarak tanımlamak mümkün olmamaktadır. Petrol gelirlerinin çeşitli sübvansiyon ve kredi imkanlarıyla seçilmiş sektörler aktarılması verimsizliği arttırmıştır. Özellikle petrol fiyat artışlarının yaşandığı dönemlerde endüstrilerin büyümeleri bu yolla teşvik edilmiştir. Ancak 1980'li yıllarda ekonominin kötü gidişatının sorumlusu olarak görülen ve petrol gelirleri tarafından sübvansiyon edilen sanayileşme stratejisinin sona ermesi, imalat sektörünün reformları kabul etmesine sebep olmuştur.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Di John, *Economic Liberalization, Political Instability, and State Capacity in Venezuela*, s.110.

¹⁴⁹ Corrales ve Cisneros, s.2102.

Şekil 3: 1980-1998 Katma Değer Yöntemiyle İmalat Sektöründe Büyüme Oranı

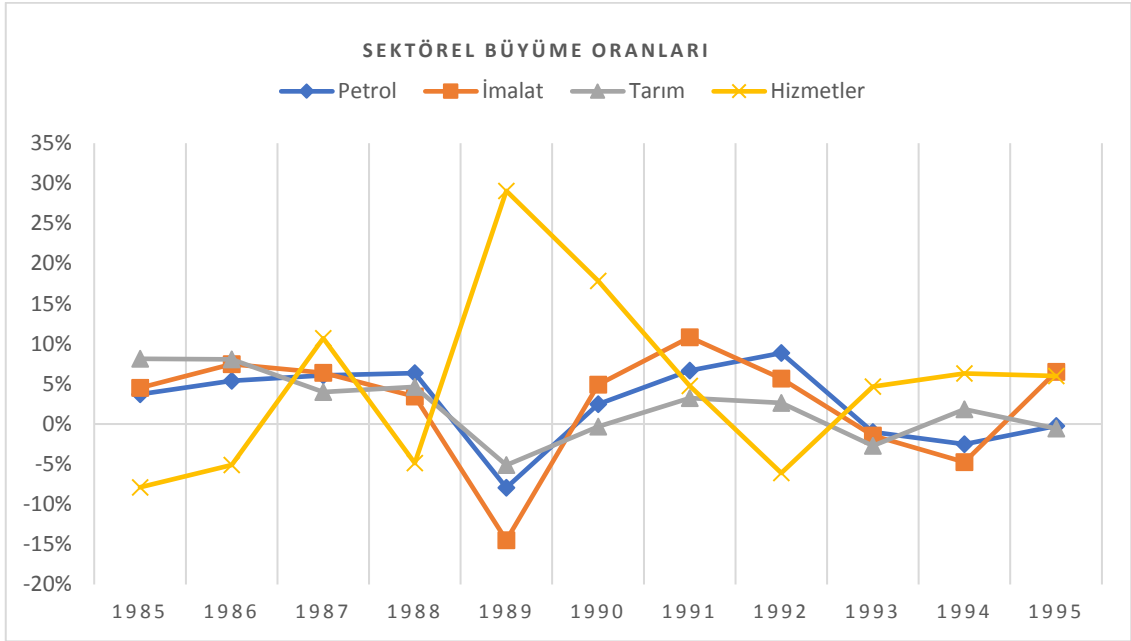
Kaynak: World Bank, National Account Data, Manufacturing, value added (annual % growth) (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.KD.ZG?locations=VE> (22 Mayıs 2019).

1980 sonrasında düşmeye başlayan petrol fiyatları nedeniyle hükümet endüstriyel çeşitlendirme programını yoğunlaştırarak sanayi sektörünü genişletmeye çalışmıştır. Uygulamalar büyüme oranlarına yansımış ancak 1989 yılında ekonomik krizin etkisiyle imalat çıktısında negatif büyüme kaydedilmiştir. 1989 yapısal uyum planının başlatılmasıyla fiyatlar hızla artmaya başlamış ve hükümet imalat sektörüne katılımını geri çekmeye zorlanmıştır.¹⁵⁰ Piyasa odaklı ekonomiye geçiş sonrası imalat sektörü 1991 yılında %8,9 oranında büyüme sağlamıştır.

Şekil 4'teki tüm sektörlerin büyüme oranlarıyla karşılaştırıldığında, imalat sektörünün neoliberal politikalara tepkisi daha net görülmektedir. 1989 krizinin etkisiyle petrol, imalat ve tarım sektörünün büyüme oranlarında yaşanan düşüşten sonra, 1990 yılında yaşanan büyüme rakamlarının kaynağı olarak neoliberal politikaları göstermek yanıltıcı olabilir. Ancak 1991 yılında gerçekleşen büyüme rakamları göstermektedir ki piyasa ekonomisi en fazla imalat sektöründe etkili olmuştur. 1990-1991 yıllarında petrol sektöründeki büyümenin dayanağı ise Körfez Savaşı'nın etkisiyle yükselen petrol fiyatlarıdır.¹⁵¹

¹⁵⁰ Nicholson ve Kulkarni, s.64.

¹⁵¹ Nicholson ve Kulkarni, s.64.

Şekil 4: 1985-1995 Yıllarında Sektörel Büyüme Oranları

Kaynak: Baptista, s. 65.

(*) Şekildeki sektörlerin büyüme oranları, Baptista'nın hesapladığı "GSYİH'nın Sektörel Birleşimi" (1984 fiyatlarıyla milyon bolivar cinsinden) tablosundan elde edilmiştir. Toplam hizmet sektörü verisi; ticaret ve finans, ulaşım, gayrimenkul hizmetleri, elektrik ve su sektörlerinin toplamıyla oluşturulmuştur. İnşaat dahil edilmemiştir.

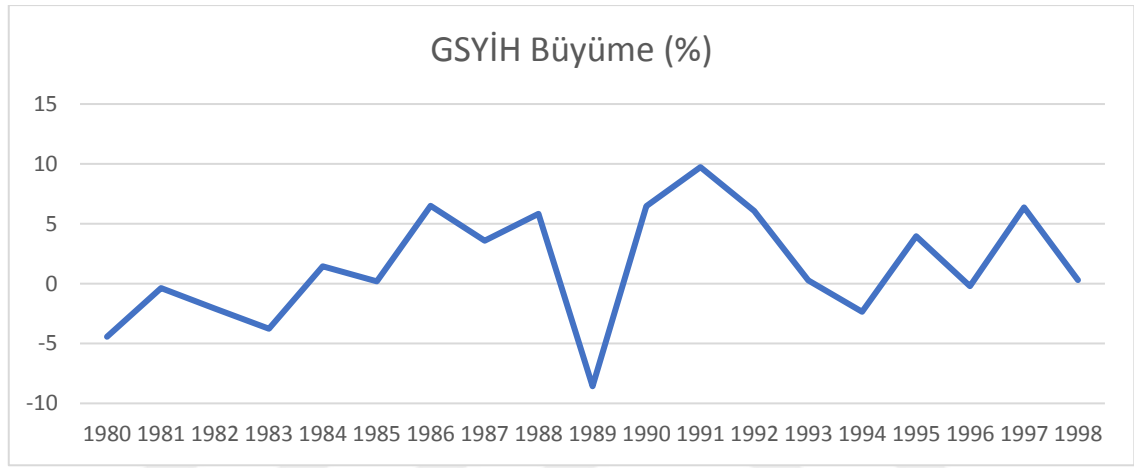
3.7.4. Neoliberal Politikaların Büyüme Performansına Etkisi

Neoliberal politikalara geçiş ile birlikte artan özelleştirme programları ve kamu sektöründe sanayi faaliyetlerinin yeniden yapılandırılması, 1990 sonrası imalat ve GSYİH büyümesinin kaynağı olarak gösterilmektedir. Yeni reform paketiyle, ekonomik deregülasyonun hayata geçirilmesi hususunda ilerleme kaydedilmiş, 1990-1992 yılları arasında dış hesaplarda, ülke rezervlerinde ve resmi iş piyasalarında büyüme ve iyileştirmeler sağlamıştır. Ancak enflasyon ve mali dengesizlikler sürmeye devam etmiştir.

1989 isyanıyla başlayan neoliberal uygulamalara karşı oluşan direnç süreci, 1992 yılı Chavez ve arkadaşları tarafından Perez'e darbe girişimi ile devam etmiştir. Başarısız darbe girişimini takip eden 1993 yılında, yolsuzluk suçlamaları ile Perez görevden alınmıştır. Yaşanan gelişmeler nedeniyle, hem politik hem ekonomik olarak belirsizliklerin arttığı bir döneme girilmiştir. 1994 yılında eski lider Rafael Caldera hükümetin başına geçmiştir. Caldera yönetimi süresince neoliberal politikalar devam

ettirilmiş fakat yapısal reformun ilk yıllarında yürütülen programların kapsamı daraltılmıştır.

Venezuela’da düzenleyici ve denetleyici kurumların eksikliği ve finansal serbestleşme süreci nedeniyle devletin kurumlar üzerinde denetiminin azalması sonucunda 1994-1995 yıllarında bankacılık krizi ortaya çıkmıştır. Krizin etkileri 1994 büyüme rakamlarına da yansımıştır.

Şekil 5: 1980-1998 Yıllarında GSYİH Büyüme Performansı

Kaynak: World Bank, National Accounts Data, GDP growth (annual %), (t.y.)
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=VE> (22 Mayıs 2019).

Venezuela’da hakim olan geleneksel devletçilik anlayışı neoliberal politikaların uygulanmasını güçleştirmiştir. Reform kapsamında serbestleşme ve özelleştirme programlarının sınırları genişletilememiştir. Uzun vadeli büyüme stratejisinin petrol dışı sektör büyümesiyle doğru orantılı ilerleyeceği ve bunun özelleştirmeler yoluyla geliştirileceği düşüncesi devam ettirilememiştir.

4. VENEZUELA EKONOMİSİNDE HOLLANDA HASTALIĞI BELİRTİLERİNİN İNCELENMESİ

Venezuela’da yirminci yüzyılın başlarında petrolün keşfedilmesi ile birlikte ülke tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Venezuela petrolü bu dönem itibariyle, devlet ve yabancı şirketlerin çıkarları doğrultusunda uluslararası ticarete yerini almıştır. İç ve dış politikalar petrol üzerine şekillenmeye başlayarak ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal değişkenlerine etki etmeye başlamıştır. 1980’li yıllara kadar küresel petrol şokları sonucunda yükselen petrol fiyatları, petrol kaynağına bol miktarda sahip olan Venezuela’nın olağanüstü kazançlar elde etmesini sağlamıştır. Petrol gelirlerinin yüksek olduğu dönemde nimet olarak görülen kaynak bolluğu, siyasi irade tarafından verimli bir şekilde yönetilememiştir. 1980’li yıllardan sonra petrol fiyatları düşmeye başladığında gün yüzüne çıkan ekonomik bozukluklar, ülkenin petrol zenginliği avantajını yitirmesine neden olmuştur. Petrol patlamalarında en yüksek gelirlerin elde edildiği “altın yıllar” olarak tanımlanan dönem sona ermiştir. Ancak Venezuela’nın günümüzde yaşadığı kriz, 1980’li yıllarda görülen krizden çok daha ciddi boyutlara ulaşmıştır. Krizin derinleşmesinde birçok siyasi ve ekonomik etken var olmakla birlikte, Hollanda Hastalığı’nın oluşturduğu tehditin incelenmesi büyük önem teşkil etmektedir. 21. yüzyılın başlarında yükselmeye başlayan petrol fiyatları ve 1998 yılında Hugo Chavez’in başkan seçilmesi ile birlikte petrol gelirlerinin yeni bir ekonomik anlayışla yönetilmesi nedeniyle, bu gelirlerin ekonomiye entegrasyon sürecinin analizi, 1998-2018 yılları ile sınırlandırılmıştır. Bu dönem kapsamında Venezuela ekonomisinde yaşanan gelişmelerin Hollanda Hastalığı ile ne ölçüde açıklanabileceği sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır.

1998 yılında Chavez’in iktidara gelmesiyle, petrol sektörü başta olmak üzere birçok alanda yapısal dönüşümler başlatılmıştır. Venezuela’da 1989 sonrası benimsenen neoliberal politikalar petrol sektörünün uluslararasılaşmasına katkı sağlamakta iken, Chavez döneminde 1970’lerde hakim olan millileştirme geleneği tekrar canlandırılmıştır. 2013 yılında Chavez’in ölümü sonrasında iktidarı devralan Nicolas Maduro da Chavez’in yönetim anlayışını sürdürmüştür.

4.1. Petrol Politikası

Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerin çoğu üretim ve ihracat yapılarını var olan kaynakları üzerinde şekillendirmektedirler. Dünya petrol rezervlerinde en büyük paya sahip ülke olan Venezuela, bu kaynağını benzer şekilde değerlendirmektedir. 6 Aralık 1998 başkanlık seçimlerinde oyların %56'sını alarak iktidarın yeni sahibi olan Hugo Chavez, petrolü ekonominin merkezine oturtturarak politikalarını bu sektör üzerinden şekillendirmiştir. Petrolün bu denli kritik öneme konumlandırılması, sektörle ilgili radikal kararlar alma gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Chavez, 2 Şubat 1999'da başkanlık yeminini ederek görevine resmen başladığında, planlarını hayata geçirebileceği uygun zemini hazırlamak adına zaman kaybetmeden referandum sürecini başlatmıştır. Başlangıç hedefleri olarak; yeni bir anayasa yapmak üzere Kurucu Meclis seçilmesi ve yasama organı olan Ulusal Kongre'nin yerine yeni bir meclis oluşturulması planlanmıştır.¹⁵² Temmuz 1999'da kurulan meclis, mevcut anayasanın değişimi için çalışmalara başlamış ve uzun mesailer sonucu hazırlanan yeni anayasa 1999 Aralık ayında halk oylamasına sunulmuştur. %71 oy çoğunluğuyla kabul edilip yürürlüğe giren yeni anayasa, Venezuela tarihindeki en kapsamlı anayasalardan biri olma özelliği taşımaktadır.

Yeni anayasada, Venezuela ekonomisinin en önemli gelir kaynağı olan petrol sektörünün kuralları yeniden düzenlenmiştir. Çıkarılan Hidrokarbon Yasası'yla, devletin petrol sektörü üzerindeki kontrolü arttırılmıştır. 2001 yılında anayasal düzenlemelerin tamamlanmasıyla petrol endüstrisinin faaliyetlerinin devlet kontrolünde sürdürülmesi kararı alınmıştır. Alınan karar Exxon, Chevron, British Petroleum (BP), Lukoil, Conoco, Total, Petronas, Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Statoil gibi yıllardır Venezuela'da aktif olarak faaliyet gösteren yabancı şirketlerin aleyhine bir durum yaratmıştır.¹⁵³ Yabancı petrol şirketlerine tanınan ayrıcalıklara son vermek ve devletin bu kaynaktan daha fazla gelir elde etmesini sağlamak amacıyla petrol şirketlerine uygulanan vergi oranları arttırılmıştır. Ağırlaşan vergi yükü, bazı yabancı şirketlerin üretim faaliyetlerini

¹⁵² Richard Gott, **Hugo Chavez ve Bolivarcı Devrim**, Hasan Böğün (çev.), İstanbul: Yordam Yayınları, 2008, s.143.

¹⁵³ Cüneyt Kazokoğlu, "Venezuela Ekonomisi Neden Çöktü?", *BBC News*, 2 Ağustos 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40785134> (22 Aralık 2018).

sonlandırıp ülkeyi terk etmelerine yol açmıştır. Bu süreç sonunda petrol sektörü üzerindeki etki alanı genişleyen devlet, petrol gelirlerinin hem alıcısı hem yöneticisi hem de dağıtıcısı olma görevini üstlenmiştir.¹⁵⁴

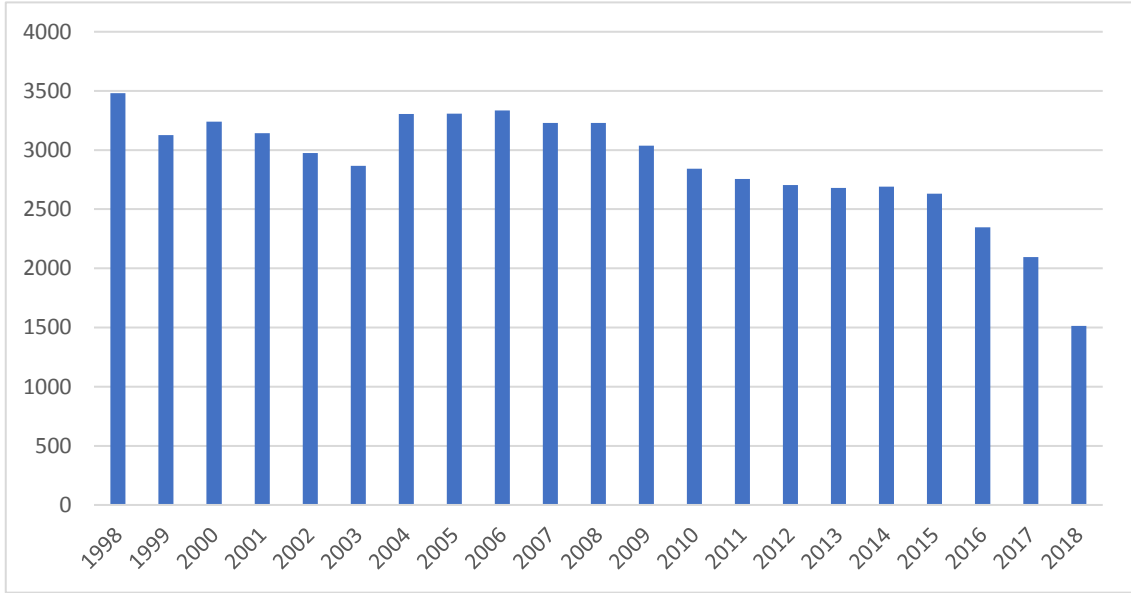
Neoliberal politikaların uygulandığı dönemde; petrol endüstrisinde faaliyet gösteren yabancı şirketlerin ticaret hacminin fazla olmasından dolayı, ABD ile yakın ilişkiler kurulması desteklenmiştir. Chavez hükümeti döneminde de ihracatta en büyük paya sahip olan ABD ile ticari ilişkiler devam etmiştir. Ancak tek bir güce bağımlılığın azaltılması niyetiyle petrol ticaretinde ülke çeşitliliğinin sağlanması için çalışılmıştır. Venezuela'nın petrol ihracatı karşılığında Çin'in uygun kredi imkanları sunması, Rusya'nın silah satışı yapması, Küba'nın sağlık hizmetleri sağlaması bu girişimlerden birkaçıdır. Petrol ticareti yapılan ülkelerin çeşitlenmesiyle; Venezuela hükümeti, ABD karşıtlığını daha yüksek sesle dile getirmekten kaçınmamış, ekonomik ve siyasi anlamda karşıt güç oluşturma iddiasını sürdürmüştür.

1998 yılında yaşanan Doğu Asya ekonomik krizi ve Ortadoğu'daki gerilimler nedeniyle küresel petrol talebi azalmıştır. Bu dönemde Irak'ın tekrar petrol piyasasına girişiyle petrol üretimine devam etmesi ve başta Venezuela olmak üzere OPEC ülkelerinin talep artışı beklentisiyle petrol üretimini arttırmaları sonucunda, petrol arz fazlası ortaya çıkmıştır. Küresel petrol piyasasına yönelik talebin düşmesi ve arzın artması neticesinde petrol fiyatı %40 oranında azalarak 12\$'a düşmüştür.¹⁵⁵ Petrol endüstrisinin Venezuela ekonomisinin itici gücü olduğu inancıyla hareket eden Chavez, iktidara geldiği yıllarda petrol fiyatlarındaki düşüşün yönünü tersine çevirmek için çalışmalarını hızlandırmıştır. Ülke olarak OPEC ile zayıf olan bağlarını kuvvetlendirerek örgütte öne çıkmayı ve devam eden süreçte uluslararası petrol politikalarına yön veren ülke konumunda olmayı hedeflemiştir. Fiyatlardaki ciddi düşüş, petrol piyasasının kurallarını belirleyebilme kabiliyetine sahip olan OPEC ülkelerinin üretim kotalarına müdahale etme kararı almalarına yol açmıştır. OPEC ile görüşmeler sonucu alınan kararlar doğrultusunda başta Venezuela olmak üzere üye ülkeler geçmişte ihlal ettikleri

¹⁵⁴ Hidalgo, s.8

¹⁵⁵ Noreng, s.41.

üretim kotalarına uymaya başlamışlardır. Kontrollü petrol arzı politikası ile üye ülkeler petrol üretimini azaltarak, petrol fiyatlarının artmasını sağlamışlardır.¹⁵⁶

Şekil 6: 1998-2017 Yıllarında Venezuela'nın Petrol Üretimi (Günlük, Bin Varil)

Kaynak: BP, Statistical Review of World Energy June 2019, 2019, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> (5 Temmuz 2019), s.16; BP, Statistical Review of World Energy June 2009, 2009, http://www.nioclibrary.ir/free-e-resources/BP%20Statistical%20Review%20of%20World%20Energy/statistical_review_of_world_energy_full_report_2009.pdf (17 Mart 2019), s.8.

1998 sonrasında uygulanan petrol politikalarının en önemli sonucu, petrol sektörü üzerinde devlet kontrolünün sağlanarak yabancı petrol şirketlerinin hakimiyetine son verilmesidir. Dış ticarete ABD'ye olan bağımlılık azaltılarak farklı ülkelerle ticari bağlantılar kurulmuştur. Petrol fiyat artışının sağlanması için OPEC ile ilişkiler güçlendirilmiştir.

¹⁵⁶ Emrah Kaya, "Hugo Chavez'in Petrol Politikası ve ABD", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı.31 (Nisan 2014), s.197.

4.1.1. Petrol Reformuna Karşılık Darbe Girişimi ve Grev

Petrol endüstrisinde liberalleşmeye karşı olan Chavez hükümeti; büyük ölçekli yabancı şirketlerin sektördeki etkin rolüne son vermeyi amaçlamıştır. Hidrokarbon Yasası kapsamında, yabancı şirketlerin ve PDVSA'nın devlete ödemesi gereken vergiler arttırılmıştır. Söz konusu tarafları oldukça rahatsız eden bu yasa, muhalefetin yoğunlaşmasını tetikleyerek 11 Nisan 2002 darbe girişiminin zeminini hazırlamıştır. Askeri bir üsse götürülüp alıkonan Chavez'in istifa ettiği kamuoyuna duyurulmuş ancak ailesiyle bağlantıya geçen Chavez, istifa haberini yalanlayıp halka görevinin devam ettiği bilgisinin verilmesini istemiştir. Darbe girişimi hakkında medyanın muhalefet yanlısı yayınlar yapması sonucu ülke ve dünya kamuoyu yanlış bilgilendirilmiş ancak Chavez'in istifa etmediği bilgisinin yayılmasıyla birlikte destekçileri sokağa dökülmüştür.¹⁵⁷ Halkın desteği sayesinde darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ve Chavez iki gün sonra görevine geri dönmüştür.

Venezuela aynı yıl içerisinde, OPEC'le yapılan üretim kotası anlaşmasını desteklemeyen iş çevrelerinin aktif direnişine sahne olmuştur. Aralık 2002 tarihinde Venezuela İşçi Konfederasyonu (CTV) başkanı Carlos Ortega ile Venezuela Ticaret ve Üretim Odaları Federasyonu (Fedecamaras) başkanı Pedro Carmona Estanga öncülüğünde grev başlatıldığı duyurulmuştur. Darbe girişimine de destek vermiş olan PDVSA, günlük 3,1 milyon varil olan petrol üretimini günde 100 bin varile indirerek üretimini durma noktasına getirmiştir. Ekonomik istikrarsızlığa yol açmayı hedefleyerek, oluşan belirsizlik ortamından sorumlu olarak gördükleri Chavez'in istifasını planlamışlardır.¹⁵⁸ PDVSA'nın yan kuruluşu olarak faaliyet gösteren Bilişim ve Teknoloji Şirketi'nin (INTESA) çalışanları da greve destek vermiş, petrol endüstrisinin teknolojik altyapısının durmasını sağlamışlardır. Dünya genelinde en fazla petrol rezervine sahip olan Venezuela'nın petrol üretimi tüketimini karşılayamayacak duruma gelmiş ve 2002-2003 döneminde Brezilya'dan benzin ithal etmek zorunda kalmıştır.

¹⁵⁷ Kim Bartley ve Donnacha O Briain (Yön.), **The Revolution Will Not Be Televised**, Power Pictures, 2003. <https://www.youtube.com/watch?v=Id--ZFtjR5c> (16 Kasım 2018).

¹⁵⁸ Alvarez ve Fiorito, s.15.

Grevin neden olduğu olumsuzluklar karşısında Chavez geri adım atmamıştır. Halkın desteği ve ordunun yardımına başvurarak grevin sonlandırılmasını sağlamıştır. Grev, 7 milyar doların üzerinde bir zarara mal olup mevcut ekonomiyi kısa süreliğine yıkıma uğratmıştır. Bu durum, Chavez'in petrol endüstrisi üzerinde kontrolü sağlama planlarını hızlandırmıştır. PDVSA'daki yüksek istihdamın devlete bir yük olduğu görüşündeki hükümet için grev, işten çıkarmanın meşru yollarla gerçekleşmesine olanak sağlamıştır.¹⁵⁹ Yönetim kadrosu dahil toplam 18.000* kişinin işine son verilmiştir. 2003 yılının başlarında GSYİH'da %24 oranında kayıp yaşanmış ancak büyüme göstergeleri yılın ikinci çeyreğinden itibaren iyileşmeye başlamıştır.¹⁶⁰

Yeni anayasada muhalefetin en çok başvurduğu madde olan referandum hakkının başkanlık seçimlerinin yenilenmesi için kullanılması, 2004 yılı halk oylamasının gerçekleşmesine sebep olmuştur. Yeterli sayıda imza toplayıp halk oylaması hazırlıklarına başlayan muhalefetin çabası karşısında Chavez, mevcut seçmen kitlesini arttırmak üzere ülkede var olan iki ile üç milyon arasındaki göçmene vatandaşlık hakkı vererek ülke içindeki stratejilerini sağlamlaştırmıştır. Aynı zamanda dış dünyada ABD-Irak savaşının etkileri, petrol arzının azalmasına neden olup talep artışına yol açarak petrol fiyatının yükselişini tetiklemiştir. Dolayısıyla artan petrol fiyatlarının Venezuela'ya sağladığı gelir, yine yoksul seçmen kitlesi adına sosyal harcamaların finansmanında kullanılmıştır.¹⁶¹ Muhalefetin mümkün olan her yoldan devirmeye çalıştığı Chavez hükümeti, seçimi kazanma yolunda tüm imkanlarını ve avantajlarını kullanarak referandum sonucunda %59 oy oranıyla iktidarını bir kez daha pekiştirmiştir.

4.1.2. Petrol Gelirlerinin Kullanım Alanları

Venezuela'da hükümet tarafından petrole yüklenen misyonlar, geçmişte olduğu gibi Chavez döneminde de değişmemiş hatta artmıştır. Bolivarcı dönüşüm kapsamındaki toplumsal projelerin finans kaynağının, petrol sektörü aracılığıyla yaratılacağına inanılmıştır. Ulusal petrol şirketi olan PDVSA'nın gelirleri, sanayi sektörü yatırımlarında

¹⁵⁹ Gott, s.262.

(*) Venezuela Organik İş Yasası'nın 102. Maddesi uyarınca "çalışma yükümlülüklerini arka arkaya 62 gün terk ettikleri" gerekçesiyle 18.000 PDVSA çalışanının işine son verilmiştir.

¹⁶⁰ Mark Weisbrot ve Luis Sandoval, "The Venezuelan Economy in the Chávez Years", **Center for Economic and Policy Research (CEPR)**, Temmuz 2007, s.6.

¹⁶¹ Gott, s.270.

kullanılmak yerine, düşük gelir grubundaki vatandaşların sosyal harcamaları için kullanılmıştır.

Petrol kaynaklarının keşfiyle birlikte kırdan kente göçün yarattığı tarımsal verimsizlik ve kırsal alanların değerlendirilememesi, Chavez'in değiştirmek istediği en önemli konulardan birisi olmuştur. Bu bağlamda Chavez, başlattığı en kapsamlı proje olan "Sürdürülebilir Tarımsal-Sınai Yerleşim Yerleri (PAIS)" ile kırdan kente olan göçün yönünü değiştirmeyi amaçlamıştır.¹⁶² Yeni anayasada tanınan haklar doğrultusunda zengin toprak sahiplerine ait olan tarım arazilerinin mülkiyeti, ücreti karşılığında devlete devredilmiştir. Daha sonra bu alanların mülkiyeti, devlet tarafından kurulan kooperatife ödeme yapmaları karşılığında orada yaşayan yoksul halka verilmiştir. Bu proje, temel besin maddelerinde ithal girdilerin kısılmasını ve yerli halkın gıda bağımsızlığını kazanmasını hedefleyerek, geçmişteki başarısız tarım projelerinden ayrılmıştır.

Chavez' in seçim vaatlerinde yer alan bir diğer konu ise yoksullukla mücadeledir. Bu kapsamda 1999 yılında ordunun başrolde olduğu "Plan Bolivar-2000" ile yoksul kesimin ihtiyaçlarının, orduya mensup olan tüm birliklerin iş bölümüyle karşılanması amaçlanmıştır. Plan süresince birçok ev, hastane, okul, kilise onarılmış; iki milyondan fazla vatandaş sağlık hizmetlerinden yararlanmış. Ancak projede görev alan ordu mensuplarına yönelik yolsuzluk iddiaları nedeniyle plan uygulamaya konulduktan üç yıl sonra sona ermiştir.¹⁶³

Bolivarcı Devrim ile birlikte yoksul kesimin refahını arttırmaya yönelik sosyal programlara daha fazla önem verilmiştir. "Misyonlar" adı verilen bu programlar sosyal adaleti sağlamaya yönelik en temel ihtiyaçların giderilmesi ve gelişim sağlanması amacıyla oluşturulmuştur. Kübalı doktorların yardımlarıyla şekillenen sağlık misyonu "Mision Barrio Adentro" ile kırsal bölgelerde klinikler kurulmuş ve yoksul halkın temel sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırılmıştır.¹⁶⁴ Eğitim programı dahilindeki "Mision Robinson" uygulaması sayesinde yaklaşık bir buçuk milyon Venezuela vatandaşı okuma-yazma ve temel eğitim imkanı sunulmuştur. "Mision Ribas" programı ile eğitim

¹⁶² Gott, s.162.

¹⁶³Gregory Wilbert, "Venezuela's Mission To Fight Poverty", *Venezuelanalysis*. 11 Kasım 2003 <https://venezuelanalysis.com/analysis/213> (19 Mart 2019).

¹⁶⁴ Gott, s.265.

hayatı yarım kalmış gençlere eğitimlerini tamamlama fırsatı verilmiş ve çeşitli burs olanakları sağlanarak eğitim seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir.¹⁶⁵ Eğitimlerini tamamlayan gençlere iş imkanı sunmak ve mevcut işsizlik oranını azaltmak üzere “Mision Vuelvan Caras” uygulaması ile istihdam yaratma çalışmalarının yanında madencilik, gıda ve tarım sektöründe de halkın yararlanabileceği bir dizi misyon hayata geçirilmiştir.

Petrol gelirlerine bağımlı olmanın ekonomik kırılganlığı arttırma ihtimali göz önünde bulundurularak, petrol fiyatı düştüğü dönemlerdeki kayıpları telafi etmek adına bazı önlemler alınmıştır. Bir önceki yönetim tarafından kurulan “Fondo de Estabilizacion Macroeconomica (FEM)” istikrar fonu ile petrol varil fiyatının belli bir seviye üzerine çıkması durumunda, artan petrol gelirinin fona aktarılması sağlanmıştır. Fona aktarılacak gelirin miktarını belirleyen petrol fiyat sınırı 14\$ olarak kabul edilmiş ancak Chavez döneminde bu oran 9\$’a indirilmiştir. Böylece petrol varil fiyatı ile yeni belirlenen fiyat sınırı arasındaki bant genişlemiş ve fona daha fazla gelir kaynağı yaratılmıştır.¹⁶⁶ Sosyal harcamaların artışını beraberinde getiren bu uygulama, Chavez’in petrol gelirlerini popülist politikalar amacıyla kullandığı gerekçesiyle muhalefetin ağır eleştirilerine maruz kalmıştır.

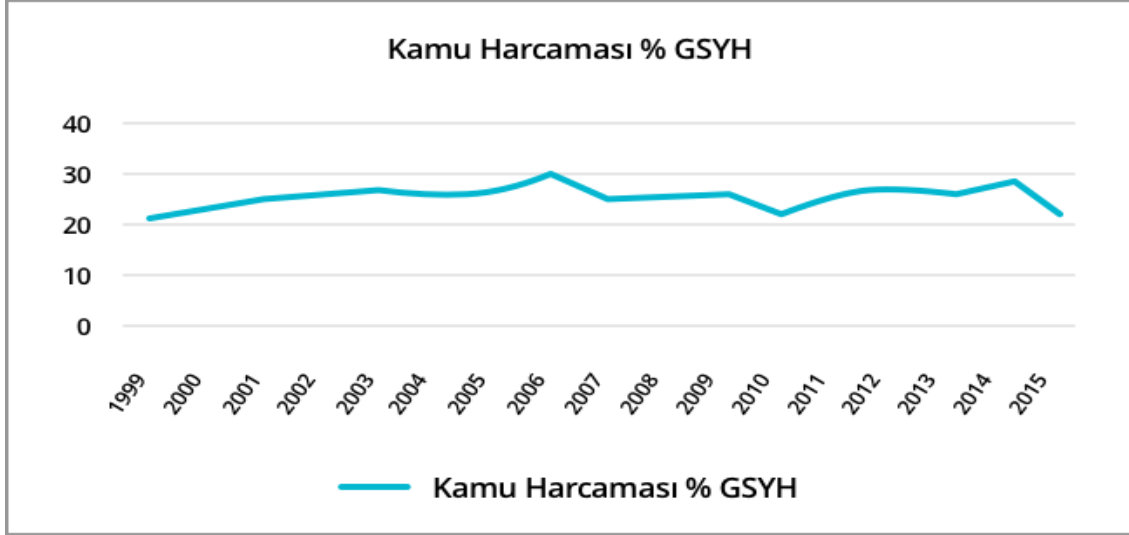
Grev sonrası PDVSA’nın gelirlerinin artmaya başlaması, sosyal programlar için ayrılan bütçenin artmasına sebep olmuştur. 2003-2008 yılları arasında sosyal programların yürütülmesi için, PDVSA 23 milyar \$’dan fazla harcama yaparak, kişi başına düşen sosyal harcamanın üç katına çıkmasında ve yoksulluğun azalmasında önemli rol oynamıştır.¹⁶⁷ Venezuela’nın geçmiş yıllarda da petrol fiyat artışlarından elde ettiği olağanüstü gelirler, sosyal harcamaların finansmanında kullanılmış ve üretken sermayeye yeterli yatırım yapılmamıştır. Sosyal harcamaların ön planda tutulup, sanayileşme faaliyetlerinin yeteri kadar desteklenmemesi, petrol gelirlerinin sürdürülebilirliğini engellemiştir. Petrol fiyatları düştüğünde, sürdürülebilir olmayan bu gelirler ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. 2000’li yıllarda hükümetin petrol gelirlerini

¹⁶⁵ Masis Kürkçügil, **Hugo Chavez ve Devrimde Devrim**, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2. Baskı, 2007, s.93.

¹⁶⁶ Gott, s.180.

¹⁶⁷ Adam Kott, “Assessing Whether Oil Dependency in Venezuela Contributes to National Instability”, **Journal of Strategic Security**, Vol.5, No.3 (Sonbahar 2012), s.79.

benzer şekilde değerlendirmesi, geçmişte yaşanan sıkıntuların tekrarlanma olasılığını arttırmaktadır.

şekil 7: 1999-2015 Yıllarında Kamu Harcamasının GSYİH'ya Oranı

Kaynak: Exposicion de Motivos Del Proyecto de Ley de Presupuesto Para el ejercicio fiscal 2015.
Aktaran: Zeynep Ağdemir, "Venezuela Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.72, No.1 (2017), s.236.

1999 yılında kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı %20 seviyelerinde iken, 2006 yılında bu oran %30'lara yükselmiştir. Petrol gelirleri, geçmişte olduğu gibi yine kamu harcamalarına yönlendirilmiştir. Sosyal hizmet harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı 1998 yılında %34 oranındayken, 2010'da %50 seviyelerine çıkmıştır. Eğitim ve sağlık harcamaları da Chavez hükümetinin yürüttüğu sosyal politikalar sonucunda artırılmıştır. Gelir dağılımı adaletini sağlamak adına yoksul kesim lehine yapılan sosyal harcamaların çoğu; gelir vergisi, petrol şirketlerine uygulanan %50 oranındaki kurumlar vergisi ve mal ve hizmet üzerinden alınan vergiler yoluyla finanse edilmiştir. Ancak 2009 yılından itibaren mal ve hizmet üzerinden alınan vergi yani tüketimin yüksek olduğu alt gelir gruplarından sağlanan vergi oranı artırılmıştır. Bir yandan sosyal politikalar çeşitlendirilerek yoksul kesimin refahı artırılmak istenirken, diğer yandan mal ve hizmet üzerinden alınan vergi oranının artması alt gelir gruplarının refahını azaltmaktadır.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Ağdemir, ss.238-242.

Kamu harcamalarının finansmanı için, özellikle petrol gelirlerinin yüksek olduğu dönemlerde dış borçlanmaya başvurulmuştur. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarındaki artışların gerisinde kalması, iç borçlanma oranının da yükselmesine neden olmuştur. 2010 yılına kadar toplam borç stoku içerisinde dış borçlanmanın payı daha fazla iken, bu yıldan itibaren iç borçlanma dış borçlanma oranını aşmıştır. 2012 yılında 109 \$ seviyelerine yükselen petrol fiyatının bütçede yarattığı etki olumlu olsa da, 2013 yılından sonra düşen fiyatlar bütçenin açık vermesine yol açmıştır. Harcamaların azaltılmaması mali bağımlılığın tırmanmasına neden olmuş ve petrol fiyatları düşmeye devam ettikçe bütçe açığı da artmıştır.¹⁶⁹

4.1.3. Dış İlişkilerde Petrolün Rolü

Chavez 21. yüzyıl sosyalizmini gerçekleştirme iddiasıyla, dünya pazarında ABD hakimiyetine son vermeyi amaçlamış ve dünya ticaretine çeşitli aktörlerin birlikte yön vermeleri için çalışmıştır. Bu doğrultuda başta Latin Amerika ülkeleri, Çin, Rusya gibi ABD'ye rakip olabilecek ekonomilerle iş birliği sağlanarak, dış ticarete ülke çeşitlendirmesine gidilmiştir. Birleştirici güç olarak petrolü kullanma planı, Venezuela'nın uluslararası ticaret yapabilme kabiliyetini güçlendirmiştir.

İlk olarak Güney Amerika'da ekonomik, sosyal ve siyasi entegrasyonun sağlanması adına bir birlik kurulması kararlaştırılmıştır. 2000 yılında görüşmelere başlanmış, 2004 yılında Peru'da gerçekleşen toplantıda Venezuela, Brezilya, Arjantin, Paraguay, Ekvador, Bolivya, Kolombiya, Şili, Peru, Uruguay, Surinam, Guyana ülkeleri arasında Güney Amerika Uluslar Topluluğu'nun oluşturulması konusunda anlaşma imzalanmıştır.¹⁷⁰ Üye ülkeler arasında ticaret ağının gelişmesi, bağımsız bir pazarın oluşturulması ve tarım, sanayi, enerji politikalarının şekillendirilmesi amacıyla entegrasyon sürecinin çerçevesi çizilmiştir. 2007'de Venezuela'da yapılan enerji zirvesinde, birliğin adı Güney Amerika Ulusları Birliği (UNASUR) olarak belirlenmiş ve 2008 yılı itibariyle resmi olarak faaliyetlerine başlamıştır.¹⁷¹

¹⁶⁹ Ağdemir, s.243.

¹⁷⁰ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, *Güney Amerika Ulusları Birliği*, (t.y.) <http://www.mfa.gov.tr/guney-amerika-uluslari-birligi.tr.mfa> (13 Aralık 2018).

¹⁷¹ Marta Harnecker, *21. Yüzyıl Sosyalizmi ve Latin Amerika*, Barış Baysal (çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınevi, 2010, s.30.

Neoliberal politikalar kapsamında, ABD öncülüğünde ticari liberalizasyonun sağlanması adına yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. “Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması’nın (NAFTA)” sadece Kuzey Amerika ile kısıtlı olan ticari alanı, tüm Amerika kıtasını kapsayacak şekilde “Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (FTAA)” ile genişletilmiştir. Anlaşma gereğince gümrük vergilerinin indirilmesi, Venezuela’nın dış ticarete daha fazla bağımlı olmasına ve imalat sektörünün zayıflamasına yol açmıştır.¹⁷² Chavez ve Küba lideri Fidel Castro, ABD’ye ve neoliberal politikalara karşı yeni bir ticari anlaşma yapılmasına öncülük ederek Latin Amerika İçin Bolivarıcı İttifak (ALBA) programını oluşturmuşlardır. 21. yüzyıl sosyalizmi anlayışına örnek bir girişim olan ALBA* üye ülkeler arasında iş birliği, yardımlaşma ve eşitsizlikleri azaltmaya yönelik ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. Venezuela en büyük kaynağı olan petrolü bir koz olarak değil, ittifak içinde olduğu ülkeler ile karşılıklı faydaları gözeterek kullanmayı tercih etmiştir. Üye ülkeler, eksik oldukları uzmanlık alanlarında dayanışma içerisinde olmuşlardır. Venezuela’nın Küba’ya petrol temini karşılığında sağlık hizmeti ve iş gücü desteği alması, bu iş birliğinin en bilinen örneklerinden biridir.

Venezuela bölge içi ve uluslararası ticarete daha etkin rol oynamak amacıyla Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay’ın kuruculuğunu üstlendiği Güney Amerika Ticaret Bloğu’na (MERCOSUR)** 2006 yılında üye olmuştur. Üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilip gümrük tarifelerinin kaldırılması sonucu, özellikle blok içerisinde ticaret canlanarak ihracat ve ithalatta artışlar yaşanmıştır.

Çin’in enerji tüketiminin oldukça yüksek olması, Venezuela’nın dış ticarete yeni pazarlara açılma isteği ve ABD’ye karşı benzer ideolojik bakış açısına sahip olmaları, iki ülke arasındaki ticaret potansiyelinin artmasını sağlamıştır. Venezuela’nın Çin’e yapmış olduğu 2005 yılındaki günlük 19,000 varil olan ham petrol ihracatı, 2011 yılında günlük 230,000 varile yükselmiştir. 2017 yılı için ise günlük ham petrol ihracatı

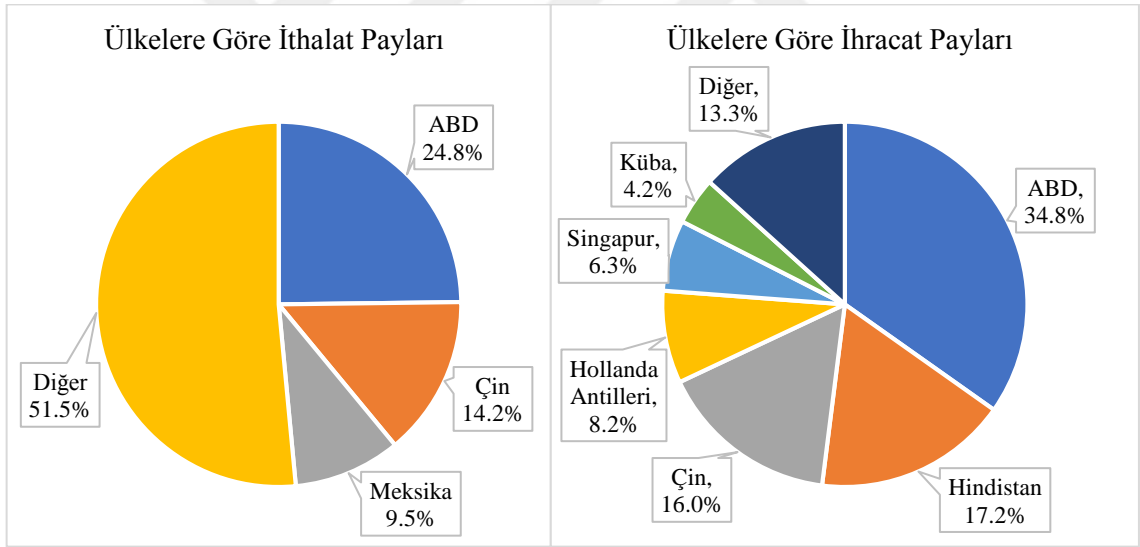
¹⁷² Esra Akgemci, “Chavez Döneminde Venezuela’nın ABD’ye Yönelik Dış Politikası”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s.91.

(*) ALBA; Venezuela ve FTAA üyesi olmayan Küba tarafından, ABD tekelindeki neoliberal politikalara karşı duruş sergilemek üzere 14 Aralık 2004 tarihinde kurulmuştur. Daha sonra sırasıyla Bolivya, Nikaragua, Dominika, Honduras, Ekvador, Saint Vincent ve Grenadinler ile Antigua ve Barbuda örgüte dahil olmuşlardır. Honduras 2010 yılında programdan ayrılmıştır.

(**) MERCOSUR; 26 Mart 1991’de Güney Amerika’da ortak ticari pazar oluşturmak amacıyla kurulmuştur. Venezuela 2006 yılında MERCOSUR’a üye olmuş ancak 2012 yılında örgüt faaliyetlerine katılabilmştir. Kurucu üye ülkeler haricindeki diğer ortak üye ülkeler Şili, Bolivya, Peru, Kolombiya, Ekvador, Meksika’dır.

yaklaşık 386,000 varil olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁷³ Son on yılda artan petrol ihracatı karşılığında, Çin'in Venezuela'ya sağladığı kredi 60 milyar \$'dan fazla olmuştur.¹⁷⁴ Hindistan, Rusya ve İran ile petrole dayalı benzer iş birlikleri kurulup ticaret ilişkileri güçlendirilmiştir. Tüm bu girişimler göstermektedir ki; Venezuela'nın petrol ihracatı, bölge içindeki entegrasyonun sağlanmasına yardımcı olmuş ve ABD'ye alternatif pazarlar ile ilişkilerin kurulmasına hizmet etmiştir.

ABD'nin Venezuela'dan yaptığı ham petrol ve petrol ürünleri ithalatı 1998 yılında günlük 1,7 milyon varil iken, dış ticarete izlenen politikalar neticesinde bu rakam yıllar içerisinde azalarak 2017 yılında günlük 610 bin varil olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁵ Bu azalışa rağmen, ABD hala Venezuela'nın en önemli dış ticaret partneridir. 2017 yılı verilerine göre, ihracat gelirlerinin %34,8'i ABD'den sağlanırken, ithalat harcamalarının %24,8'i ise ABD'ye yapılmaktadır.¹⁷⁶

Şekil 8: Venezuela'nın Ticaret Partnerleri ve Ticaret Payları (2017)

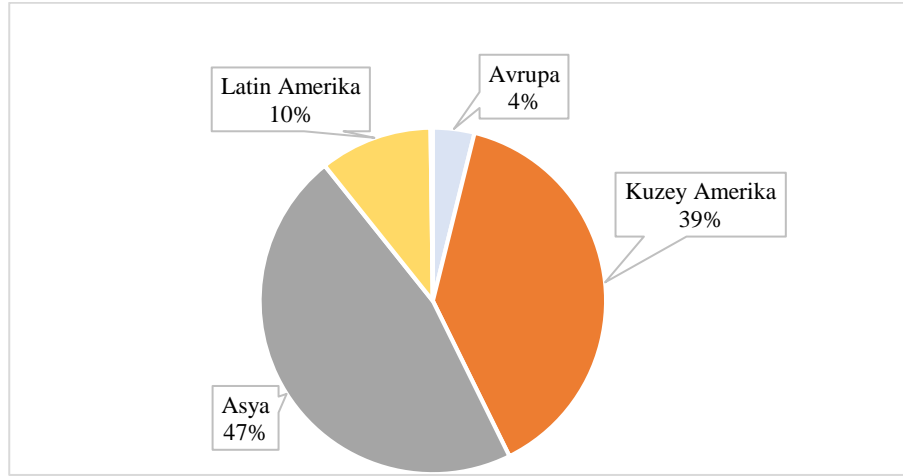
Kaynak: CIA, *The World Factbook*, (t.y.) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ve.html> (5 Şubat 2019).

¹⁷³ EIA, Country Analysis Brief: Venezuela, 2018, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=VEN> (22 Şubat 2019).

¹⁷⁴ Venezuela To Significantly Increase Oil Exports To China, *Al Jazeera News*, 19 Eylül 2018, <https://www.aljazeera.com/news/2018/09/venezuela-significantly-increase-oil-exports-china-180919070322004.html> (6 Ocak 2019).

¹⁷⁵ EIA, *U.S. Net Imports from Venezuela of Crude Oil and Petroleum Products*, (t.y.) <https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=mtntusve2&f=a> (22 Şubat 2019).

¹⁷⁶ CIA, *The World Factbook*, (t.y.) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ve.html> (5 Şubat 2019).

Şekil 9: Venezuela'nın Bölgelere Göre Ham Petrol İhracatı (2018)

Kaynak: OPEC Data, OPEC Members' Crude Oil Exports by Destination, (t.y.) <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (21 Nisan 2019).

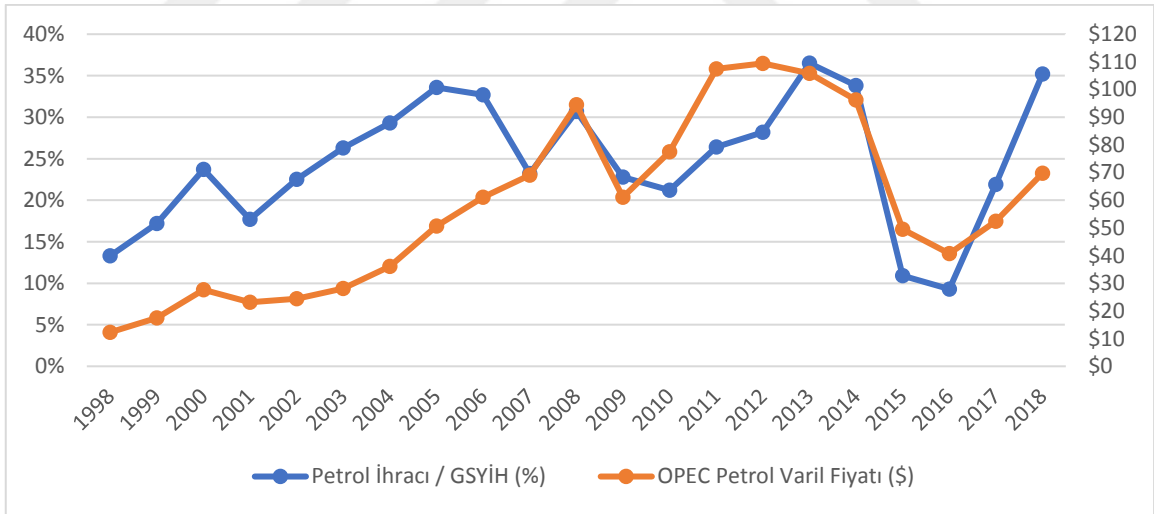
4.2. Hollanda Hastalığı Olgusunun Venezuela Makroekonomik Verileriyle Değerlendirilmesi

Hollanda Hastalığı, doğal kaynakların yeni keşfedildiği ülkelerde veya halihazırda kaynak zengini olan ülkelerde kaynak fiyatlarındaki artış sonucunda ortaya çıkan ani zenginleşmenin, sektörlerin yapısını ve büyüme oranlarını olumsuz etkileyebilme durumu olarak açıklanmaktadır. Venezuela'nın sahip olduğu en zengin kaynak olan petrol, 20. yüzyılın başlarında keşfedildiğinde ülkeye büyük miktarda döviz girişi gerçekleşmiştir. Petrol üreten ülkeler arasında güçlü bir yer edinen Venezuela'da kaynak kazançları, küresel petrol şoklarının etkisiyle artan petrol fiyatları sayesinde olağanüstü boyutlara ulaşmıştır. Petrolden elde edilen döviz kazancının yönetiminde yapılan hatalar, Venezuela'da 1980'li yıllarda petrol fiyatlarının düşmeye başladığı dönemde hissedilmeye başlamıştır.

2000'li yılların başlarında artmaya başlayan petrol fiyatları, Venezuela'da petrol gelirlerinin yönetimi konusundaki aksaklıkların ortaya çıkmasını geciktirmiştir. 2013 yılı itibariyle düşmeye başlayan fiyatlar, Venezuela'da Hollanda Hastalığı semptomlarının görünürlüğünü arttırmış ve makroekonomik değişkenler üzerindeki yansımaları oldukça ağır olmuştur.

4.2.1. Petrol Fiyat Değişimlerinin Venezuela İhracat Gelirlerine Etkisi

Petrol fiyatları, uluslararası ticaretin gidişatını belirlerken; uluslararası ekonomik ve siyasi gelişmeler de petrol fiyatlarının gidişatını belirlemektedir. OPEC ülkelerinin uygulamaya başladıkları kontrollü arz politikasıyla, toplam üretimde günlük 4 milyon varillik azalma gerçekleşmiştir. Üretimdeki azalışa karşılık küresel talebin tekrar artmaya başlamasıyla birlikte petrol fiyatları yükselmiştir.¹⁷⁷ 2001 yılına kadar süren petrol fiyat artışları, 11 Eylül saldırısı sonrası düşüşe geçmiştir. 2002 yılında Venezuela’da gerçekleşen darbe girişimi ve petrol sektöründe grev yapılması sonucunda üretimin sekteye uğraması, 2003 yılına fiyat artışı olarak yansımıştır. Aynı dönemde ABD’nin Irak’a savaş ilan etmesi, fiyat artışını tetikleyici bir diğer unsur olmuştur. 2003-2009 yılları arasında fiyat artışları sürekli artma eğiliminde olmuştur. 2008 küresel krizinin etkisiyle 2009 yılında petrol varil fiyatı 61,06\$’a düşmüş olsa da 2010 yılında tekrar artmaya başlamış ve 2011-2012 yıllarında sırasıyla 107,46\$ ve 109,45\$ gibi rekor seviyelere yükselmiştir.

Şekil 10: Petrol Fiyatı ve Venezuela'nın Petrol İhracatının GSYİH'ya Oranı

Kaynak: OPEC Data, OPEC Reference basket in nominal and real terms, OPEC Members' values of petroleum exports, (t.y.) <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (6 Mayıs 2019); IMF, World Economic Outlook Database, Nisan 2019, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselser.aspx?c=299&t=1> (6 Mayıs 2019). Statista

¹⁷⁷ Şule Özkaya, "Petrol Fiyatlarının Ekonomilere Etkisi", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, T.C. Dış İşleri Bakanlığı, Sayı.1 (Şubat 2001).

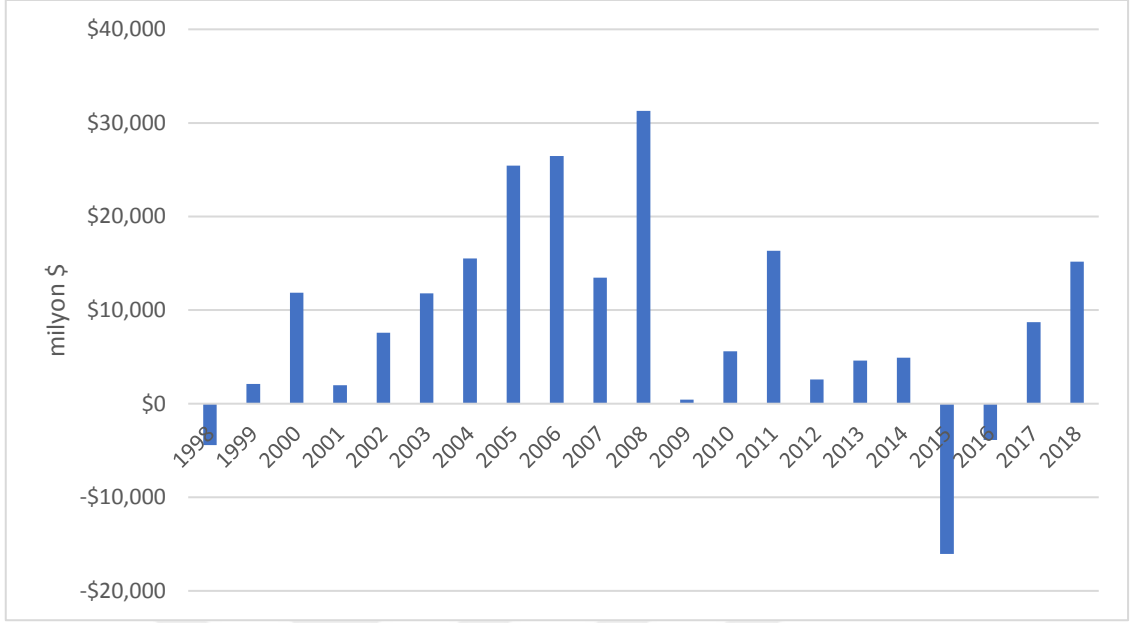
Petrol ithal eden ülkeler için fiyat artışları her zaman dezavantaj yaratırken, petrol ihraç eden ülkeler ise fiyat artışları yaşandığında, kısa dönemde gelirlerini arttırarak avantaj sağlamaktadır. Ancak bu avantaj, ülkenin üretim anlayışını değiştirmekte ve uzun dönemde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

GSYİH içinde petrol ihraç gelirlerinin seyri, küresel petrol fiyatları ile doğrudan ilişkilidir. Petrol fiyatlarında yaşanan artışlar, Venezuela'nın petrol ihracatını arttırmakta ve ülkeye bol miktarda döviz girişi sağlamaktadır. Petrol gelirlerinin artmasıyla ülke, döviz gelirlerine daha bağımlı hale gelmekte ve bu sebepten ekonomik kırılganlık artmaktadır. Şekil 10'da görüldüğü üzere; GSYİH içinde petrol ihraç gelirlerinin payının, petrol fiyatlarıyla aynı doğrultuda ilerliyor olması, Venezuela ekonomisinin petrol fiyat duyarlılığını yansıtmaktadır.

Venezuela'nın toplam ihracatında petrolün ilk sırada olması, GSYİH içinde petrol gelirlerinin payının artmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla ekonominin doğal kaynak sektöründe yoğunlaşması ve uluslararası kaynak fiyatlarına göre şekillenmesi, Venezuela'da Hollanda Hastalığı'nın incelenmesi için ilk veriyi oluşturmaktadır.

4.2.2. Cari İşlemler Dengesi

1998 yılı itibariyle artan petrol fiyatları, ihracat gelirlerinin artmasına ve cari işlemler dengesinin fazla vermesine neden olmuştur. OPEC ile ilişkilerin yoğunlaşması ve dış ticarete yeni aktörlerle iş birlikleri kurulması bu süreçte destekleyici rol oynamıştır. Cari fazla, reel kurun değerlenmesine sebep olmuştur. Yerli para biriminin değer kazanması, uluslararası piyasada fiyatı belirlenen yabancı sanayi ürünlerinin görece daha ucuz olmasına sebep olmuş ve Venezuela imalat sanayi ürünlerinin, ithal ürünler karşısında rekabet gücü zayıflamıştır. Petrol ihracatından elde edilen gelirlerin yaratmış olduğu cari fazla, Hollanda Hastalığı semptomlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Doğal kaynak ihracatına bağımlı olan ekonomilerde gözlemlenen bu semptomların çıkış noktası olan cari işlemler fazlası, Venezuela örneği için geçerli görülmektedir.

Şekil 11: Cari İşlemler Dengesi

Kaynak: OPEC Data, Current Account Balances in OPEC Members, (t.y.) <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (21 Mart 2019).

2008 küresel krizin etkileri ile ihracat gelirlerinde ciddi düşüşler yaşanmıştır. Buna rağmen, 2015 yılına kadar hala cari fazla verildiği görülmektedir. 2015 sonrası cari açığın ortaya çıkmasında en önemli etken petrol fiyatlarında yaşanan düşüşlerdir. Chavez dönemindeki yüksek petrol fiyatları, halefi Maduro döneminde 2013 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Petrol fiyatındaki bu azalış ile birlikte, fiyatlar yüksekken göz ardı edilen sorunlar daha sert biçimde kendini göstermeye başlamıştır.

4.2.3. Petrol ve Petrol Dışı Ticarete Konu Olan Malların Dış Ticaret

Göstergeleri

Corden ve Neary'nin oluşturduğu Hollanda Hastalığı teorik modelinin ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan mallar ayırımında; ticarete konu olmayan mallar hizmet sektörü olarak, ticarete konu olan mallar ise doğal kaynak sektörü ve imalat sektörü olarak ayrılmıştır. Ticarete konu olmayan hizmet sektöründe çıktıların fiyatları, ulusal talep ve arz koşullarıyla belirlenirken; petrol ve petrol dışı ticarete konu olan

malların fiyatları, dünya talep ve arz koşullarına göre şekillenmektedir.¹⁷⁸ Uluslararası piyasada belirlenen petrol fiyatının yükselmesi ile petrol ihracat gelirlerinin toplam ihracat gelirleri içindeki payı artmaktadır.

Tablo 15’te, GSYİH ve toplam ihracat içindeki petrol ihracat gelirlerinin payı verilmiştir. 1998 sonrası petrol fiyatlarının artmaya başlaması petrol ihracat gelirlerinin yükselmesini sağlamıştır. 2001 yılına kadar artan gelirler, 2001-2003 yılları arasında darbe girişimi ve grevin olumsuz etkileri nedeniyle düşmeye başlamıştır. 2004 yılında siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların azalmasıyla birlikte petrol sektörü toparlanmaya başlamıştır. 2008 küresel krizine kadar yüksek seviyelerde olan petrol fiyatları, Venezuela’da petrol ihracat gelirlerinin hem GSYİH hem de toplam ihracat içindeki payını arttırmıştır. Krizin etkisiyle düşen fiyatlar kısa süre içinde toparlanarak 2013 yılına kadar yükselmeye devam etmiştir. Ülkeye büyük miktarda döviz girişi gerçekleşmesi ile birlikte değerlendirilen ulusal para birimi, Venezuela’nın petrol dışı mallarda rekabet edebilirliğinin zayıflamasına ve bu mallarda dışa bağımlılığın artmasına yol açmıştır. Ekonominin petrol gelirlerine odaklı yapısını değiştirmek için uygun politikalar geliştirilememiştir. 2013 yılında petrol fiyatları düşmeye başladığında ülkenin en temel gelir kaynağı kesintiye uğramıştır. 2012 yılında petrol varil fiyatı 109 dolar olarak en yüksek seviyesinde iken petrol ihracat geliri de 93 milyar dolar civarındadır. 2016 yılında 40 dolara düşen petrol varil fiyatından sonra petrol ihraç geliri 25 milyar dolara düşmüştür.

¹⁷⁸ Oomes ve Kalcheva, s.8.

Tablo 15
Petrol İhracatının GSYİH ve Toplam İhracat İçindeki Payı

Yıllar	Petrol İhracatı (milyon \$)	Petrol İhracatının GSYİH İçindeki Payı (%)	Petrol İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
1998	12.178	13,3%	68,8%
1999	16.735	17,2%	79,8%
2000	27.874	23,7%	83,1%
2001	21.745	17,7%	81,5%
2002	21.532	22,5%	80,4%
2003	22.029	26,3%	80,9%
2004	32.871	29,3%	82,9%
2005	48.143	33,6%	86,4%
2006	57.972	32,7%	88,4%
2007	51.531	23,2%	73,4%
2008	89.034	30,7%	92,7%
2009	54.178	22,8%	92,6%
2010	62.317	21,2%	93,2%
2011	88.131	26,4%	94,0%
2012	93.569	28,2%	95,6%
2013	85.603	36,5%	96,5%
2014	71.731	33,8%	96,0%
2015	35.136	10,9%	94,3%
2016	25.942	9,3%	94,6%
2017	31.497	21,9%	98,3%
2018	34.674	35,2%	99,1%

Kaynak: OPEC Data, OPEC Members' values of petroleum exports, (t.y.) <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (6 Mayıs 2019); IMF, World Economic Outlook Database, Nisan 2019, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselser.aspx?c=299&t=1> (15 Mayıs 2019).

Petrol dışı ticarete konu olan malların ithal edilmesi ve hükümet tarafından bu mallarda üretim artışını teşvik edici motivasyonun oluşturulmaması nedeniyle toplam ihracat içinde çeşitlilik sağlanamamış hatta azalmıştır. Dolayısıyla toplam ihracat neredeyse petrol ihracatı ile eş değer duruma gelmiştir. Öyle ki, 2018 yılında petrol ihracatının toplam ihracat içindeki payı %99,1'e yükselmiştir.

Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerde, doğal kaynak gelirlerinin artmasıyla yerli paranın değer kazanması ve imalat sektörünün dışlanması, Hollanda

Hastalığı olgusunun en temel göstergesidir. Artan gelirlerle doğru orantılı olarak toplam talepte artış beklenmektedir. Ekonominin genelindeki talep artışı, yurtiçi fiyatların yükselmesine yol açmaktadır. Yurtiçi talep koşullarından en fazla etkilenen sektör olan hizmet sektörünün fiyatları görece artmaktadır. Teorik modelde de belirtildiği gibi ticarete konu olmayan sektörde nispi fiyatların artması, reel döviz kuru artışını tetiklemektedir.

Tablo 16
Enflasyon ve Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi

Yıllar	Enflasyon %	Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi (2010=100)
1998	35.782	67,48
1999	23.570	76,98
2000	16.206	79,97
2001	12.531	85,06
2002	22.434	66,51
2003	31.091	57,75
2004	21.747	55,77
2005	15.955	54,58
2006	13.663	57,81
2007	18.699	63,35
2008	31.441	75,96
2009	28.589	99,08
2010	29.062	100,00
2011	27.150	70,81
2012	21.110	84,99
2013	38.525	83,23
2014	57.311	128,96
2015	111.798	310,03
2016	254.391	740,58
2017	493.601	*
2018	929.789.500	*

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, Nisan 2019,
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselser.aspx?c=299&t=1> (15 Mayıs 2019);
 World Bank, National Account Data, Real effective exchange rate index.
<https://data.worldbank.org/indicator/PX.REX.REER?locations=VE> (11 Ocak 2019).
 (*) Venezuela reel efektif döviz kuru endeksi için Dünya Bankası verilerinden faydalanılmış olup, 2017 ve 2018 yıllarının reel efektif döviz kuru endeksine ulaşılamamıştır.

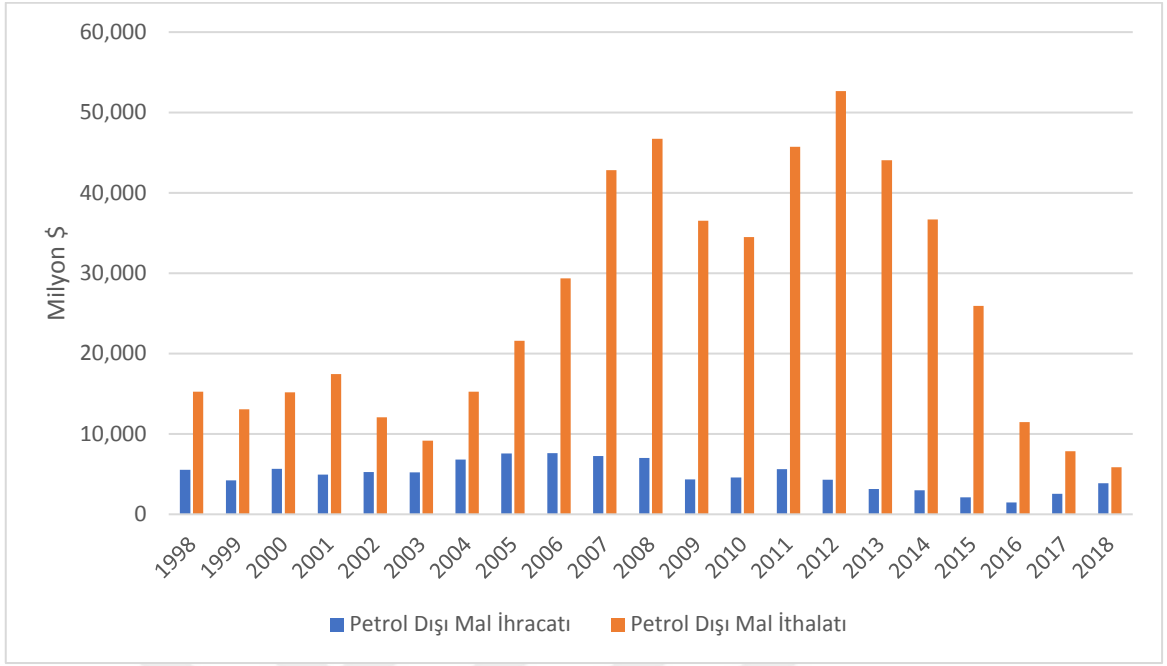
Reel döviz kuru artışıyla, yerli imalat sanayi ürünleri yurtdışı pazar fiyatlarına oranla daha pahalı hale gelmekte ve yerli tüketiciler, uluslararası rekabet gücü zayıflayan sanayi mallarında ithalata yönelmektedirler. Ucuzlayan ara mal ve yatırım mallarının ithal edilmesi, dışa bağımlılığı arttırmakta ve sanayide yatay ve dikey bağlantıların kopmasına neden olmaktadır.¹⁷⁹ Dolayısıyla petrol fiyat artışlarının yaşandığı yıllarda petrol ihracatı artmakta iken, petrol dışı ticarete konu olan mallar sektöründe ithalat ile ihracat arasındaki fark açılmaktadır. Özellikle 2013 yılından itibaren azalan petrol gelirleri, imalat üretiminin gittikçe zayıfladığı bir ortamda ulusal talebin karşılanamaması ve enflasyonun önlenemez boyutlarda ilerlemesine yol açmaktadır.

Venezuela’da 1998 yılı sonrasında artmaya başlayan petrol gelirlerinin, petrol dışı ticarete konu olan mallar üzerindeki etkisi, Şekil 12’de dış ticaret verileri ile gösterilmiştir. Artan döviz girişi ile reel kurun değerlenmeye başlaması, petrol dışı mallarda ithalatın tercih edilmesine neden olmuştur. Özellikle petrol gelirlerinin en yüksek olduğu 2007-2008 ve 2011-2012 yıllarında petrol dışı mallardaki ithalat artışı dikkat çekmektedir. Petrol dışı ticarete konu olan malların yani imalat ürünlerinin üretimi düşmekte ve yıllar içinde sektörde uzmanlaşma azalmaktadır. 2007 yılının ilk yarısında toplam talepte %30 artış yaşanırken, sanayi üretiminin %7 oranında artması ithalat bağımlılığının boyutlarını gözler önüne sermektedir.¹⁸⁰ Hal böyle iken Venezuela ekonomisi dış şoklara karşı daha savunmasız duruma gelmektedir.

Petrolün toplam ihracatta artan payına karşılık imalat sektörünün toplam ihracata katkısı azalmıştır. 2014 yılında petrol dışı mallarda gerçekleşen ihracat, 1998 yılı ihracat rakamlarının yaklaşık olarak yarısı kadardır. Küresel krizin ihracat göstergelerinde yarattığı düşüş sonrasında gerçekleşen petrol dışı malların ihracatı bile 2014 yılındaki orandan daha yüksektir. Ülkenin son yıllarda içinde bulunduğu ekonomik kriz nedeniyle 2014 yılından itibaren petrol dışı ürünlerin ithalatı oldukça azalmıştır.

¹⁷⁹ Zeynep Ağdemir, “Venezuela Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.72, No.1 (2017), s.230.

¹⁸⁰ Steve Ellner, “Hugo Chavez First Decade In Office: Breakthroughs and Shortcomings”, **Latin American Perspectives**, Vol. 37, No. 1 (Ocak 2010), s.88.

Şekil 12: Petrol Dışı Malların Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon \$)

Kaynak: Banco Central de Venezuela (BCV), *Estadísticas, Comercio Exterior*, (t.y.) <http://www.bcv.org.ve/estadisticas/comercio-externor> (4 Nisan 2019).

Petrol dışı mallarda dışa bağımlılığın azaltılması konusunda başarı sağlanamamıştır. Petrol gelirleri düşmeye başladığında pahalı hale gelen ithalat mallarına erişim zorlaşmış ve zayıflayan yerli imalat sektörü yerli talebi karşılayamamıştır. Son yıllarda küresel petrol fiyatlarındaki düşüşten, petrol ihraç eden ülkeler arasında en fazla etkilenen ekonomi Venezuela olmuştur. Bunun en temel nedeni, petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde petrol ve petrol dışı ticarete konu olan mallara yönelik siyasi iradenin sektörel stratejileri yanlış yönlendirmesidir.

4.2.4. GSYİH’da Sektörlerin Payı

Gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir büyümenin kaynağını, katma değeri yüksek ürünlerde uzmanlaşan imalat sanayi oluşturmaktadır. Bu ekonomilerde büyümenin motoru olarak benimsenen sanayileşme stratejileri, teknoloji ve beşeri sermaye yatırımları ile geliştirilmektedir. Sınırlı, tükenbilir ve fiyatların dalgalı olduğu doğal kaynak sektörlerini büyümenin merkezine koyan ekonomilerde ise sanayileşme süreçleri olumsuz etkilenmektedir. Kaynak merkezli büyümeyi tercih eden ülkelerde, kaynak

gelirlerinin kamu ve özel tüketim harcamalarına yönlendirilmesi imalat sektörünün dışlanmasına yol açmaktadır. Kaynak fiyatları yükseldiğinde artan döviz gelirlerinin kısa dönemde büyüme performansında yarattığı pozitif etki, kaynak zengini ülkeler için yanıltıcı olmaktadır. Bu yanılgıya düşen ve süreci doğru yönetemeyen ülkeler, kaynak gelirlerinin imalat sektörü üzerindeki olumsuz etkisini göz ardı etmektedirler. Bu büyüme şeklinin uzun dönemli ve sürdürülebilir olmadığı bilincinde olan kaynak zengini ülkeler ise, kaynak gelirlerini sanayileşme sürecini desteklemek amacıyla kullanmaktadırlar.

Sanayileşme sürecinin aksadığı kaynak zengini ülkelerden biri olan Venezuela, petrol gelirlerinin ekonomide yarattığı illüzyonu, sektörel gerçekliklere tercih etmiştir. Petrol sektörünün gelişimi, imalat sektörünün geri plana itilmesine neden olmuştur. Ülkenin GSYİH içindeki imalat sanayi katma değer payı, 1998-2014 yılları arasında azalış eğilimindedir.¹⁸¹

Sektörlerin GSYİH'daki katma değer yüzdelerinin hesaplanmasında, Birleşmiş Milletler'in "Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırması (The International Standard Industrial Classification of All Economic Activities-*ISIC*)"¹⁸² kapsamındaki sektör ayrımlarından faydalanılmıştır.* Raporla tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin içerdikleri faaliyetlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Tarımsal faaliyetlerin kapsamına, ormancılık ve balıkçılık da dahil edilmektedir. Sanayi faaliyetleri içerisinde imalat, elektrik, su, gaz ve inşaat sektörü katma değerleri yer almaktadır. Madencilik faaliyetleri ayrı bir başlık altında yer alırken, petrol ürünlerinin rafinasyonu imalat sektörüne dahil edilmektedir. Hizmetlerde; ticaret, finans, bankacılık, otelcilik, ulaşım, eğitim, sağlık, emlak gibi faaliyetler bulunmaktadır.

¹⁸¹ *World Bank Data, Manufacturing value added (% of GDP), (t.y.)*
<https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?locations=VE> (21 Kasım 2018).

¹⁸² *ISIC, Revision 4, 2008,* https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_4rev4e.pdf (2 Kasım 2018).

(*) 01-03 aralığı tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetleri, 05-09 aralığı madencilik, 10-43 aralığı sanayi, 45-99 aralığı hizmet sektörü faaliyetlerini göstermektedir.

Tablo 17
Sektörlerin GSYİH 'ya Katma Değer Oranları

Yıllar	Tarım	İmalat	Diğer sanayi	Sanayi (inşaat dahil)	Hizmet
1998	4,95%	19,02%	21,55%	40,57%	45,80%
1999	4,35%	18%	24,25%	42%	45,77%
2000	3,93%	18,52%	27,88%	46,40%	43,08%
2001	4,23%	16,98%	25,93%	42,91%	45,97%
2002	3,84%	16,43%	30,22%	46,65%	43,25%
2003	4,31%	17,11%	31,73%	48,84%	41,52%
2004	3,71%	16,45%	34,66%	51,11%	37,27%
2005	3,69%	15,07%	38,01%	53,08%	35,07%
2006	3,65%	13,90%	38,02%	51,92%	36,35%
2007	3,81%	13,33%	35,95%	49,28%	39,35%
2008	4,16%	12,84%	37,77%	50,61%	38,79%
2009	5,66%	13,62%	27,19%	40,81%	45,91%
2010	5,37%	11,09%	37,31%	48,40%	39,03%
2011	5,01%	11,64%	36,99%	48,63%	38,64%
2012	5,02%	11,76%	33,04%	45,16%	44,87%
2013	4,90%	11,51%	33,22%	44,73%	45,56%
2014	5,02%	12,07%	25,17%	37,24%	51,66%

Kaynak: World Bank Data, Agriculture, forestry and fishing, value added (% of GDP), (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=VE> (21 Kasım 2018). ; World Bank Data, Manufacturing, value added (% of GDP), (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?locations=VE> (21 Kasım 2018). ; World Bank Data, Industry (including construction), value added (% of GDP), (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?locations=VE> (21 Kasım 2019). ; World Bank Data, Services, value added (% of GDP), (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.ZS?locations=VE> (21 Kasım 2018).

(*) ISIC Rev.4 raporunda petrol rafinasyonu imalat sektörüne dahil edilmekte, maden çıkarma faaliyetleri ise madencilik sektörü başlığı altında değerlendirilmektedir. Tüm sektörlerin GSYİH içindeki katma değer payı Dünya Bankası verilerinde yer almaktadır ancak Venezuela madencilik sektörünün GSYİH'daki katma değer verileri mevcut değildir. Bu nedenle tabloda, Dünya Bankası verilerinden elde edilen sektörlerin GSYİH'ya katma değer oranlarına yer verilirken, maden çıkarma faaliyetlerinin yer aldığı madencilik sektörünün katma değer oranlarına yer verilmemektedir.

1998-2014 yılları arasında sanayi faaliyetlerinin GSYİH'ya katkısı genel olarak artış göstermektedir. Artış, petrol rafinasyonu ve inşaat sektörlerinde gerçekleşen büyümeden kaynaklanmaktadır. Sanayi sektörünün GSYİH'daki katma değerinde, 2008 krizinden sonra %10'luk düşüş yaşanmaktadır. Ancak sektörün katma değer oranı 2010-2011 yıllarında tekrar eski seviyesine yükselmektedir. 2013 yılında petrol fiyatlarının

azalması sanayi sektörünü de olumsuz etkileyerek GSYİH'daki payını tekrar azaltmaktadır.

Sanayi faaliyetlerinin GSYİH'ya toplam katkısının arttığı yıllarda, imalat sektörünün katma değer oranı azalmaktadır. İnşaat sektörü başta olmak üzere diğer sanayi kolları, imalat sektörüne kıyasla GSYİH'da daha fazla katma değer yaratmaktadır. 1998 yılında imalat sanayinin katkısı %19 iken, 2014 yılında bu oran %12'ye düşmektedir. Petrol ürünleri rafinasyonunun, imalat sektörüne dahil edilerek hesaplandığı göz önünde bulundurulduğunda; petrol rafinasyonu haricindeki imalat katma değerinin çok daha düşük olacağı tahmin edilmektedir.

Petrol gelirlerinin artışı ve inşaat sektörü yatırımlarının artması ile imalat sektöründe daralma yaşanmıştır. Hizmet sektörü 2002 yılına kadar GSYİH'ya sanayi sektöründen daha fazla katkı sağlarken, 2009 yılı dışında 2002-2013 arasında sanayi faaliyetlerinin GSYİH'ya katkısı artmaktadır. İmalat sektörünün katkısında düşüş yaşanırken hizmet sektöründeki düşüşler daha az oranda gerçekleşmektedir. 2014 yılında imalat sektörü en düşük oranlarından birini yaşarken, hizmet sektörü %51 katkı oranıyla 1998 yılından bu yana en yüksek seviyesine yükselmiştir. Petrol gelirlerinin artması hizmet sektörü üzerinde olumlu etki yaratırken imalat sektörünün dışlanmasına yol açmıştır. Toplam sanayi içerisinde imalatın payının azalması ve hizmet sektörlerindeki artışa göre imalat sektörünün GSYİH'ya katkısının azalmış olması, Venezuela'da sanayisizleşme olgusunun göstergesidir.

Venezuela ihracatı sanayi yoğunluğu bakımından diğer Latin Amerika ülkelerinin gerisinde kalmaktadır. İmalat ihracatının toplam ihracat içindeki payı ile orta ve yüksek teknolojili ürünlerin toplam ihracat içindeki payının düşük olması, Venezuela ekonomisinin sanayileşme ve bu alanda rekabet edebilme becerisinin sınırlı olduğu anlamına gelmektedir.¹⁸³

¹⁸³ Nicholson ve Kulkarni, s.64.

4.2.5. Sektörel Büyüme Oranları

2002-2003 yıllarında yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler, sektörel büyüme oranlarını olumsuz etkilemiştir.¹⁸⁴ En büyük kayıp madencilik, imalat ve inşaat sektörlerinin büyüme oranlarında yaşanmış olup, toplam GSYİH 2002 yılında %8,9; 2003 yılında %7,8 oranında küçülmüştür. Darbe ve grev tehdidi atlatıldıktan sonra petrol fiyatlarında yaşanan artışların etkisiyle, Chavez'in petrol sektörü üzerinde devlet kontrolünü sağlamaya yönelik başlattığı çalışmalar ilerletilmiştir. Tarım ve sosyal hizmetler alanında yapılan yatırımlar da sonuç vermeye başlamış ve 2004 yılında tüm sektörlerde iyileşme söz konusu olmuştur. Negatif büyümenin gerçekleştiği iki yılın ardından 2004 yılı, 1998-2014 yılları arasında GSYİH'nın %18,3 ile en fazla büyüme gösterdiği yıl olmuştur.

2009 yılında küresel krizin etkisiyle sektörel büyüme oranları düşmüştür. Krizden en fazla etkilenen sektörler, petrol gelirlerinin azalmasıyla %7,4 oranında düşüş yaşayan madencilik sektörü ve %6,4 oranında küçülen imalat sektörü olmuştur. 2011-2012 yıllarında krizin etkilerinin azalması ile birlikte özellikle inşaat, finansal aracılık ve ticaret gibi hizmet faaliyetlerinin büyüme oranları artış gösterirken imalat sanayinin büyüme oranları azalmıştır. Petrol gelirlerinin artması, ekonomide harcama eğilimini arttırmıştır. Yurtiçi talebin genişlemesiyle birlikte hizmet sektöründe nispi fiyatlar yükselmiş ve büyüme gerçekleşmiştir. Reel döviz kurunun değerlenmesi ile görece ucuz hale gelen yurt dışı imalat ürünleri, ithalat yoluyla karşılanmış ve yurt içi imalat sektörü daralmıştır. Petrol gelirlerindeki artışa bağlı olarak hizmet sektörü büyüme oranlarının artması, imalat sektörünün büyüme oranları ve GSYİH'ya katkısının diğer sektörlerle oranla azalarak sanayisizleşmeye yol açması, Venezuela'da Hollanda Hastalığı'nın "harcama etkisinin" yaşandığının göstergesidir.

¹⁸⁴ *Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC)-CEPALSTAT, Statistics and Indicators, (t.y.)* https://estadisticas.cepal.org/cepalstat/WEB_CEPALSTAT/estadisticasIndicadores.asp?idioma=i (12 Şubat 2019).

Tablo 18
Ekonomik Faaliyete Göre Yıllık GSYİH Büyüme Oranları (%)

Yıllar	Tarım, Hayvancılık, Ormancılık	Madencilik	İmalat	Elektrik, su, gaz	İnşaat	Ticaret, otelcilik, onarım	Ulaşım, depolama, iletişim	Finansal aracılık, emlak, kiralama	Toplumsal- Sosyal hizmetler	GSYİH
1998	3,5	0,6	-1,7	0,5	1,4	-1,3	-0,1	0,6	-0,4	0,3
1999	1,9	-6,4	-7,3	-2,2	-17,4	-5,3	-7,5	-6,7	-3,9	-6,0
2000	6,5	2,4	4,8	4,7	4,0	4,8	7,6	0,5	2,2	3,7
2001	2,0	2,6	0,3	4,8	13,5	4,2	2,8	3,4	2,4	3,4
2002	-0,8	-12,9	-13,7	2,1	-8,4	-12,4	-4,4	-3,1	-0,2	-8,9
2003	-1,3	-0,3	-7,4	-0,5	-39,5	-9,8	-6,5	-3,3	3,4	-7,8
2004	4,4	9,6	23,9	8,5	25,1	28,1	18,7	15,9	10,6	18,3
2005	9,8	2,8	6,0	11,2	20,0	21,5	18,4	13,9	8,1	10,3
2006	1,0	-1,9	7,3	4,9	30,6	15,6	18,9	18,3	6,9	9,9
2007	2,6	-2,7	3,2	2,6	20,8	16,3	17,5	11,0	7,3	8,8
2008	3,5	2,9	1,3	5,0	10,5	4,7	12,9	-1,1	6,7	5,3
2009	1,0	-7,7	-6,4	4,1	-0,2	-7,7	3,4	-1,2	2,3	-3,2
2010	0,9	-1,8	-2,3	-5,8	-7,0	-6,2	4,2	-2,8	1,7	-1,5
2011	-1,1	1,6	2,9	5,0	4,8	5,3	6,7	6,0	5,6	4,2
2012	3,1	1,0	1,7	3,8	16,6	8,4	6,8	13,3	5,9	5,6
2013	0,5	-0,1	-0,2	3,3	-2,3	3,0	3,1	9,4	3,6	1,3
2014	-4,7	-4,3	-6,9	-1,0	-7,0	-10,2	0,7	4,2	1,1	-3,9

Kaynak: ECLAC-CEPALSTAT, *Statistics and Indicators*, (t.y.)
https://estadisticas.cepal.org/cepalstat/WEB_CEPALSTAT/estadisticasIndicadores.asp?idioma=i
 (12 Şubat 2019).
 (*) ECLAC-CEPALSTAT'ın Venezuela'da ekonomik faaliyete göre yıllık GSYİH büyüme oranı verileri 2014 yılına kadar mevcuttur.

4.2.6. İstihdam Oranları

Petrol sektörünün sermaye-yoğun yapısı, emek faktörünün bu sektöre geçişini kısıtlamaktadır. Temel Hollanda Hastalığı modelinde doğal kaynak sektöründe yaşanan zenginlik sonucunda, reel döviz kuru sabit kabul edildiğinde kaynak hareketi etkisiyle üretim faktörlerinin ticarete konu olan sektöre geçişi söz konusudur. Ancak Venezuela petrol sektörünün sermaye-yoğun yapısı ve emek faktörünün kullanımının az olması, toplam istihdam içerisinde petrol sektörünün payının düşük olmasına yol açmaktadır. Bu durumda kaynak hareketi etkisinin Venezuela petrol sektörü için önemsiz olduğu sonucuna varılabilir. Toplam gelir artışıyla birlikte reel kurun değerlenmesi harcama

etkisini güçlendirmektedir. Hizmet sektöründe fiyat ve ücret artışları yaşanmakta iken imalat sektörünün yurt içi fiyatları değişmemektedir.

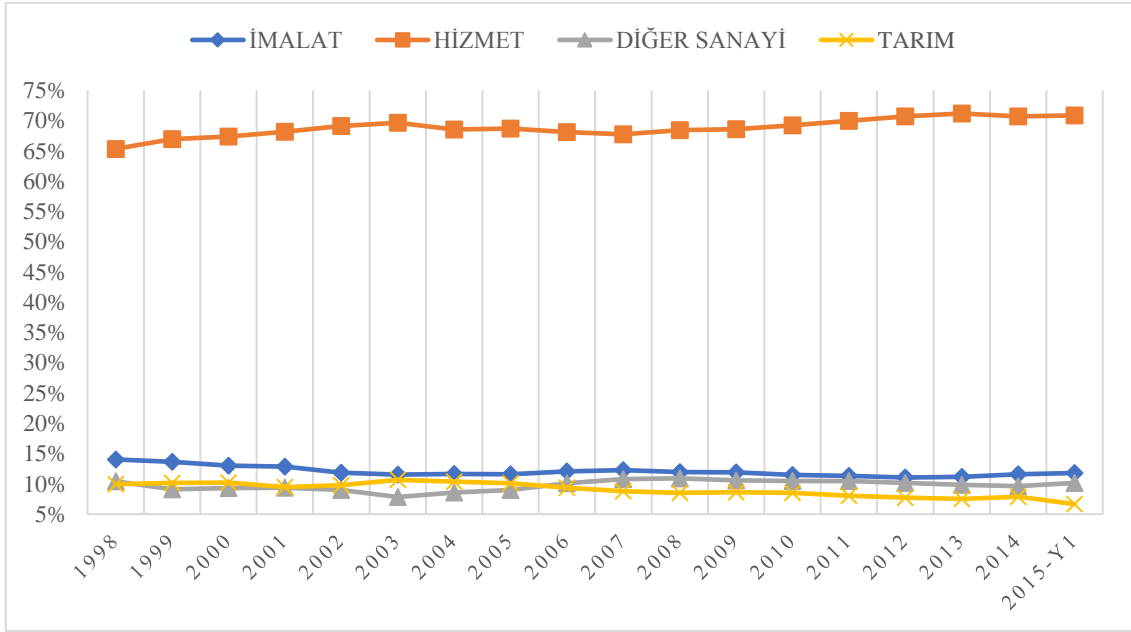
Tablo 19
2009-2013 Yılları Arasında Ücret Endeksi (1997=100)

Yıllar	Genel Ücret Endeksi	İmalat Sektörü Ücret Endeksi
2009	896,8	889,4
2010	1.129,8	1.115,5
2011	1.443,5	1.428,8
2012	1.834,8	1.822,0
2013	2.396,0	2.405,2

Kaynak: BCV, *Índice de Remuneraciones*, (t.y.) <http://www.bcv.org.ve/estadisticas/indice-de-remuneraciones> (8 Ocak 2019).

Artan petrol gelirlerinin etkisiyle Venezuela'nın genel ücret seviyesi yükselmiştir. Ancak imalat sektörü, ücret artışını fiyatlara yansıtamadığı için emeğin maliyeti artmakta ve sektörün karlılığı azalmaktadır. Dolayısıyla emek hareketliliği, doğal kaynaktan elde edilen zenginliğin etkisiyle ticarete konu olmayan mallara olan talebin artışına bağlı olarak, imalat sektöründen ziyade hizmet sektörüne doğru gerçekleşmektedir.

Venezuela Ulusal İstatistik Enstitüsü (INE) tarafından yayınlanan, 1998-2015 yılları arasında ekonomik faaliyete göre sınıflandırılan istihdam verilerine göre, imalat sanayisindeki istihdam oranında düşüş yaşandığı, buna karşılık hizmet sektörü istihdamında artış yaşandığı görülmektedir. İmalat sektörü, 1998 yılında toplam istihdamda %14,03'lük paya sahip iken 2015 yılının ilk yarısında bu oran %11,81'e düşmektedir. Hizmet sektörü istihdamı, 1998 yılında %65,34 oranında gerçekleşirken, 2015 yılının ilk yarısında %70,89 oranına yükselmektedir. Burada dikkat çekilmek istenen nokta, imalat sektörünün istihdam oranında düşüş yaşandığı yıllarda hizmet sektörünün istihdam oranının artmasıdır.

Şekil 13: Sektörel İstihdam Oranları

Kaynak: Instituto Nacional de Estadística (INE), *Sociales-Fuerza de Trabajo, Población de 15 años y más ocupada, según sector empleador y rama de actividad económica, 1º Semestre 1989-1º Semestre 2015*, (t.y.) http://www.ine.gov.ve/index.php?option=com_content&view=category&id=103&Itemid=40# (11 Aralık 2018).

(*) Venezuela Ulusal İstatistik Enstitüsü Ekonomik Faaliyet Türlerine göre istihdam oranları verilerinden hazırlanmıştır. Veriler 2015 yılı birinci yarıyla kadar mevcuttur. Hizmet sektörü istihdam oranları Ulusal İstatistik Enstitüsü (INE) verilerinde ayrı ayrı yer alan ticaret, restoran, oteller, ulaşım, iletişim, depolama, finans, sigorta, gayrimenkul, toplumsal, sosyal ve kişisel hizmetler kalemlerinin toplanması sonucu elde edilmiştir. Diğer sanayi sektörü istihdam oranları hidrokarbon ve madencilik, inşaat, elektrik, su, gaz sektörlerindeki istihdamın toplanmasıyla elde edilmiştir.

2003 yılı PDVSA çalışanlarının grevi ve grev sonrası Chavez hükümetinin kararıyla 18.000 personelin işten çıkarılması neticesinde petrol sanayisinin dahil olduğu hidrokarbon ve madencilik sektöründeki istihdam oranları düşmektedir. Venezuela ekonomisinin itici gücü kabul edilen petrol endüstrisindeki durgunluk, imalat sektörü istihdam oranlarını da olumsuz etkilemiştir.

Petrol ve imalat sektörlerindeki iş gücü hizmet ve tarım sektörüne geçmektedir. Venezuela’da petrol sektörü istihdam oranlarının bilinçli bir şekilde azaltılmak istenmesi, imalat sektöründeki iş gücünün petrol sektöründen ziyade hizmet sektörüne kaymasına neden olmaktadır. Özellikle 2007 sonrası imalat ve diğer sanayi istihdamının azalma eğiliminde olduğu ancak hizmet sektöründeki istihdamın arttığı gözlemlenmektedir. Hollanda Hastalığı semptomlarından biri olan “kaynak hareketi” etkisi petrol sektörü için ihmal edilebilir iken, reel kur artışının devreye girmesiyle artan harcamalar hizmet

sektöründe talep artışına sebep olmakta ve Venezuela’ da özellikle 2007 sonrasındaki yıllarda imalat sektöründen hizmet sektörüne emek göçü gerçekleşmektedir. Venezuela’da petrol sektöründe emek talebinin sınırlı olması ve harcama etkisi sonucunda hizmet sektöründe emek talebinin artması, harcama etkisinin kaynak hareketi etkisine göre daha baskın olduğunu göstermektedir.

4.2.7. Ekonomik Büyüme

Venezuela’da özellikle son yıllarda görülen düşük büyüme performansının açıklanmasında, petrol fiyatlarının düşüşüyle şiddetlenen Hollanda Hastalığı’nın etkisi önemli rol oynamaktadır. Yoğun döviz girişi olduğu dönemlerde değerlenen yerli para birimi aracılığıyla imalat sektörünün rekabet gücünü yitirmesi, Venezuela ekonomisinin kısır bir döngü içine girmesine neden olmuştur. GSYİH’nın %35’inin petrol gelirlerinden oluştuğu Venezuela’da, petrol fiyatları yükseldiğinde artan toplam gelirin etkisindeki kamu harcamaları ve yurtiçi talep artışı sayesinde kısa dönemli büyüme sağlanmıştır. Ancak artan tüketimin ithalat aracılığıyla karşılanması, sürdürülebilir büyümenin kaynağı olan sanayi üretiminin gelişimini engellemiştir.

Tablo 20
1998-2018 Yılları Arasında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Göstergeleri

Yıllar	GSYİH (cari fiyatlarla milyon \$)	Kişi başı GSYİH (cari fiyatlarla \$)	GSYİH Büyüme
1998	91.905	3.973,415	0,29
1999	97.239	4.121,578	-5,97
2000	117.676	4.823,961	3,68
2001	123.156	4.965,408	3,39
2002	95.570	3.790,656	-8,85
2003	83.670	3.265,553	-7,75
2004	112.189	4.309,504	18,28
2005	143.290	5.418,439	10,31
2006	177.531	6.609,949	9,87
2007	221.817	8.133,306	8,75
2008	289.741	10.464,263	5,27
2009	237.294	8.442,837	-3,20
2010	294.282	10.316,832	-1,48
2011	334.069	11.541,876	4,17
2012	331.457	11.287,303	5,62
2013	234.401	7.869,442	1,34
2014	212.347	7.029,892	-3,89
2015	323.595	10.568,100	-6,22
2016	279.249	9.092,020	-17,04
2017	143.841	4.717,533	-15,67
2018	98.468	3.373,685	-18

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, Nisan 2019,

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselser.aspx?c=299&t=1> (14 Mayıs 2019).

(*) IMF verilerinde GSYİH büyüme oranı sabit fiyatlarla yerli para birimi bolivar cinsinden hesaplanmıştır.

Venezuela’da kaynak bolluğunun yarattığı sanayisizleşmenin büyüme performansındaki olumsuz etkisi son yıllarda daha fazla hissedilmektedir. 1998 yılından sonra uygulanan para ve maliye politikaları kısa vadede büyüme oranlarını pozitif etkilemiş olsa da uzun dönemli büyümenin sağlanması için katma değer yaracak sektörlere yatırımlar arttırılmamıştır. Venezuela ekonomisi büyürken eş zamanlı olarak ithalat bağımlılığının artması, yerli üretimin büyümemesi ya da azalmasına neden olmaktadır. Mevcut sanayi sektöründe arttırılan kamulaştırma faaliyetleri özel sektörün yatırım kararını olumsuz etkilemiştir. İç ve dış borçlanmanın arttığı Venezuela

ekonomisine karşı oluşan güvensizlik, doğrudan yabancı yatırımların azalmasına¹⁸⁵ ve sermaye çıkışına neden olmaktadır. 2012 yılından itibaren sürekli düşme eğilimindeki büyüme göstergelerine sahip olan ekonomi, 2018 yılında %18 oranında küçülmüştür. Ülkenin içinde bulunduğu kriz ortamından çıkmasını sağlayacak güçlü bir sanayi sektörü bulunmamaktadır. Venezuela'da kaynak gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisinin, kısa sürede atlatılması mümkün görünmemektedir.

20. yüzyılın büyük bir bölümünde Latin Amerika'nın en zengin ülkesi kabul edilen ve 1960-1970'li yıllarda OPEC ülkeleri içinde en fazla üretim yapan Venezuela'nın petrol sektörünün 2018 yılında geldiği durum petrol ihraç eden bazı ülkeler ile karşılaştırılmıştır. 2018 yılında dünyada kanıtlanmış ham petrol rezervinin en fazla olduğu ülke olmasına karşın, petrol üretimi ve ihracatı en düşük olan ülke Venezuela'dır.

Tablo 21
Seçilmiş OPEC Ülkelerinin 2018 Yılı Petrol Göstergeleri

	Kanıtlanmış Ham Petrol Rezervi (milyon varil)	Petrol İhracatı (milyon \$)	Ham Petrol Üretimi (günlük bin varil)	Ham Petrol İhracatı (günlük bin varil)
OPEC	1.189.804	648.682,5	31.755,9	24.669,9
Venezuela	302.809	34.674,3	1.510,2	1.273,1
İran	155.600	60.197,6	3.553,0	1.849,6
Irak	145.019	68.191,9	4.410,0	3.862,0
Kuveyt	101.500	58.393,0	2.736,6	2.050,0
Suudi Arabistan	267.026	194.358,3	10.317,3	7.371,5
Birleşik Arap Emirlikleri	97.800	74.940,4	3.008,3	2.296,5

Kaynak: OPEC Data, OPEC Members' facts and figures ,2018, 2019, <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (3 Mayıs 2019).

¹⁸⁵ UNCTADstat, *Foreign Direct Investment*, (t.y.) <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx> (5 Nisan 2019).

5. SONUÇ

Egemen bir doğal kaynak sektörüne sahip ülkelerde; artan kaynak fiyatlarının ekonomide yarattığı olağanüstü kazançlar, ulusal para biriminin değerlendirilmesi ve imalat sektörünün dışlanmasına neden olmaktadır. Ekonomi politikaları aracılığıyla hiçbir önlem alınmadığı takdirde, artan kaynak gelirlerinin ekonomiye etkisi bu şekilde gerçekleşmektedir. Venezuela’da petrol gelirlerinin reel kur artışı yoluyla sektörel yapı üzerinde yarattığı değişiklikler Hollanda Hastalığı semptomlarıyla örtüşmektedir.

1998 sonrasında artan petrol fiyatları Venezuela’nın ihracat gelirlerini ve ihracata olan bağımlılığını arttırmıştır. 2002-2003 döneminde darbe ve grev nedeniyle artan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar petrol endüstrisinin üretiminde ciddi düşümlere yol açmış olsa da 2004 yılından itibaren ekonomi hızla toparlanma sürecine girmiştir. OPEC ile yapılan anlaşmalar neticesinde üretim kotlarına sadık kalmaya başlayan Venezuela ve diğer üye ülkeler, küresel petrol arzını yönlendirmede başarı sağlayarak fiyat artışlarının devam etmesini sağlamışlardır. Uzun süre devam eden fiyat artışlarından elde edilen kazançlar, yurtiçi talebin canlanmasına ve harcamaların artmasına neden olmuştur. Petrol sektörünün sermaye yoğun yapısı nedeniyle emek faktörünün kaynak hareketi kısıtlıdır. Bu nedenle artan petrol gelirlerinin etkisi, Venezuela ekonomisinde “kaynak hareketinden” ziyade “harcama etkisi” yoluyla hissedilmektedir. Döviz girişinin yarattığı talep artışı vasıtasıyla hizmet sektörü genişlemekte, fiyatlar ve ücretlerin genel seviyesi artmaktadır. Uluslararası piyasalarda fiyatı belirlenen imalat mallarının daha ucuz hale gelmesi ile yurtiçi üretim azalmaktadır. Venezuela’da 2004 yılından itibaren petrol dışı ticarete konu olan sektörün ithalat ve ihracatı arasındaki fark büyümektedir. Üretimin azalması, iş gücünün hizmet sektörüne kaymasına neden olmuştur. Reel döviz kurundaki artışların etkisiyle imalat sektöründe yaşanan daralma Venezuela’da “dolaylı sanayisizleşme”nin yaşandığını göstermektedir. Petrol gelirlerinin ekonomide yarattığı yapay büyüme yanılığısına düşen hükümet tarafından arttırılan sosyal politikalar, verimli sanayi politikaları ile desteklenememiştir. Petrol fonunda toplanan gelirler de sosyal projeler ve yardımlar için kullanılmıştır. Güçlü ve rekabetçi bir imalat sanayisinin oluşması için verimli politikalar üretilememiş ve ülke Hollanda Hastalığı’na karşı daha savunmasız hale gelmiştir.

Nitekim, petrol fiyatları yüksekken göz ardı edilen sorunlar, fiyatlar düşmeye başladığında daha ağır biçimde kendini göstermiştir. Ekonomik büyüme aracı olarak tek başına petrolün kullanılmasının imalat sektöründe yarattığı etkinsizlik nedeniyle petrol gelirleri azaldığında başvurulacak verimli bir sanayi sektörü bulunamamıştır. Petrol gelirlerine bu denli bağımlı olmanın küresel fiyatlara karşı kırılganlığı arttırması, Venezuela örneğiyle bir kez daha teyit edilmektedir. Petrol sektörünün öncülüğünde ilerleyen ekonomi kısır bir döngüye girmiştir. Elde edilen bol miktarda kaynak kazancı, petrol fiyatları düşmeye başladığında çözülmeye başlamıştır. Günümüz Venezuela krizinin ulaştığı vahim durumda, elbette birçok iç ve dış kaynaklı ekonomik, siyasi faktörlerin etkisi mevcuttur. Ancak kaynak fiyatları düşmeye başladığında Hollanda Hastalığı'nın etkisinin yarattığı ekonomik tahribat, krizin ortaya çıkmasında en temel etkenlerden birisidir.

Venezuela'da kaynak gelirlerinin ekonomide yarattığı olumsuzluk ve kaynakların yönetim şekli Rusya ve Nijerya deneyimlerine benzerlik göstermektedir. Ancak ihracat gelirlerinin %90'dan fazlasının petrol gelirlerinden elde edildiği Venezuela'da sonuç daha ağır ve karmaşık bir boyut kazanmıştır. Amerika kıtasının kilit petrol tedarikçisi iken bu gücünü doğru değerlendirememiştir. İhracat çeşitliliğini sağlayamamış ve uzun süreli büyüme performansı yakalayamamıştır. İhracat gelirleri kısa süreli refah artışını sağlamaya yönelik politikalara yönlendirilmiş, uzun vadeli yatırımlar tercih edilmemiştir. Yabancı sermaye yatırımları desteklenmemiş ve sanayileşme süreci sınırlandırılmıştır. Dünyada kanıtlanmış petrol rezervinde en büyük paya sahip olan Venezuela'nın kaynak potansiyelini bu denli verimsiz kullanması oldukça çarpıcıdır. Merkezîyetçi anlayış ile döviz kazancının verimsiz kullanımının tetiklediği kriz ortamında, enflasyon ve işsizlik artmakta, nüfusun önemli bir kısmı yoksulluk ve kıtlıkla mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Venezuela'nın Hollanda Hastalığı'na karşı uygun önlemler almaması hastalıktan çıkış yolunun uzamasına neden olmuştur. Krizin tüm ekonomide yarattığı etkiyle kısa vadede çıkış yolu mümkün görünmemektedir. Ancak uzun vadede hastalık ile mücadele konusunda başarı sağlanmak adına hükümet politikalarının hızla değiştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle dışsal şoklardan etkilenmemek için petrol sektörüne olan

bağımlılığın azaltılması zorunludur. Sürdürülebilir büyümeyi sağlamak adına hükümet tüketim harcamalarını azaltmalıdır. Petrolden elde edilecek gelir ile sanayi sektörü sübvansede edilerek fiziki ve beşeri sermaye yatırımları arttırılmalıdır. Petrol sektöründe özel sektör yatırımlarını engelleyen uygulamalar yeniden düzenlenmelidir. Bu stratejinin uygulayıcılarından biri olan Botsvana, özel sektör faaliyetlerini kısıtlayıcı politikalara yer vermemekte ve uzun süreli anlaşmalar yürüterek kaynak sektörünün verimliliğini arttırmaktadır. Petrol fonunda biriken gelirler, yurtiçi tüketim yerine yurtdışı yatırımlara yönlendirilerek reel kurun aşırı değeri ve ekonominin ısınması engellenmelidir. Bu konuda en başarılı örneklerin başında gelen Norveç'in yurtdışı yatırım kanallarıyla elde ettiği gelir, büyüme performansını olumlu etkilemektedir.

Venezuela'da tüm bu reçeteler uygulansa dahi, şu an içinde bulunduğu krizden sadece Hollanda Hastalığı tedavi yöntemleri ile çıkması oldukça zordur. Ekonomik, sosyal ve siyasi politikalarda köklü değışikler gerekmektedir. Bu bağlamda; Merkez Bankası'nın bağımsızlığı sağlanmalı, hükümetin şeffaflığı arttırılmalı, mevcut kurumsal yapı iyileştirilmeli ve diplomatik ilişkiler daha ılımlı şekilde yönetilmelidir. Yargı bağımsızlığı sağlanarak demokratik koşullar oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Baptista, Asdrúbal. **Bases Cuantitativas de la Economía Venezolana 1830-1995**. Caracas: Fundación Empresas Polar. 1997.
- Gelb, Alan ve Diğerleri. **Oil Windfalls: Blessing or Curse?**. Washington D.C: Oxford University Press, 1988.
- Gott, Richard. **Hugo Chavez ve Bolivarcı Devrim**. Hasan Böğün (çev.). İstanbul: Yordam Yayınları, 2008.
- Gurbanov, Sarvar. **Hollanda Hastalığı Teori ve Ülke Örnekleri**. İstanbul: Akis Kitap, 2012.
- Harnecker, Marta. **21. Yüzyıl Sosyalizmi ve Latin Amerika**. Barış Baysal (çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınevi. 2010.
- Hausmann, Ricardo ve Francisco Rodríguez (Eds.). **Venezuela Before Chávez Anatomy Of An Economic Collapse**. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2014.
- Salazar-Carrillo, Jorge. **Oil in the Economic Development of Venezuela**. New York: Praeger, 1976.
- Karl, Terry Lynn. **The Paradox of Plenty: Oil Booms And Petro-States**. London: University of California Press, 1997.
- Kürkçügil, Masis. **Hugo Chavez ve Devrimde Devrim**. 2. Baskı. İstanbul: Agora Kitaplığı. 2007.
- Mommer, Bernard. **The New Governance of Venezuelan Oil**. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 1998.
- Nichols, Elizabeth Gackstetter ve Kimberly J. Morse. **Venezuela (Latin America in Focus)**. California: ABC-CLIO. 2010.
- Noreng, Øystein. **Ham Güç: Petrol Politikaları ve Pazarı**. Nurgül Durmuş (çev.). 1. Baskı. Ankara: Elips Kitap. 2004.
- Tugwell, Franklin. **The Politics Of Oil In Venezuela**. Stanford University Press. 1975.

Vernon, Raymond ve Diğerleri. **The Oil Crises.** Toronto: American Academy of Arts and Sciences. Yaz 1976.

Yergin, Daniel. **The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power.** 1. Baskı. New York: Touchston / Simon & Schuster. 1993.

Sürelî Yayınlar

- Ağdemir, Zeynep. “Venezuela Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.72, No.1, 2017, ss.221-250.
- Algieri, Bernardina. “The Dutch Disease: evidences from Russia”. **Economic Change and Restructuring**. Vol.44, No.3, Ağustos 2011, ss.243-277.
- Alvarez, Johannes ve James Fiorito. “Venezuelan Oil Unifying Latin Amerika”, **Ethics of Development in A Global Environment-Stanford University**, No.297, Haziran 2005, ss.1-40.
- Amuzegar, Jahangir. “OPEC’s Adaptation to Market Changes”. Viewpoints Special Edition, **The 1979 “Oil Shock: Legacy, Lessons, and Lasting Reverberations** içinde. Washington,DC: The Middle East Institute, 2009, ss.9-13.
- Astorga, Pablo. “Industrialisation in Venezuela, 1936-83: The Problem of Abundance”. E.Cardenas,J. Ocampo, R. Thorp (Eds.). **An Economic History Of Twentieth Century Latin America** içinde. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000, ss.205-238.
- Baloyra, Enrique A. “Oil Policies and Budgets in Venezuela, 1938-1968”. **Latin American Research Review**. Vol.9, No.2, 1974, ss.28-72.
- Bayram, Mürsel. “Afrika Genelinde İstisnaî Bir Devlet: Botswana”. **Adam Akademi**. Cilt.4, No.1, 2014, ss.74-88.
- Beaulier, Scott A. “Explaining Botswana’s Success: The Critical Role of Post-Colonial Policy”. **Cato Journal**. Vol.23, No.2, ss.227-240.
- Bello, Omar D., Juan S. Blyde ve Diego Restuccia. “Venezuela’s Growth Experience”, **Latin American Journal of Economics**. Vol.48, No.2, Kasım 2011, ss.199-226.
- Bruno, Michael ve Jeffrey Sachs. “Energy and Resource Allocation: A Dynamic Model Of The Dutch”, **NBER-National Bureau of Economic Research**. Working Paper No.852, Şubat 1982, ss.1-38.
- Bye, Vegard. “Nationalization of Oil in Venezuela: Re-Defined Dependence and Legitimization of Imperialism”. **Journal of Peace Research**. Vol.16, No.1, 1979, ss.57-78.
- Coppedge, Michael. “Venezuelan Parties and the Representation of Elite Interests” Kevin J. Middlebrook (Ed.), **Conservative Parties, the Right and Democracy in Latin America** içinde. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press. 2000.

- Corden, W. Max ve J. Peter Neary. "Booming Sector and De-Industrialisation in a Small Open Economy", **The Economic Journal**. Vol.92, No.368, Aralık 1982, ss.825-848.
- Corden, W. Max. "Booming Sector and Dutch Disease Economics: Survey and Consolidation". **Oxford Economic Papers**. Vol.36, No.3, Kasım 1984, ss.359-380.
- Corrales, Javier ve Imelda Cisneros. "Corporatism, Trade Liberalization and Sectoral Responses: The Case of Venezuela, 1989-99", **World Development**. Vol. 27, No. 12, 1999, ss.2099-2122.
- Di John, Jonathan. "Economic Liberalization, Political Instability, and State Capacity in Venezuela". **International Political Science Review**. Vol 26, No.1, Ocak 2005, ss.107-124.
- Eika, Torbjørn ve Knut A. Magnussen. "Did Norway Gain From The 1979-1985 Oil Price Shock?", **Economic Modelling**. Vol.17, No.1, Ocak 2000, ss. 107-137.
- Ellner, Steve. "Hugo Chavez First Decade In Office: Breakthroughs and Shortcomings". **Latin American Perspectives**, Vol.37, No.1, Ocak 2010, ss.77-96.
- Frankel, Jeffrey A. "The Natural Resource Curse: A Survey". **NBER Working Paper Series**. Working Paper No.15836, Mart 2010, ss.1-47.
- Gbatsoron, Anjande ve Aor Raymond. "An Economic Analysis of Dutch Disease in Nigeria", **International Journal of Management Studies, Business & Entrepreneurship Research**. Vol.2, No.1, Ocak 2017, ss.75-90.
- Giusti, Luis E. "La Apertura: The Opening of Venezuela's Oil Industry". *Journal of International Affairs*. Vol.53, No.1, Sonbahar 1999, ss.117-128.
- Gylfason, Thorvaldur, Tryggvi Thor Herbertsson ve Gylfi Zoega. "A Mixed Blessing: Natural Resources and Economic Growth", **Macroeconomic Dynamics**, Vol.3, No.2, 1999, ss.204-225.
- Gylfason, Thorvaldur. "Resources, Agriculture, and Economic Growth in Economies in Transition". *KYKLOS*. Vol.53, No.4, Kasım 2000, ss.545-580.
- Gylfason, Thorvaldur. "Lessons From The Dutch Disease: Causes, Treatment And Cures". **Institute of Economic Studies Working Paper Series**. WP No.01/06, Ağustos 2001, ss.1-25.
- Harding, Torfinn ve Anthony J. Venables. "Foreign exchange windfalls, imports and exports", **University of Oxford**. Ağustos 2010, ss.1-25.
- Hidalgo, Manuel. "A Petro-State: Oil, Politics And Democracy In Venezuela". **Real Instituto Elcano Working Paper**. No.49, Kasım 2007, ss.1-17.

- Holden, Steiner. "Avoiding The Resource Curse The Case Norway". **Energy Policy**. Vol.63, Aralık 2013, ss.870-876.
- Imi, Atsushi. "Did Botswana Escape from the Resource Curse?". **IMF Working Paper**. WP 06/138, Haziran 2006, ss.1-31.
- İsmail, Kareem. "The Structural Manifestation of the Dutch Disease: The Case of Oil Exporting Countries". **IMF Working Paper**. WP 10/103, Nisan 2010, ss.1-36.
- Julian, Lee. "The Impact of Oil Price Shocks on Oil Demand Growth". Viewpoints Special Edition, **The 1979 "Oil Shock: Legacy, Lessons, and Lasting Reverberations** içinde. Washington,DC: The Middle East Institute, 2009, ss.13-18.
- Karl, Terry Lynn. "Petroleum and Political Pacts: The Transition to Democracy in Venezuela". **Latin American Research Review**. Vol.22, No.1, 1987, ss.63-94.
- Karaaslan, Ahmet. "Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme". **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı.2, Haziran 1999, ss.47-70.
- Kaya, Emrah. "Hugo Chavez'in Petrol Politikası ve ABD". **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı.31, Nisan 2014, ss.193-208.
- Kott, Adam. "Assessing Whether Oil Dependency in Venezuela Contributes to National Instability". **Journal of Strategic Security**. Vol.5, No.3, Sonbahar 2012, ss.68-86.
- Krugman, Paul. "The Narrow Moving Band, The Dutch Disease, And The Competitive Consequences Of Mrs. Thatcher: Notes On Trade In The Presence Of Dynamic Scale Economies". **Journal of Development Economics**. Vol.27, No.1-2, Ekim 1987, ss.41-55.
- Matsen, Egil ve Ragnar Torvik. "Optimal Dutch Disease", **Journal of Development Economics**. Vol.78, No.2, Aralık 2005, ss.494-515.
- Matsuyama, Kiminori. "Agricultural Productivity,Comparative Advantage and Economic Growth". **Journal of Economic Theory**. No.58, 1992, ss.317-334.
- Mironov, Valeriy V. ve Anna V.Petronevich. "Discovering The Signs Of Dutch Disease In Russia", **Resources Policy**. Vol.46, No.2, Aralık 2015, ss.97-112.
- Mogotsi, Imogen. "Botswana's Diamonds Boom: Was There A Dutch Disease?". **South African Journal of Economics**. Vol.70, No.1, Mart 2002, ss.128-156.
- Neary, J. Peter ve Sweder van Wijnbergen. "Natural Resources and the Macroeconomy: A Theoretical Framework", **UCD Centre for Economic Research Working Paper Series**. No.36, Haziran 1985, ss.1-36.

- Nicholson, Stace ve Kishore G. Kulkarni. "Analysis of Dutch Disease Phenomenon in Case of Venezuela", **Journal Of Science, Technology and Management**. Vol.2, No.3-4, Mart 2010, ss.57-71.
- Oomes, Nienke ve Katerina Kalcheva. "Diagnosing Dutch Disease: Does Russia Have the Symptoms?", **IMF Working Paper**. WP 07/102, Nisan 2007, ss.1-32.
- Oyejide, T.Ademola. "The Effects Of Trade And Exchange Rate Policies On Agriculture In Nigeria". **Research Report-International Food Policy Research Institute**. No.55, Ekim 1986, ss.9-61.
- Özkaya, Şule. "Petrol Fiyatlarının Ekonomilere Etkisi". **T.C. Dış İşleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**. Sayı.1, Şubat 2001.
- Öztürk, Salih ve Selin Saygın. "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.6, Sayı.12, 2017, ss.1-12.
- Pegg, Scott. "Is There A Dutch Disease In Botswana?". **Resources Policy**. Vol.35, No.1, Mart 2010, ss.14-19.
- Priyati, Rini Yayuk. "Dutch Disease Economics: A Case Study Of Indonesia". **Economic Journal Of Emerging Markets**. Vol.1, No.3, Aralık 2009, ss. 147-159.
- Ramirez-Cendrero, Juan M. ve Eszter Wirth. "Is The Norwegian Model Exportable To Combat Dutch Disease?", **Resource Policy**. Vol.28, Haziran 2016, ss.85-96.
- Restuccia, Diego. "The Monetary and Fiscal History of Venezuela 1960-2016". **University of Chicago Becker Friedman Institute for Economics**, Working Paper No. 2018-59, Temmuz 2018, ss.1-38.
- Sachs, Jeffrey D. ve Andrew M. Warner. "Natural Resource Abundance and Economic Growth", **NBER-National Bureau of Economic Research**. Working Paper No.5398, Aralık 1995, ss.1-47.
- Sachs, Jeffrey D. ve Andrew M. Warner. "The Curse of Natural Resources", **European Economic Review**. Vol.45, No.4-6, 2001, ss.827-838.
- Sala-i-Martin, Xavier ve Arvind Subramanian. "Addressing the natural resource curse: An illustration from Nigeria", **NBER Working Paper Series**. Working paper No.9804, Haziran 2003, ss.1-46.
- Sarraf, Maria ve Moortaza Jiwanji, "Beating The Resource Curse: The Case Of Botswana", **The World Bank Environment Department Papers**. No.83, Ekim 2001, ss.1-22.
- Stijn, Jean Philippe. "An Empirical Test Of The Dutch Disease Hypothesis Using A Gravity Model Of Trade". **Congress of the EEA**. Stockholm, 20-24 Ağustos 2003, ss.1-43.

- Torvik, Ragnar. “Learning By Doing and The Dutch Disease”. **European Economic Review**. Vol.45, No.2, Şubat 2001, ss. 285-306.
- Usui, Norio. “Policy Adjustments To The Oil Boom And Their Evaluation: The Dutch Disease In Indonesia”. **World Development**. Vol.24, No.5, Mayıs 1996, ss. 887-900.
- Weisbrot, Mark ve Luis Sandoval. “The Venezuelan Economy in the Chávez Years”. **Center for Economic and Policy Research (CEPR)**. Temmuz 2007, ss.1-22.
- Wijnbergen, Sweder van. “The Dutch Disease: A Disease After All?”. **The Economic Journal**. Vol.94, No.373, Mart 1984, ss.41-55.
- Yardımcıoğlu, Fatih ve Ahmet Gülmez. “OPEC Ülkelerinde Hollanda Hastalığı: Petrol Fiyatları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi”, **Sosyoekonomi Dergisi**. Cilt.19, Sayı.19, Ocak-Haziran 2013, ss.117-140.

Diğer Kaynaklar

- Akgemci, Esra. “Chavez Döneminde Venezuela’nın ABD’ye Yönelik Dış Politikası”, **Yüksek Lisans Tezi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Astorga, Pablo. “Industrialisation in Venezuela, 1936-83: The Problem of Abundance”. *ResearchGate*. Ocak 2000, ss.1-33. https://www.researchgate.net/publication/304699316_Industrialization_in_Venezuela_1936-83_The_Problem_of_Abundance (12 Mart 2019).
- Avşaroğlu, Nadir. Yedi Kızkardeş (Seven Sisters), *Researchgate*. Şubat 2018, <https://www.researchgate.net/publication/323267793> (20 Nisan 2019).
- Bartley, Kim ve Donnacha O Briain (Yön.). The Revolution Will Not Be Televised, Power Pictures,2003, <https://www.youtube.com/watch?v=Id--ZFtjR5c> (16 Kasım 2018).
- BCV. *Estadísticas, Comercio Exterior*. (t.y.) <http://www.bcv.org.ve/estadisticas/comercio-exterior> (4 Nisan 2019).
- BCV. *Índice de Remuneraciones*. (t.y.) <http://www.bcv.org.ve/estadisticas/indice-de-remuneraciones> (8 Ocak 2019).
- BP. Statistical Review Russia’s energy market in 2018. 2019. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/country-and-regional-insights/russia.html> (3 Nisan 2019).
- BP. Statistical Review of World Energy June 2019. 2019. <https://www.bp.com/content/dam/bp/businesssites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> (5 Temmuz 2019).
- BP. Statistical Review of World Energy June 2009. 2009. <http://www.nioclibrary.ir/free-resources/BP%20Statistical%20Review%20of%20World%20Energy/statistical-review-of-world-energy-full-report-2009.pdf> (17 Mart 2019).
- CIA. *The World Factbook*. (t.y.) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ve.html> (5 Şubat 2019).
- ECLAC-CEPALSTAT. *Statistics and Indicators*. (t.y.) https://estadisticas.cepal.org/cepalstat/WEB_CEPALSTAT/estadisticasIndicadores.asp?idioma=i (12 Şubat 2019).

- EIA. Country Analysis Brief: Russia. 2017.
<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=RUS> (14 Mart 2019).
- EIA. Country Analysis Brief: Venezuela. 2018.
<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=VEN> (22 Şubat 2019).
- EIA. *U.S. Net Imports from Venezuela of Crude Oil and Petroleum Products.* (t.y.)
<https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=mtntusve2&f=a> (22 Şubat 2019).
- Eğilmez, Mahfi. “Venezuela Niçin Battı?”, *Kendime Yazılar*. 8 Temmuz 2017.
<https://www.mahfiegilmez.com/2017/07/venezuela-nicin-batti.html#more> (15 Ekim 2018).
- INE. *Sociales-Fuerza de Trabajo, Población de 15 años y más ocupada, según sector empleador y rama de actividad económica, 1º Semestre 1989-1º Semestre 2015.* (t.y.)
http://www.ine.gov.ve/index.php?option=com_content&view=category&id=103&Itemid=40# (11 Aralık 2018).
- IMF. World Economic Outlook Database. Nisan 2019.
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselser.aspx?c=299&t=1> (15 Mayıs 2019).
- ISIC. Revision 4. 2008.
https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_4rev4e.pdf (2 Kasım 2018).
- Kazokoğlu, Cüneyt. “Venezuela Ekonomisi Neden Çöktü?”. *BBC News*. 2 Ağustos 2017.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40785134> (22 Aralık 2018).
- Makochehanwa, Albert. “An Empirical Test Of The Dutch Disease Hypothesis On Botswana's Main Exports”, Foreign Trade Relations Department, Ministry of Trade and Industry, Federal Democratic Republic of Ethiopia. 2009.
https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/res_display.asp?RecordID=2979 (8 Mayıs 2019).
- Muna, Fauzul. “Policy Review: Can Indonesia Get Cured from the Dutch Disease?”, *The Insider Stories*. 11 Nisan 2018.
<https://theinsiderstories.com/policy-review-can-indonesia-get-cured-from-the-dutch-disease-illness/> (5 Nisan 2019).
- OECD (*The Observatory of Economic Complexity*). (t.y.)
<https://atlas.media.mit.edu/tr/profile/country/ven/#ihracat> (21 Kasım 2018).
- OPEC. *Brief History.* (t.y.) https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (7 Ocak 2019).
- OPEC *Data. Current Account Balances in OPEC Members.* (t.y.)
<https://asb.opec.org/index.php/data-download> (21 Mart 2019).

- OPEC Data. OPEC Members' Crude Oil Exports by Destination.* (t.y.) <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (21 Nisan 2019).
- OPEC Data. OPEC Members' facts and figures, 2018. 2019. <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (3 Mayıs 2019).
- OPEC Data. OPEC Reference basket in nominal and real terms, OPEC Members' values of petroleum exports.* (t.y.) <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (6 Mayıs 2019).
- OPEC Data: Upstream OPEC Crude Oil Production,* (t.y.), <https://asb.opec.org/index.php/interactive-charts/oil-data-upstream> (11 Ocak 2019).
- PDVSA. The Industry.* (t.y.) http://www.pdvsa.com/index.php?option=com_content&view=article&id=6541&Itemid=888&lang=en (15 Nisan 2019).
- Peak Oil Barrel. World Oil 2018-2050: World Energy Annual Report. 2018. <http://peakoilbarrel.com/world-oil-2018-2050-world-energy-annual-report-part-2/> (3 Nisan 2019).
- Priyadi, Lionel. "Dutch Disease And The End Of Export-led Industrialization Strategy", *Tenggara Strategics*. 25 Mayıs 2018. <https://www.tenggara.id/insights/Dutch-disease-and-the-end-of-exportled-Industrialization-strategy> (6 Nisan 2019).
- Stiglitz, Joseph. "We can now cure Dutch disease". *The Guardian*. 18 Ağustos 2004. <https://www.theguardian.com/business/2004/aug/18/comment.oilandpetrol> (27 Kasım 2018).
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. Güney Amerika Ulusları Birliği.* (t.y.) <http://www.mfa.gov.tr/guney-amerika-uluslari-birligi.tr.mfa> (13 Aralık 2018).
- UNCTADstat. Foreign Direct Investment.* (t.y.) <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx> (5 Nisan 2019).
- Useem, Jerry. "The Devil's Excrement". *Fortune Magazine*. 3 Şubat 2003. https://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune_archive/2003/02/03/336434/ (10 Şubat 2019).
- "Venezuela To Significantly Increase Oil Exports To China", *Aljazeera News*. 19 Eylül 2018. <https://www.aljazeera.com/news/2018/09/venezuela-significantly-increase-oil-exports-china-180919070322004.html> (6 Ocak 2019).
- Wilpert, Gregory. "The Economics, Culture, and Politics of Oil in Venezuela". *Venezuelanalysis*. 30 Ağustos 2003. <https://venezuelanalysis.com/analysis/74> (20 Ocak 2019).

- Wilbert, Gregory. "Venezuela's Mission To Fight Poverty". *Venezuelanalysis*. 11 Kasım 2003. <https://venezuelanalysis.com/analysis/213> (19 Mart 2019).
- World Bank. *Venezuela and the World Bank: Preparing for the Future*. 1992. <http://documents.worldbank.org/curated/en/996051468778213070/Venezuela-and-the-World-Bank-preparing-for-the-future> (3 Mayıs 2019).
- World Bank. *Venezuela Structural and Macroeconomic Reforms-The New Regime*. 1993. <http://documents.worldbank.org/curated/en/824411468317071288/Venezuela-Structural-and-macroeconomic-reforms-the-new-regime> (3 Mayıs 2019).
- World Bank Data. Agriculture, forestry and fishing, value added (% of GDP)*. (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=VE> (21 Kasım 2018).
- World Bank Data. GDP growth (annual %)*. (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=VE> (22 Mayıs 2019).
- World Bank Data. Industry (including construction), value added (% of GDP)*. (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?locations=VE> (21 Kasım 2019).
- World Bank Data. Manufacturing, value added (annual % growth)*. (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.KD.ZG?locations=VE> (22 Mayıs 2019).
- World Bank Data. Manufacturing, value added (% of GDP)*. (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?locations=VE> (21 Kasım 2018).
- World Bank Data. Real effective exchange rate index*. (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/PX.REX.REER?locations=VE> (11 Ocak 2019).
- World Bank Data. Services, value added (% of GDP)*. (t.y.) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.ZS?locations=VE> (21 Kasım 2018).